

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

*Збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції
26 квітня 2013 року
м. Київ*

КИЇВ • 2013

УДК 343.18
ББК 67.99
А 43

А 43 Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції / Національна академія прокуратури України. – К.: Алерта, 2013. – 168 с.

ISBN 978-617-566-235-9

Збірник містить тезовий виклад доповідей учасників міжвузівської наукової конференції «Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України», що відбулася в Національній академії прокуратури України 26 квітня 2013 року.

У роботі конференції взяли участь керівники і працівники Національної академії прокуратури України, провідні науковці вищих навчальних закладів України, студенти (курсанти) та аспіранти юридичних факультетів вищих навчальних закладів України.

УДК 343.18
ББК 67.99

ISBN 978-617-566-235-9

© Національна академія прокуратури України, 2013
© Видавництво «Алерта», комп'ютерний макет, 2013

Зміст

<i>Євген БЛАЖІВСЬКИЙ,</i> ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ	6
<i>Лариса УДАЛОВА,</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	8
<i>Микола ШУМИЛО,</i> ГНОСЕОЛОГІЧНА І ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	13
<i>Ігор КОЗЬЯКОВ,</i> ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	28
<i>Ганна ВЛАСОВА,</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	31
<i>Олексій ГЕСЕЛЕВ,</i> ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	34
<i>Микола ТУРКОТ,</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА, ЯКІ ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ ЙОГО ЗАВДАНЬ І ПОВНОВАЖЕНЬ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	39
<i>Олександр МІТЦЕЛЬ,</i> ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	44
<i>Вікторія КОЗАЧЕНКО,</i> МІСЦЕ ЗАКОННОСТІ У СИСТЕМІ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА ТА УКРАЇНИ	47
<i>Петро МАЛАНЧУК,</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	51
<i>Олег БАЙЖАНОВ,</i> ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА НА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	56
<i>Олександр ВОЛИНСЬКИЙ,</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	61

Владислав ДОЦЮК, НАЦІОНАЛЬНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО СТВОРЕННЯ.....	65
Сергій КРУШИНСЬКИЙ, ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ДОКАЗІВ, ПОДАНИХ СТОРОНАМИ ТА ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	67
Денис ШУЛЬГА, РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ГУМАНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	72
Гор НАДТОЧІЙ, ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	76
Інна МІЩЕНКО, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	82
Тарас СЕРВИЛО, ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	85
Гор ПЕРІГ, ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ПРИ ПОРУШЕННЯХ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	90
Євгенія ГАРБАРІНІНА, МІСЦЕ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ ДІЙ. ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ ПРИ ОГЛЯДІ ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНОВОГО З ЕКСГУМАЦІЄЮ	95
Ольга ТИБІНКА, ВСТАНОВЛЕННЯ СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ	103
Сергій ЖУВАКА, СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ	107
Сергій ТАРАДОЙНА, ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	110
Володимир КОМАШКО, КОНТРОЛЬОВАНА ПОСТАВКА ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ	115

Ігор КОЖЕМ'ЯКА, ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ	122
Мар'яна БОГУЦЬКА, ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	125
Родіон КІРЄЄВ, ЗАКОНОДАВЧА ЗАБОРОНА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	129
Віталій МОСКАЛЮК, УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ОСОБЛИВИ ІНСТРУМЕНТИ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	132
Ростислав БАТІГ, УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	137
Микола САМОЙЛОВ, ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ	141
Екатерина БЕЛОУСОВА, ПОДДЕРЖАНИЕ ОБВИНЕНИЯ В СУДЕ ПОТЕРПЕВШИМ (ПРИ ОТКАЗЕ ОТ ПОДДЕРЖАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБВИНЕНИЯ ПРОКУРОРОМ)	146
Тамара ДОКТОРОВИЧ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ПРОВЕДЕНІ В ПОРЯДКУ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	151
Оксана ФІЛАТОВА, ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ХОДІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	155
Артем АНТОНЮК, ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	162

*Євген БЛАЖІВСЬКИЙ,
ректор Національної академії прокуратури України,
державний радник юстиції 1 класу,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України*

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Шановні колеги!
Пані та панове!**

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України стало важливим кроком на шляху розбудови України як право-вої демократичної держави, в якій панує принцип верховенства права.

Виконуючи свої зобов'язання перед Радою Європи щодо прийняття Кримінального процесуального кодексу України, держава отримала закон, який здійснив революцію не лише у кримінальному процесі нашої країни, а й у свідомості її громадян.

Уже перші результати дії нового кримінального процесуального законодавства України свідчать про те, що процесуальний закон, прийнятий 13 квітня 2012 року, який отримав високу оцінку з боку міжнародних організацій та експертів, запрацював. Майже півроку діє Єдиний реєстр досудових розслідувань, що поєднав новітні технології та найсучасніший підхід до реєстрації, обліку і доступу до інформації про кожне кримінальне правопорушення.

Скасовано процедури порушення та відмови у порушенні кримінальної справи, визнання особи потерпілою, допуск захисника у кримінальний процес. Завдяки запровадженню інституту слідчого судді судовий контроль за законністю досудового розслідування виведено на новий, більш ефективний рівень.

Втілено у практику низку новітніх для України норм, таких як введення суду присяжних, скасування інституту додаткового розслідування. Запровадження інституту угод надало сторонам кримінального провадження реальну можливість досягти процесуального компромісу на стадіях досудового і судового провадження.

Серйозних змін зазнала система запобіжних заходів, яка стала більш прозорою та зрозумілою не лише для кожного учасника

кримінального провадження, а й для будь-якого члена суспільства. Розумність строків як засада кримінального провадження сприяє ефективнішому проведенню досудового розслідування та здійсненню відповідних судових процедур.

Національна академія прокуратури України постійно бере участь у навчальних, навчально-практичних заходах, пов'язаних із професійним навчанням прокурорів в умовах змагального процесу. Зокрема, Академія з 2011 року є бенефіціаром проекту Twinning: «Посилення спроможності Національної академії прокуратури України щодо професійної підготовки прокурорів відповідно до моделі та методів країн – членів Європейського Союзу (ЄС)». Протягом 2012 року викладачі Академії взяли участь у міжнародній конференції в межах проекту Ради Європи щодо протидії корупції в Україні, а також у тренінгу з питань протидії злочинам, що вчинюються на ґрунті расової (національної) нетерпимості. Останнім часом Академія підтримує активні ділові стосунки з вищими навчальними закладами прокуратур Російської Федерації, Казахстану, Вірменії, Молдови.

Сьогодні в Національній академії прокуратури України завершується навчальний тренінг «Навчання мистецтву поведінки у судовому засіданні», який проводиться за участю викладачів, суддів і прокурорів Сполучених Штатів Америки та нашої держави. Знання, уміння та навички, отримані під час цього заходу представниками прокуратур областей, Генеральної прокуратури України та Національної академії прокуратури України, будуть передані процесуальним прокурорам на місцях шляхом проведення практичних тренінгів.

Впевнений, що конференція сприятиме більш поглибленому усвідомленню науковцями і практичними працівниками положень кримінального процесуального законодавства України та напрацюванню практики його застосування.

Дякую за увагу.

*Лариса УДАЛОВА,
начальник кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) стало одним із ключових етапів здійснення судово-правової реформи, реформи кримінальної юстиції України. Зміна моделі кримінального провадження в Україні стала частиною загальної правової реформи щодо гармонізації вітчизняного законодавства відповідно до міжнародних стандартів, що зумовило перегляд низки положень різних галузей права, у тому числі кримінального процесуального.

У КПК України поєднано позитивний досвід європейських країн, країн англосаксонської правової сім'ї й ті надбання, що на цей час мала Україна, і запропоновано ту модель кримінального провадження, яка найбільшою мірою відповідає не лише європейським і міжнародним стандартам у галузі кримінального судочинства, практиці Європейського суду з прав людини, а й нормам Конституції України.

Загалом КПК України містить багато новацій, які змінили не лише відповідну правозастосовну практику судових органів, прокуратури та досудового розслідування, а й теоретичні основи цієї діяльності.

Серед найбільш істотних і прогресивних новел слід назвати такі. Вперше законодавець закріпив 22 загальні засади, відповідно до яких має здійснюватися кримінальне провадження. Загальні засади відіграють фундаментальну роль під час тлумачення та застосування норм права суб'єктами кримінального провадження, насамперед відповідними державними органами й посадовими особами.

Прогресивним є закріплення додаткових гарантій реалізації принципу змагальності сторін, у тому числі під час досудового

розслідування. Зокрема, сторонам гарантуються рівні права щодо збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, інших доказів, а також реалізації інших процесуальних прав (ст. 22 КПК України). При вирішенні слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачено участь сторони захисту. Задля забезпечення об'єктивності й неупередженості суду під час судового провадження при завершенні досудового розслідування і зверненні до суду, в тому числі з обвинувальним актом, надання суду інших матеріалів кримінального провадження прямо заборонене.

Сприяють реалізації принципу змагальності також норми, спрямовані на ефективне забезпечення права особи на захист. Зокрема, обов'язковість участі у судочинстві лише «професійного» захисника (захисником може бути тільки адвокат – ст. 45 КПК України).

Досить цікавим є положення щодо відмови від інституту порушення кримінальної справи. За таких умов громадяни мають змогу реалізувати право на захист одразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), тобто невідкладно (але не пізніше 24 годин) після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення (ст. 214 КПК України). З цього моменту можна проводити весь комплекс заходів для розслідування кримінального правопорушення.

Революційним кроком стало введення в кримінальне судочинство інституту укладання угод (про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим; про визнання винуватості між підозрюваним, обвинуваченим і прокурором) (ст. 468 КПК України). Це надає можливість вже на початку кримінального провадження направляти матеріали до суду для вирішення, уникаючи громіздкого розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, витрати в десятки разів менші, ніж при розслідуванні. Зауважимо, що, наприклад, у США відсоток справ, які завершуються укладенням угоди про визнання вини, з року в рік не опускається нижче 90% загальної кількості кримінальних проваджень.

Втім, існує і чимало проблем застосування КПК України. Передусім слід назвати відсутню на сьогодні однозначність у застосуванні його положень. Хоча з моменту прийняття Кодексу вже минуло досить багато часу, ухвалено систему законів, підзаконних, відомчих

нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення реалізації його положень, на жаль, не всі суб'єкти правозастосування тлумачать і реалізують ці положення відповідно до їхнього дійсного змісту. Відтак, у різних регіонах нашої держави відбувається дещо відмінна практика застосування кримінального процесуального законодавства.

Важливим кроком у забезпеченні однозначності трактування положень кримінального процесуального законодавства України повинні стати роз'яснення вищих судових інстанцій та відповідних міністерств і відомств (на сьогодні з окремих питань кримінального провадження такі роз'яснення вже надано, однак цього недостатньо). Значну роль у цьому сенсі відіграють також методичні рекомендації за окремими напрямками кримінально-процесуальної діяльності, що готуються спільно теоретиками-науковцями та практиками, науково-практичні коментарі кримінального процесуального законодавства, а також проведення круглих столів, занять у системі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників суду, прокуратури, органів досудового розслідування, адвокатури.

Варто звернути увагу на ще кілька проблемних питань, які виникають у правозастосуванні КПК України. Зокрема, щодо закриття кримінального провадження стосовно померлого. Пункт 5 ч. 1 ст. 284 КПК України закріплює підставу закриття кримінального провадження у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого. Водночас у законі нічого не вказано про особу, яка дійсно вчинила кримінальне правопорушення, але їй не повідомили про підозру, оскільки вона померла. Неможливість вручення у таких випадках особі письмового повідомлення про підозру з об'єктивних причин унеможливує набуття нею статусу підозрюваного і прийняття відповідних процесуальних рішень.

На наш погляд, набуття особою статусу підозрюваного має відбуватися з моменту складання слідчим за погодженням з прокурором письмового повідомлення про підозру. Саме в цьому процесуальному документі названі посадові особи викладають зміст підозри і зазначають кваліфікацію діяння, що інкримінується особі. Відповідні зміни необхідно внести до ст. 42 КПК України.

Ще одним проблемним питанням, на нашу думку, є проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні за письмовою згодою особи, яка ним володіє. Огляд місця події переважно належить

до невідкладних слідчих (розшукових) дій, які мають бути проведені негайно після повідомлення про вчинене чи таке, що готується, кримінальне правопорушення. У невідкладних випадках проведення огляду місця події допускається до внесення відомостей до ЄРДР.

Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Таким чином, навіть у випадках, коли особа заявила про вчинене відносно неї кримінальне правопорушення і не заперечує щодо проведення в її житлі чи іншому володінні, яке є місцем події, огляду, слідчий мусить витратити час і засоби на оформлення необхідних документів і одержання дозволу слідчого судді. Це призводить до затягування дорогоцінного часу, а відповідно і втрати можливості ефективної фіксації слідів події, з'ясування її обставин «за гарячими слідами».

Вочевидь, у питанні нормативного врегулювання проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, що здійснюється за її заявою або повідомленням про вчинене щодо неї кримінальне правопорушення, слід повернутись до конструкції, сформульованої у ч. 6 ст. 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, зокрема – можливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії за письмовою згодою такої особи.

Варто наголосити і на тому, що законодавець припускається певної непослідовності у цих питаннях. Так, для проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи навіть у невідкладних випадках за наявності її добровільної згоди вимагається одержання ухвали слідчого судді, а проведення слідчого експерименту, що, як правило, не має характеру невідкладності, у житлі чи іншому володінні особи допускається за її добровільною згодою (ч. 5 ст. 240 КПК України).

Актуальною, на нашу думку, є необхідність нормативного врегулювання підстав і порядку проведення особистого обшуку.

Одним із видів обшуку є особистий обшук, нормативне врегулювання якого у чинному КПК України, на жаль, є неповним і має несистемний характер. Внаслідок цього зробити висновки щодо підстав і порядку проведення особистого обшуку досить складно, але це призводить до труднощів правозастосування.

Зокрема, залишається відкритим питання щодо можливості проведення особистого обшуку особи, якщо вона не затримувалась (ч. 3

ст. 208 КПК України) або не перебуває в житлі чи іншому володінні особи, в якому проводиться обшук (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Особистий обшук, на відміну від інших видів обшуку, має власну специфіку підстав і порядку проведення, що потрібно закріпити в окремій статті КПК України.

Не менш актуальним питанням є надання окремим державним органам і службовим особам правового статусу органів дізнання.

Незважаючи на те, що у чинному КПК України не передбачено участі такого суб'єкта кримінального провадження, як орган дізнання, уникнути необхідності залучення до здійснення досудового розслідування інших службових осіб, окрім слідчого та прокурора, так і не вдалось. І це об'єктивно, оскільки слідчі та прокурори фізично не в змозі охопити та виконати увесь обсяг роботи, що має бути проведена у всіх кримінальних провадженнях.

Норми КПК України містять положення, що передбачають виконання окремих процесуальних та інших актів оперативними підрозділами та іншими уповноваженими службовими особами.

Виникають, як мінімум, два питання:

- чому з усіх служб і підрозділів органів внутрішніх справ певними повноваженнями у кримінальному провадженні наділені лише оперативні підрозділи і чому інші правоохоронні органи не можуть здійснювати окремі процесуальні акти, зокрема, за дорученнями слідчого та прокурора;
- хто є тими уповноваженими службовими особами, про яких йдеться в КПК України, оскільки сам Кодекс цього поняття не розкриває.

Вочевидь, ліквідація такого суб'єкта кримінального процесу, як орган дізнання, була передчасною. На наш погляд, замість «уповноважених службових осіб» у КПК України необхідно передбачити участь органів дізнання з відповідним правовим статусом.

Водночас хочемо зазначити: хоч яким досконалим є закон, його ефективність може бути оцінена тільки через правозастосовну практику, тобто практику конкретних суб'єктів, а тому висока фахова підготовка, належний рівень знань, правової культури та свідомості кожного суб'єкта кримінального провадження відіграє у цьому процесі основоположну роль.

*Микола ШУМИЛО,
професор кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ГНОСЕОЛОГІЧНА І ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Пшук задовільної наукової і нормативної дефініції поняття «докази» у кримінальному процесі завжди був дискусійним у вітчизняній науці та законодавстві. Це обумовлюється його складністю і значимістю, оскільки «... докази – основний вузол всієї системи судочинства, душа всього кримінального процесу», а сама система доказів є ознакою зрілості народу в справі встановлення юридичної правди, це історія народного розуму [1, 17–22].

Аналіз історичної ретроспективи цієї проблеми дає змогу вибудувати такий науковий схематизм. Якщо йдеться про законодавство, то в Статуті кримінального судочинства 1864 року Російської імперії, до складу якої входила Україна, не було загального визначення поняття «докази». На думку його проєктантів, важливіше було окреслити лише способи їх збирання (огляд і освідування – статті 315–352; освідування обвинуваченого, що страждав на психічні розлади – ст. 353; обшук та виймання в будинках – статті 357–370; допит обвинуваченого – статті 398–414; виклик і допит свідка – статті 433–353; збирання та збереження речових доказів – статті 371–376).

Коли йдеться про тогочасні теоретичні уявлення, то, наприклад, І. Бентам вважав, що доказ – це факт за припущенням істинний, який розглядають як мотив для віри в існування чи не існування іншого факту [2, 308]. На думку Л.Е. Владімірова, доказом є все те, що наповнює речовий світ, все те, що може бути сприйнято із світу духовного і становити кримінальний доказ [3, 100]. Д.Г. Тальберг стверджував, що доказ – це факти чи дані судового провадження, які слугують для переконання у невинуватості чи винуватості [4,37].

П.І. Люблінський тлумачив поняття «доказ» у подвійному розумінні: як «відомий засіб доказування стосовно висновку», і як «відомості, матеріальне джерело, за допомогою якого отримується доказ» [2, 324]. І.Я. Фойницький поняттю «доказ» також надавав два значення, трактуючи його і як засіб, щоб дійти висновку про невідоме, шукане, і як розумовий процес, шляхом якого шукана обставина пов'язується з відомою обставиною» [5, 162].

У розглянутих теоретичних конструкціях процесуальних доказів нескладно помітити наявність двох взаємопов'язаних частин: об'єктивного (джерельного, юридичного) та суб'єктивного (раціонального, людського). Зрозуміло, що в діалектиці взаємодії цих понять пріоритет повинен бути в інтелектуальних та психологічних якостях конкретної особи – доказувача. Тому, як слушно зазначав В.Д. Спасович, «... питання про судові докази власне не юридичне. Воно належить до сфери логіки і антропології, своїм корінням впирається в основу філософії, його треба передусім вивчати в одиничній людині...» [2, 299].

Отже, можна зробити засадничий висновок: у доказуванні в кримінальній справі реально важливою є не стільки джерельна основа, скільки те, які саме висновки будуть зроблені суб'єктом доказування із отриманого доказового матеріалу. Останній завжди тлумачиться по-різному залежно від індивідуальних особливостей юриста. У цьому контексті пророчими є слова В.Д. Спасовича, який вважав: переконання судді було і залишається таємничим, як і будь-яка сила природи, а тому «безумні і безнадійні будь-які намагання законодавця визначити... механічно теорію доказів з виключенням із неї суб'єктивного елементу, особистого переконання судді» [2, 299].

Наголосимо, що положення Статуту кримінального судочинства 1864 року та теоретичний доробок науковців дореволюційного періоду суттєво вплинули на перші законодавчі акти радянської влади, прикладом чого може бути факт відсутності в Кримінально-процесуальних кодексах УРСР 1922 і 1927 років загального поняття доказів. У ст. 62 Кримінально-процесуального кодексу УРСР (1922 року) лише зазначалося, що «доказами є показання свідків, висновки експертів, речові докази, протоколи оглядів і інші писані документи та особисті пояснення обвинуваченого» [6].

Ситуація, на нашу думку, радикально змінилася в 1958 році, коли у ст. 16 Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік

вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства було сформульовано загальне поняття доказів у такій редакції:

«1. Доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку органи дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

2. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій та іншими документами».

Можна стверджувати, що запропонований концепт, суворо регламентуючи способи збору доказів, а також встановлюючи вичерпний перелік джерел доказів, становив у певному сенсі реакцію суспільства на період свавілля і беззаконня в роки сталінський репресій.

Зміст цієї норми-дефініції було відтворено у ст. 65 КПК УРСР і кримінально-процесуальних кодексах інших союзних республік колишнього СРСР, не ставши проте джерелом натхнення для доктрини і практики нормотворення в країнах соціалістичного табору (за винятком Народної Республіки Болгарії і Соціалістичної Республіки Румунії).

Керуючись положеннями ленінської теорії відображення і вчення про сигнал із теорії інформації, В.Я. Дорохов (якому, до речі, належить авторство легальної дефініції доказу) трактував це поняття так: у гносеологічному плані доказ завжди має об'єктивний зміст, фактичні дані (відображений факт об'єктивної реальності) і суб'єктивну форму, джерела фактичних даних (відображення у свідомості конкретної особи) [7, 24]. На відміну від своїх попередників (А. Я. Вишинського, М. С. Строговича, Р. Д. Рахунова, В. Д. Арсєнтьєва та інших), цей авторитетний радянський процесуаліст прагнув довести, що доказами є не факти об'єктивної дійсності, а дані про них, які зумовлюють виникнення психологічних образів (копій фактів) у свідомості учасників процесу.

Закріплена в юридичній нормі дефініція доказу вказувала на його зміст і форму, вичерпний перелік їх видів, визначаючи загальні вимоги до належності та допустимості доказів. В. Я. Дорохов стверджував: «... кримінально-процесуальні форми виявлення, закріплення фактичних даних створюють умови, максимально гарантуючи

від викривлення інформації і помилок при збиранні доказів і тим самим забезпечують найбільш сприятливі можливості для повного, всебічного встановлення обставин, що входять у предмет доказування» [8, 29]. Тобто на перший план автор висував практичні операції зі збирання, перевірки й оцінювання доказів, фактично залишаючи поза увагою вже зазначене вище питання розуміння та інтерпретації доказів, а також їх використання для обґрунтування правових позицій сторін обвинувачення та захисту.

Отже, доказами у кримінальній справі визнавалась єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел. Як справедливо наголошував В. І. Зажицький: «... за такого тлумачення доказу в ньому розмежовується два аспекти – гносеологічний і правовий. Перший аспект утворює єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми, а другий – вимоги належності і допустимості» [9, 326].

Ця концепція доказів та їхніх видів сформувалась в умовах конкретної політико-правової ситуації, де домінувала марксистсько-ленінська теорія пізнання, яка фактично стала наріжним каменем методологічного фундаменту наукових досліджень у галузі теорії доказів. Як зазначає В. А. Лекторський, ленінська теорія відображення нав'язувалася радянським філософам як безсумнівна догма. У філософії це набувало форми гострого об'єктивізму. В наукових джерелах «обґрунтовувалося», що пізнання є раціональним й істинним, якщо із нього було вилучено людський фактор [10, 8]. Питання логіки і психології доказування, на жаль, фактично відійшло на другий план (старша генерація процесуалістів пам'ятає працю російського вченого О. О. Ейсмана «Логіка доказування» як спробу вийти за межі зачарованого кола інформаційного трактування доказів і доказування) [11].

Через 35 років у контексті питання про структуру доказів на це звертає увагу Р. В. Костенко, зауважуючи, що простий аналіз найбільш поширеної концепції «єдиного» поняття доказів у кримінальному процесі свідчить, що вчені переважно досліджували питання внутрішньої структури доказу, яка складається із даних про факти і їх процесуальні форми. Водночас сутнісне призначення доказів у кримінальній справі залишалось поза увагою процесуальної теорії. На думку автора, необхідно аналізувати «гносеологічні характеристики і процесуальну природу доказів», щоб вони виконували своє процесуальне призначення і слугували засобами встановлення

наявності чи відсутності обставин, котрі підлягають доказуванню [12, 12–13].

Деякі вчені висловлювали сумніви щодо інформаційної природи походження доказів. З цього приводу І. М. Лузгін зазначав: «... субстанцію судового доказу дійсно утворює інформація. Однак для визначення поняття доказів у кримінальному процесі поняття сигналу інформації не може бути використане, оскільки воно характеризує спосіб передачі інформації, її переміщення в часі та просторі, але не розкриває юридичної природи судового доказу» [13, 83]. У цьому контексті, на наш погляд, є правильним твердження російського фахівця А. А. Кухти про те, що «Сама по собі інформація не може вважатися доказом, якщо в комунікації бере участь людина. В таких випадках треба говорити не про інформацію, а про її розуміння» [14, 33]. Водночас інші науковці пропонували розглядати проблему доказів із позиції науки семіотики. Наприклад, Є. Є. Підголін стверджував, що процес доказування є комунікативною діяльністю його суб'єктів і становить повідомлення, передачу відомостей від одного суб'єкта до іншого, і саме таку передачу, коли не просто повідомляється про що-небудь, а наводяться підстави, докази, що відомості є істинними, адекватними дійсності [15, 64–65].

Тобто доктринально положення інформаційного концепту доказів, в основі яких ідеологія відображення, глибоко вкорінилися у свідомості законотворців і науковців, визначаючи логіку і стиль мислення реформаторів процесуального законодавства в більшості колишніх союзних республік. В. П. Гмирко вважає: «концепт відображення, успішно індоктринований в масову юридичну свідомість, використовувався радянською і пострадянською процесуальною доктриною як її беззастережна організаційна аксіома» [16, 274–275].

Вивчення відповідних норм-дефініцій поняття доказів в окремих кодексах колишніх союзних республік дає змогу стверджувати, що їх автори і далі перебувають у полоні відображально-інформаційної концепції доказів. Навіть побіжний огляд норм доказового права в КПК пострадянського періоду дозволяє помітити існування двох полярних тенденцій: з одного боку, це прагнення зберегти старі «апробовані» інформаційні схеми розуміння доказів, а з іншого – очевидна спроба відійти від них і повернутися до класичних західноєвропейських концептів розуміння доказів, відмовляючись від їх нормативної фіксації.

Наприклад, у ст. 115 КПК Республіки Казахстан, ст. 124 КПК Туркменістану практично збережено радянську модель доказу у кримінальному процесі. У ст. 72 КПК Республіки Таджикистан, у ст. 93 КПК Молдови видами (джерелами) доказів називають таємні записи, прослухані і зафіксовані телефонні розмови, електронні, відео- та аудіоспостереження, науково-технічні і судово-медичні висновки. Тобто обраний спосіб нормування дав змогу законодавцям не встановлювати відповідну процесуальну форму для збирання названих видів доказів і тим самим розширити перелік їх видів. У ст. 20 КПК Литви та КПК Грузії доказами визнаються в суді фактичні дані та інформація, подані в установленому порядку, які підтверджують або спростовують обставини, що мають значення для справи.

Інакше позиціонує себе естонський законодавець, який на противагу законотворцям зазначених вище колишніх союзних республік вирішив діяти по-європейськи, тобто не визначати у кодексах дефініцію поняття «доказ». Так, у ст. 63 КПК Республіки Естонія наводиться лише перелік видів доказів. Окремо зазначається, що для доказування обставин кримінального процесу можуть використовуватись також і інші докази (п. 2 ст. 63 КПК Естонії). Також у КПК Республік Грузії, Таджикистану, Естонії, Молдови доказами визнається інформація, одержана шляхом проведення оперативно-розшукових дій, якщо було дотримано вимог закону.

Таким чином, вивчення кримінально-процесуального законодавства цих країн може переконливо свідчити: запроваджена в 1958 році модель доказів зазнала прогнозованої «ерозії», одним із наслідків чого є те, що загальні (родові) норми доказового права не завжди узгоджуються з юридичними правилами збирання і процесуальною природою окремих видів доказів. Можна дійти висновку, що законодавці пострадянської доби (як вони це розуміли) відступили від моделі загального поняття доказів зразка 1958 року. Це проявилось в розширенні переліку видів доказів, включення до них матеріалів оперативно-розшукової діяльності або використання їх як фактичної основи для отримання доказів, в окремих випадках у відмові від процесуальної форми їх збирання і навіть визнання їх статус-кво винятково судовою інстанцією. Причини такої ситуації, вважаємо, цілком очевидні: в нове законодавство намагаються втиснути попередні концептуальні уявлення про докази радянської доби. Тому його необхідно вважати нормотворенням перехідного періоду.

Отже, положення доказового права, закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (КПК України) (дарма, що запозичили окремі позиції із західноєвропейського і англоамериканського кримінально-процесуального права), не є виключенням у постсоціалістичному кримінальному судочинстві і також мають суперечливий характер, зумовлений відображально-інформаційною моделлю доказів, успадкованою від попереднього Кримінально-процесуального кодексу 1960 року.

Безперечно, в КПК України у Главі 4 «Докази і доказування» практично збережено ієрархічну модель побудови цього інституту за зразком попереднього Кодексу: спочатку викладені загальні норми, а потім встановлені вимоги до окремих видів доказів. Відповідно до цієї нормотворчої логіки в формулі загального поняття доказів (ст. 65 Кримінально-процесуального кодексу 1960 року), вважаємо, відображено найбільш істотні ознаки, характерні як для доказів в цілому, так і для конкретного самостійного виду доказів. За своєю суттю подібна конструкція зумовлена реальністю загального (особливого) і окремого, встановлюючи, таким чином, сукупність вимог, яким мають відповідати всі без винятку види доказів [17, 4]. Проте аналіз змісту Глави 4 КПК України і пов'язаних з нею інших норм доказового права свідчить про невідповідність вимогам ст. 84 КПК України змісту спеціальних норм про процесуальну форму та способи отримання окремих видів доказів.

Так, у ст. 84 КПК України закріплено «загальне» поняття доказів як фактичних даних, отриманих у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Таким чином, легальне визначення цього поняття повинно забезпечувати однаковість у тлумаченні гносеологічних, правових, логічних характеристик кожного з виду доказів, усуненню суперечностей і ефективності застосування певних норм.

Проте доводиться визнати, що ця норма, на нашу думку, з огляду на її призначення (бути дефініцією) не виконує належної функції в механізмі правового регулювання, а навпаки, породжує певні суперечності. Це зумовлено низкою причин. У Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року така парадигма загального поняття

доказів переважно узгоджувалася з процедурами збирання їх різновидів. У КПК України застаріла модель поняття доказів (як форма) суперечить способам їх збирання (змістова складова діяльності). Законодавець по суті поки що частково відмовився від суворої процесуальної форми збирання всіх доказів. І це правильно. Утворені штучні формальності не можуть бути перешкодою у встановленні фактів і обставин, що становлять предмет доказування (ст. 91 КПК України). Головне – необхідно гарантувати дотримання прав і свобод людини. Докази можуть бути такими, якщо отримані незабороненими способами. Відповідно до цього в законодавстві повинні бути унормовані надійні фільтри їх допустимості і перевірки у форматі змагального судового розгляду.

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 84 КПК України докази повинні бути отримані у передбаченому законом порядку, який визначає: наявність підстав прийняття відповідних рішень; присутність певного кола учасників, які мають права та діють на законних підставах; роз'яснення їм прав та обов'язків; послідовність дій; фіксацію результатів дій; підписи уповноважених осіб і можливість внесення до протоколу змін, доповнень та зауважень. У ст. 93 КПК України до кола способів збирання доказів стороною обвинувачення віднесено конкретні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, проведення інших процесуальних дій.

Законодавець на відміну від Кримінально-процесуального кодексу 1960 року не вимагає чіткої процесуальної форми збирання всіх видів доказів. Якщо йдеться про слідчі (розшукові) дії, то у ст. 223 КПК України викладено загальні умови їх проведення (мета, підстави, участь і присутність осіб, інтереси яких можуть бути порушені або обмежені, час і місце їх проведення, участь у проведенні слідчої (розшукової) дії осіб, які їх ініціювали, участь понятих, недопущення їх проведення після закінчення строків досудового розслідування). У Кодексі також конкретизовано процесуальну форму допиту (статті 224–227; ст. 231 КПК України – ставлення для впізнання (статті 228–232 КПК України); обшуку (статті 233–236 КПК України); огляду (статті 237–239 КПК України); слідчого експерименту

(ст. 240 КПК України); освідування особи (ст. 241 КПК України); експертизи (статті 242–245 КПК України).

Негласні слідчі (розшукові) дії, як відомо, проводяться таємно. Відомості про факт їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених у п. 1. ст. 246 КПК України. У законі закріплено загальні умови їх проведення (ст. 246 КПК України); порядок отримання дозволів на їх вчинення (статті 247–251 КПК України); фіксація їх ходу та результатів (ст. 252 КПК України) тощо; процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій не встановлено, оскільки це суперечить меті їх призначення.

Згідно зі ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у протоколі, до якого в разі потреби долучають додатки, які згідно з п. 2 ст. 84 зазначеного Кодексу можуть визнаватися доказами. За встановленим правилом у цьому документі можуть бути зафіксовані лише факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження за умови, якщо вони безпосередньо сприймалися слідчим.

Однак відповідно до положень кримінального процесуального законодавства більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводяться підрозділами і службовими особами, які згідно з п. 1 ст. 84 КПК України не наділені повноваженнями для визнання отриманих результатів доказами. Крім того, у протоколах про їх проведення може міститися інформаційна основа для одночасного отримання інших видів доказів (речових доказів, показань, висновків експертів). Тобто, на нашу думку, протокол – у цьому випадку як різновид документа-доказу – не буде повною мірою віддзеркалювати доказове значення ходу і результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Не забуваймо також, що розширене трактування законодавцем поняття документа-доказу у ст. 99 КПК України може спровокувати ситуацію штучного «подвоєння» доказів у кримінальному провадженні.

Наприклад, у ст. 84 КПК України вказується, що документами як виду доказів також є складені у порядку, передбаченому законом, протоколи процесуальних дій і додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Якщо це так, то, наприклад, протокол допиту і показання свідка мають визнаватися як два види доказів (документи і показання). У процесуальній літературі наведено достат-

ньо аргументів щодо неприпустимості змішування документів доказів із протоколами процесуальних дій та їх розмежування. І. М. Доронін зазначає, що документи-докази складає компетентна особа (чи особа, яка не є суб'єктом кримінального процесу), протоколи слідчих і судових дій – лише суб'єкти кримінального процесу. Для того, щоб чітко визначити критерії розмежування зазначених видів доказів, необхідно зважати на те, що в основу визначення суті такого виду доказу, як протокол слідчої та судової дії, покладено ідею безпосереднього спостереження. Інакше кажучи, коли слідчий або суд безпосередньо особисто сприймає певні події та фіксує їх у протоколі [18, 46]. З огляду на це є сенс у КПК України передбачити такий вид доказів, як протоколи процесуальних дій, складених у порядку, передбаченому цим Кодексом, оскільки різною є сама процесуальна природа останніх і документів. Зазначимо, що визнання документів і протоколів доказами – атрибутика, не властива природі доказування. Писемність «обкрадає» географію пізнавальної діяльності, консервує можливість отримання більш широкого кола виду доказів. Тобто такі документи, як докази, інформативно обмежують суб'єктів доказування. Вважаємо, що з цих міркувань у ст. 103 КПК України, крім традиційних форм фіксації кримінального провадження, включені також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Умови застосування технічних засобів кримінального провадження визначені в ст. 107 КПК України. Очевидно, з метою усунення інформативної обмеженості протоколу як засобу фіксації процесуальних дій у п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України зазначається, що серед додатків до нього залучаються аудіо-, відеозаписи процесуальних дій.

Зрозуміло, що витребування стороною обвинувачення від юридичних і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій, актів перевірок також не має процесуальної форми, що не узгоджується з ч. 1 ст. 84 КПК України. Варто зазначити, що в ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту та потерпілий, з одного боку, наділяються правом збирання доказів, а з другого – способи їх збирання також позбавлені відповідної процесуальної форми (крім висновків експертів). У такий спосіб сторона захисту та потерпілий, використовуючи надані законом можливості, матимуть у своєму розпорядженні предмети, документи, а не докази.

Як зазначалося вище, методологічним фундаментом радянської теорії доказів була лєнінська теорія відображення. Відповідно подія злочину у доквіллі набувала форм ідеальних і матеріальних слідів, на основі яких органи розслідування та суду опосередковано встановлювали факт вчинення злочину і винуватості особи у його вчиненні. На цьому ставилася крапка, а зміст різноманітних інтелектуальних операцій, здійснюваних суб'єктами доказування, залишався в «тіні».

У працях методолога В. В. Нікітаєва, а також процесуалістів О. С. Александрова, А. А. Кухти та В. П. Гмирка [19], зроблено спробу переглянути усталену методологічну парадигму діяльності доказування, відповідно до нового вирішення його традиційних головних проблем. Ці науковці не відкидають положення теорії відображення, адже воно дійсно має місце, але лише як один із технічних моментів процесу пізнання. Змістова його частина полягає передусім у конструюванні процесуальними дослідниками образів правно-релевантної події минулого, яке за своєю суттю практично не контролюється нормами права.

Як зазначає О. С. Александров, пізнання не відображає світ, а конструює його. Конструювання – це процес, який надає дійсності вигляду нерозривного і когерентного цілого [20]. Зазначені вчені слушно зауважують: у свідомості суб'єктів доказування відображення певної правно-релевантної події відбувається не шляхом її дзеркального відображення (у формі слідів), а через створення її юридичного замітника – версії як штучної «знанневої» гіпотетичної конструкції. Вона обґрунтовується, перевіряється, а потім «одягається» у відповідний юридичний «одяг» (наприклад, у конструкцію шуканого складу злочину). Саме за її допомогою долається «розрив» між дійсністю минулого та дійсністю доказової діяльності. В. П. Гмирко зауважує: «... факти, виготовлені... у такий спосіб, позначені 176 печаткою суб'єктивності, а тому завжди можуть бути потенційно дефектними» [21, 130].

Отже, «фактичні дані» не дзеркально відображають досліджувану дійсність, а тому не можуть претендувати на знання об'єктивної категорії. Сприйняття особою змісту матеріальних та ідеальних слідів як «відображення» обставин підготовки, вчинення, а також наслідків злочинної діяльності трансформується в її свідомості, перетворюючись на суб'єктне знання, позначене печаткою неопозбувної

індивідуальності доказувача, а також тиском його функціонального та позиційного інтересу процесуального інтерпретатора. У зв'язку з цим у психологічній літературі зазначається, що на сприйняття впливають об'єктивні чинники, зокрема умови, в яких воно відбувається, динаміка подій, синоптична обстановка, а також суб'єктивні – стан органів відчуття, вік, стать, соціальний та професійний статус, інтелектуальний розвиток, психічний стан спокою або хвилювання, значущість ситуацій для сприймаючого. Сприйняття також може відбуватися при явній чи замаскованій зацікавленості осіб, в емоційно забарвлених умовах. Воно має емоційно-вольовий характер і завжди суб'єктивне [22, 162].

Тобто сукупність доказів підготовчого кримінального провадження – це сума індивідуально створених *ad casum* (для конкретного разу) знань (фактів) про обставини певної події, які самі ще потребують неупередженого дослідження в межах належної судової процедури. За такого тлумачення природи доказів важливо дотримуватися розумного балансу між об'єктивними і суб'єктивними утворювальними факторами. Їх не можна абсолютизувати. На думку В. А. Лекторського, суб'єктивне існує за наявності об'єктивного, і таке знання уточнюється в комунікативній взаємодії з іншими системами знань і оцінок. У такий спосіб відбувається певне зняття суб'єктивності через його переінтерпретацію і осмислення [10, 159]. Тому докази необхідно визнавати судовому органу, не пов'язаному з функціями кримінального переслідування чи захисту. На глибоке переконання автора статті, це усвідомлював талановитий процесуаліст В. Я. Дорохов, який, характеризуючи психічне відображення (сприйняття, відчуття, уявлення) фактів реальної дійсності, наголошував, що воно завжди суб'єктивне і обумовлюється індивідуальними особливостями нервової системи окремої людини [8, 29]. Не випадково у тексті свого фундаментального монографічного дослідження автор вживав словосполучення «судові докази». Припускаю, що ідеологізми того часу не давали автору можливості стверджувати те, що логічно на сьогодні впливає із його наукових розвідок.

На жаль, проблема розмежування досудових і судових доказів не була чітко й послідовно втілена в законі. Так, у п. 2 ст. 23 КПК України зазначено, що «не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбаче-

них цим Кодексом». Відповідно у ст. 317 КПК України йдеться про те, що під час підготовчого провадження його учасники залучають до обвинувального акта документи й інші матеріали, тобто не докази *sensu stricto*. Здавалося б, ось вона, довгоочікувана демаркація між матеріалами підготовчого провадження в їх класичному розумінні та судовими доказами. Проте в ст. 349 КПК України йдеться про дослідження під час судового розгляду не матеріалів, а доказів (відповідно у ст. 357 – речових доказів). Вважаємо, що наявність таких неузгодженостей (небажаних у законодавстві) є свідченням кроку вперед у правильному напрямку. З часом недоречності в законодавстві будуть усунуті. Докази на досудовому провадженні будуть лише для слідчого і прокурора, але ймовірними для захисника і суду. Структура кримінального провадження за КПК України логічно передбачає, що під час досудового розслідування збираються матеріали, які можуть бути визнані доказами лише судом.

Отже, виявлені розбіжності між легальним визначенням загального поняття доказів і способами збирання їх видів свідчать про очевидну потребу поступової заміни «відображально-інформаційної» ідеології доказування новою методологічною парадигмою, яка забезпечувала б можливість створення сучасної теоретичної конструкції інституту «доказ», залучаючи для цього досягнення філософії, методології, а також науки когнітивного циклу.

Конструкція доказового розділу КПК України дає змогу стверджувати, що у вітчизняній процесуальній науці та законодавстві відбувається процес зміни методологічної парадигми.

Загальне поняття доказу, запозичене із Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року, в ст. 84 КПК України є анахронізмом, тому не виконує властивої йому методологічної функції у кримінальному провадженні, побудованому на нових засадничих положеннях. Відтак, у ст. 84 КПК України є сенс вказувати лише перелік видів доказів.

Під час досудового розслідування сторони збирають матеріали про джерела майбутніх доказів, носіїв даних про факти обставин, що підлягають доказуванню.

Зібрані сторонами матеріали на підготовчому провадженні можуть визнаватися доказами за результатами їх інтерпретації лише судовим органом.

Список використаних джерел:

1. *Спасович В. Д.* Избранные труды и речи; сост. И. В. Потапчик / В. Д. Спасович. – Тула: Автограф, 2000. – С. 17–22.
2. Великие и выдающиеся, знаменитые и известные личности об уголовном судопроизводстве: хрестоматия / сост. И. В. Смольнова. – М.: Юрлитинформ, 2012.
3. *Владимиров Л. Е.* Учения об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. – СПб, 1910. – С. 100.
4. *Тальберг Д. Г.* Русское уголовное судопроизводство / Д. Г. Тальберг. – К., 1891. – Т. 2.
5. *Фойницкий И. Я.* Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – СПб, 1996. – Т. 2.
6. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержден В.УЦ.И.К. 13 сентября 1922 г.
7. *Дорохов В. Я.* Проблемы истины, понятие доказательства и природы видов доказательств в Советском уголовном процессе: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора юрид. наук / спец. В. Я. Дорохов. – М.: ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1979. – С. 24.
8. *Дорохов В. Я.* Общее понятие доказательств в советском уголовном процессе / В. Я. Дорохов. – М.: ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1981. – С. 29.
9. *Зажицкий В. И.* Результаты оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве / В. И. Зажицкий. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс». – 2006. – С. 326.
10. *Лекторский В. А.* Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М., 2001. – С. 8.
11. *Эйсман А. А.* Логика доказывания / А. А. Эйсман. – М.: Юридическая литература, 1971.
12. *Костенко Р. В.* Понятия и признаки уголовно-процессуального доказательства / Р. В. Костенко. – М.: Юрлитформ, 2006. – С. 12–23.
13. *Лузгин И. М.* Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М., 1973. – С. 83.
14. *Кухта А. А.* Доказывание истины в уголовном процессе: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора юрид. наук / А. А. Кухта. – Нижний Новгород, 2010. – С. 33.
15. *Пидголин Э. Э.* Понятие доказательства в уголовном судопроизводстве (семиотические аспекты) / Э. Э. Пидголин // Правоведение. – 1978. – С. 64–65.

16. *Гмирко В. П.* Концепт «відображення» і методологічні проблеми теорії доказування / В. П. Гмирко // Університетські наукові записки «Часопис Хмельницького університету управління та права». – 2011. – Вип. 3. – С. 274–275.

17. *Дорохов В. Я.* Уголовно-процессуальная природа видов доказательств / В. Я. Дорохов. – М.: ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф. Э. Дзержинского. – 1982. – С. 4.

18. *Доронін І. М.* Документи – докази у кримінальному процесі України / І. М. Доронін. – К.: Поливода А. В. – 2008. – С. 46.

19. *Никитаев В. В.* Проблемные ситуации уголовного процесса и юридическое мышление // Состязательное правосудие: труды. науч.-практ. лабораторий / под ред. С. А. Пашина, Л. М. Корнозовой. – М.: Международный центр содействию правовых реформ. – 1996.

20. *Александров А. С.* Новая теория доказательств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.luaj.net/hode/406

21. *Гмирко В. П.* Категорія – факт в доказуванні в кримінальному процесі: спроба критичного осмислення // зб. наук. праць / В. П. Гмирко. – Національна академія СБУ, 2011. – № 39. – С. 130.

22. Юридична психологія (за ред. Л. І. Казмиренко, Е. М. Моїсеєва). – Київ-КНТ. – 2007. – С. 162.

*Ігор КОЗЬЯКОВ,
проректор з наукової роботи
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Сучасне розуміння ролі та місця прокурора у кримінальному процесі зумовлено нормативно-правовим впливом Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо ролі прокурорів в системі кримінального правосуддя». У цьому міжнародному документі визначено, що процесуальне керівництво може здійснюватися прокуратурою з наданням прокурорам владних повноважень стосовно органів розслідування. Такі повноваження прокурора є загальновизнаною європейською практикою, тому в пункті 22 Рекомендації Rec (2000) 19 вказано, що у країнах, в яких поліція або підлегла прокуратурі, або де поліцейські розслідування проводяться під наглядом прокуратури, держава повинна вжити відповідних заходів, щоб гарантувати прокурорам наступні повноваження:

1) давати поліції відповідні вказівки для ефективного виконання пріоритетів кримінальної політики, особливо стосовно рішень про те, які категорії справ повинні розглядатися прокуратурою, про способи збору доказів, роботу персоналу, про тривалість розслідування, про інформацію, що надається прокурорам, тощо;

2) здійснювати оцінку і внутрішній контроль у тій мірі, у якій вони необхідні для спостереження за виконанням вказівок прокуратури.

Варто зазначити, що владні за своїм характером повноваження прокурора закріплені у кримінально-процесуальному законодавстві низки європейських країн, зокрема у Німеччині (1974), Італії (1988), Іспанії (1995), Австрії (2004), Франції (2010). У законодавстві цих держав визначається мета прокурорського процесуального керівництва, яка полягає у забезпеченні законності, ефективності та про-

фесійності досудового провадження. Завдання прокурора пов'язані не так, власне, з охороною законності, як із забезпеченням інших напрямів діяльності прокуратури, особливо процесуального керівництва слідством. Тому до прокуратури висувається законодавча вимога про здійснення вельми суворого контролю за поліцією як органом досудового розслідування.

Наприклад, в Італії у досудовому провадженні, що здійснює слідчий суддя, прокуратура користується правом необмеженого контролю. Про будь-яку слідчу дію слідчий суддя зобов'язаний інформувати прокуратуру, оскільки їй надано право участі в усіх допитах, експертизах тощо, якщо вона вважатиме це за потрібне в інтересах розслідування.

У Франції прокурор керує поліцейським дізнанням і досудовим розслідуванням, що їх проводить слідчий суддя, а також виконує функцію контролю за розслідуванням, здійснюваним судовою поліцією й слідчим суддею, який, перебуваючи в організаційному підпорядкуванні судових органів, при виконанні своїх повноважень діє в межах вказівок прокурора. Стаття 80 КПК Франції містить імперативне положення: «Слідчий суддя може проводити розслідування тільки на підставі вимог прокурора». Слідчий суддя розпочинає розслідування лише на підставі попереднього висновку прокурора. На будь-якій стадії розслідування прокурор має право втручання і взяття на себе виконання слідчих дій або надання слідчому судді обов'язкових для виконання вказівок. По завершенні розслідування слідчий суддя передає матеріали справи прокурору. Останній у разі згоди з висновками слідчого судді повертає йому справу. Після цього слідчий суддя або виносить постанову про припинення справи, або направляє справу до відповідної судової інстанції.

У Німеччині прокурор також здійснює керівництво розслідуванням, яке проводять поліцейські органи. Поліція сама визначає способи й обсяг розслідування, якщо про це немає конкретних вказівок прокурора.

У державах Східної Європи (Болгарія, Угорщина, Румунія, Чехія тощо) прокурор наділений правом здійснювати нагляд за виконанням законів у діяльності органів дізнання й оперативно-розшукових органів.

Водночас у деяких державах колишнього СРСР законодавець відмовився від прокурорського нагляду за законністю досудового слідства. До таких держав належать, зокрема: Азербайджан (ст. 18

Закону про прокуратуру), Вірменія (КПК 1998 р.), Грузія (ст. 2 Закону про прокуратуру), Латвія (ст. 18 Закону про прокуратуру), Литва (ст. 118 Конституції), в яких прокуратура здійснює нагляд за виконанням законів у діяльності органів дізнання й оперативно-розшукових органів. Лише в Естонії за прокуратурою збережено функцію нагляду за законністю досудового провадження у кримінальних справах (ст. 1 Закону про прокуратуру, ст. 22 КПК).

Предмет прокурорського нагляду за виконанням законів органами, які здійснюють дізнання й досудове слідство, у законодавстві про прокуратуру країн, що входять до Співдружності Незалежних Держав, визначено майже однаково.

Російська модель процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням наближена до української, її досить вдало проаналізував С. А. Шейфер. Так, у Росії згідно з оновленим кримінально-процесуальним законодавством за прокурором збережено низку повноважень, застосовуючи які, він спроможний скеровувати попереднє слідство у необхідному напрямі. Зокрема, це повноваження прокурора щодо вилучення справ у слідчих різних відомств і передачі їх до Слідчого комітету при Прокуратурі Російської Федерації (п. 12 ч. 2 ст. 37 КПК РФ), отримання відповідно до ч. 5 ст. 165 КПК РФ від слідчих повідомлень щодо проведення ними обшуку, виїмки у житлі та інших дій, на які необхідний дозвіл суду, отримання копії постанови про порушення кримінальної справи, притягнення як обвинуваченого, про відмову в порушенні кримінальної справи. Прокурор також виїжджає на місце вчинення злочинів, підписує статистичні картки на виявлені злочини та про результати розслідування тощо.

Згідно з Федеральним законом «Про прокуратуру Російської Федерації» (ст. 29) предметом зазначеного нагляду є дотримання прав і свобод людини й громадянина, встановленого порядку розгляду заяв та повідомлень про злочини, проведення оперативно-розшукових заходів і розслідування, а також законність рішень, прийнятих органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Узагальнюючи досвід іноземних держав, можна зробити висновок, що прокурорський нагляд є важливою складовою законності кримінального провадження. Адже саме прокурор як суб'єкт кримінального процесу передусім відповідальний за ефективне функціонування всієї системи органів досудового провадження.

*Ганна ВЛАСОВА,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії прокуратури України,
радник юстиції, кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Передусім хочеться наголосити, що значна увага в діяльності Національної академії прокуратури України приділяється наближенню навчального процесу до практичних потреб органів прокуратури України. Зокрема, вжито низку організаційно-практичних заходів для належного вивчення прокурорськими працівниками положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

Тема сьогоднішньої конференції: «Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України». Із введенням в дію цього Кодексу Україна отримала важливий елемент сучасної правової держави – змагальну процедуру кримінального процесу, в якому захист має такі самі права, що й обвинувачення.

Порівняно з попереднім кримінально-процесуальним законодавством, у чинному КПК України суттєво розширено процесуальні гарантії сторони захисту, спрощено та удосконалено процедуру досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень судом.

Втілено у практику низку новітніх для України норм, таких як процесуальні гарантії для підозрюваного (обвинуваченого) щодо співпраці зі слідством, введення суду присяжних, скасування інституту додаткового розслідування.

Серйозних змін зазнала система запобіжних заходів, яка стала більш прозорою та зрозумілою не лише для кожного учасника кримінального провадження, а й для будь-якого члена суспільства.

Це зобов'язує практичних працівників не лише досконало знати кримінальне процесуальне законодавство України, яке зараз не об-

межується нормами Кримінального процесуального кодексу України, а й володіти навичками, прийомами, уміннями процесуального прокурора у змагальному кримінальному провадженні.

Однак сучасне реформування кримінальної юстиції вимагає посиленої уваги практичних працівників щодо застосування положень КПК України. Адже в його основу покладений справедливий баланс між інтересами держави та особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, оскільки, з одного боку, передбачає сучасні методи боротьби зі злочинністю, підвищує оперативність та ефективність кримінального судочинства, а з іншого, сприяє утвердженню гарантій прав людини та надає їй значні можливості для захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Хотілося б зупинитися на тих нових моментах, які в Кодексі запропоновано вперше:

1) вводиться поняття розумних строків як однієї із засад кримінального провадження;

2) автоматизована система документообігу суду, справи уже не розподіляється з урахуванням спеціалізації суддів;

3) новими повноваженнями прокурора стали, зокрема, такі: повідомляти особі про підозру; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених у КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

4) обмежується число захисників, які можуть одночасно брати участь у судовому розгляді (захисників не може бути більше п'яти в одного обвинуваченого);

5) потерпілим у кримінальному провадженні може бути уже не тільки фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

6) важливою новелою КПК України є право потерпілого на всіх стадіях кримінального провадження примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення;

7) врегульовано правовий статус перекладача та спеціаліста;

8) вводяться поняття і дається дефініція належності та допустимості доказів;

9) врегульовано питання про способи збору доказів стороною захисту та потерпілим;

10) вперше в КПК України дається дефініція висновку експерта;

11) вводиться поняття «заходи забезпечення кримінального провадження»;

12) інститут тимчасового вилучення майна;

13) закріплено поняття слідчих дій (ст. 223 КПК України);

14) часове обмеження тривалості допиту;

15) проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції;

16) інститут повідомлення про підозру;

17) допускається проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження;

18) дається дефініція законності, обґрунтованості та вмотивованості судового рішення.

Водночас, незважаючи на високу позитивну оцінку Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, реалії життя, практична діяльність правоохоронних органів виявляють окремі проблемні питання його застосування, що згодом знайдуть відповідний механізм реалізації та застосування.

*Олексій ГЕСЕЛЕВ,
виконувач обов'язків завідувача кафедри
нагляду за додержанням законів органами,
які проводять досудове розслідування,
Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) прокурор, здійснюючи свої обов'язки, є незалежним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Участь прокурора у кримінальному процесі насамперед визначається закріпленими у ст. 121 Конституції України фундаментальними положеннями щодо основних напрямів діяльності або функцій органів прокуратури України. Серед них, зокрема, нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. КПК України певним чином корегує реалізацію вказаної конституційної функції.

КПК України 2012 року містить низку концептуальних новел.

1. Положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження, що є втіленням у процес таких загальних засад кримінального провадження, як змагальність та диспозитивність (§ 2 Гл. 3 КПК України).

Відповідно до вимог статей 3, 22, 26 КПК України змагальність передбачає самостійне та рівноправне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

У межах реалізації принципу змагальності саме прокурор як сторона обвинувачення здійснює повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом до суду та підтримання державного обвинувачення у суді. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених у КПК України.

2. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України).

Процесуальне керівництво вбачається ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових повноважень.

Прокурор за допомогою обов'язкових для виконання зазначеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовує хід та перебіг кримінального провадження на його досудових стадіях, цілеспрямовано впливає на результат діяльності органів досудового розслідування та виконання ними завдань кримінального судочинства.

Зміщено акцент із суто наглядової діяльності прокурора на безпосереднє керівництво процесуальною діяльністю органу досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні, чим істотно посилено статус прокурора саме як сторони кримінального провадження з боку обвинувачення.

За змістом КПК України прокурор як процесуальний керівник перебуває вже «поруч і разом зі слідчим» та безпосередньо керує його діями щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-якої дії або сам проводить їх; відповідає за своєчасність та законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, а також проведення слідчих дій, отримання доказів з підстав та у порядку, передбаченому у КПК України, дотримання правил їх належності та допустимості. Порушення встановленого законом порядку проведення слідчих дій та отримання за їх результатами доказів, наявність недопустимих доказів негативно впливають на можливість їх використання прокуро-

ром під час судового розгляду та звужують доказову базу прокурора у процесі як сторони кримінального провадження.

Саме прокурор як сторона обвинувачення складає (або погоджує складене слідчим) та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, самостійно оцінюючи наявність відповідних підстав для такого повідомлення. Відповідно до ст. 283 КПК України прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний у найкоротший строк здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження; звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР).

Прокурор, використовуючи свої повноваження, за наявності визначених у ст. 284 КПК України підстав закриває кримінальне провадження під час досудового розслідування, приймаючи відповідну постанову. Винятком із цієї норми є можливість слідчого приймати постанову про закриття кримінального провадження в обмеженому колі випадків, при цьому прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії такої постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю.

Таким чином, відповідно до КПК України прокурор наділений виключними повноваженнями владно-розпорядчого характеру щодо прийняття ключових рішень на досудових стадіях кримінального провадження, реалізує визначені законом повноваження самостійно і повністю несе відповідальність за правильність, законність та обґрунтованість прийнятих рішень та проведених процесуальних дій.

Показовим прикладом, що ілюструє націленість КПК України на забезпечення загальнообов'язкового (імперативного) характеру повноважень прокурора щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням, є порядок оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора: скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше трьох днів з моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого

оскаржується. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня за наслідками розгляду скарги є остаточним і не підлягає оскарженню.

Керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані виконувати доручення та вказівки прокурора, а оперативні підрозділи – доручення прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, зазначеному в КПК України, тягне передбачену законом відповідальність (ч. 3 ст. 39, ч. 5 ст. 40 КПК України).

3. Розширено коло осіб, включених до поняття «прокурор», та виокремлено поняття «керівник органу прокуратури». Крім того, у КПК України використовується поняття «прокурор у конкретному кримінальному провадженні» та закріплюються чітко визначені процесуальні взаємовідносини між прокурором у конкретному провадженні та керівником органу прокуратури.

Згідно з ч. 1 ст. 37 КПК України прокурор (група прокурорів), який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. Керівники органів прокуратури при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах строків досудового розслідування, передбачених КПК України. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор у відповідному провадженні (ч. 6 ст. 36 КПК України).

4. Прокурор здійснює повноваження у кримінальному провадженні з початку досудового розслідування і до його завершення у суді, у тому числі до прийняття рішень судами вищих інстанцій. Цим закріплюється принцип «незмінності прокурора» у конкретному кримінальному провадженні. Відтак, визначений у КПК України перелік підстав для заміни прокурора у конкретному кримінальному провадженні суттєво обмежений. Так, повноваження прокурора у відповідному провадженні покладаються керівником органу прокуратури на іншого прокурора, якщо прокурор не може здійснювати свої повноваження у кримінальному провадженні через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможливило його участь

у кримінальному провадженні, або, як виняток, – через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Також заміна прокурора можлива у разі, якщо Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою доручають здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України) або службовою особою органу прокуратури вищого рівня у разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності підпорядкованих прокурорів (ч. 3 ст. 313 КПК України).

КПК України докорінно змінив усю систему кримінального провадження, внаслідок чого з об'єктивною необхідністю змінюється процесуальний статус та повноваження прокурора як гаранта додержання законів під час проведення досудового розслідування.

*Микола ТУРКОТ,
завідувач кафедри підтримання державного обвинувачення
Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції, кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА, ЯКІ ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ ЙОГО ЗАВДАНЬ І ПОВНОВАЖЕНЬ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [1] державним обвинуваченням є процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. З цієї дефініції чітко вбачається, що державне обвинувачення у суді має право підтримувати лише одна посадова особа – прокурор.

При цьому потрібно зазначити, що на відміну від попереднього кодексу, КПК України (ст. 3) містить визначення не лише поняття «прокурор», а й «керівник органу прокуратури» (перше поняття ширше, ніж друге). До керівників органів прокуратури законодавцем віднесено: Генерального прокурора України, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міжрайонних прокурорів, прокурорів міст, районів, прирівняних до них прокурорів та їх заступників, які діють у межах своїх повноважень.

Тобто відповідно до положень Конституції України, нового кримінального процесуального законодавства, Закону України «Про прокуратуру», інших нормативно-правових актів можна зробити висновок, що поняття «прокурор» у кримінальному провадженні розглядається диференційовано і включає: процесуального прокурора; керівника органу прокуратури. Оскільки функції прокуратури не обмежуються наглядом за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове розслідування та підтримання державного обвинувачення, то, безперечно, діяльність прокурора спрямовується також на виконання

інших конституційних функцій. Водночас прокурор, який задіяний на іншому напрямі прокурорської діяльності (зокрема нагляді за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян), також у разі необхідності може бути залучений як процесуальний прокурор у кримінальному провадженні.

Правове положення прокурора, який підтримує державне обвинувачення у суді, обумовлюється його процесуальними взаємовідносинами: 1) з керівником органу прокуратури (у тому числі керівниками органу прокуратури вищого рівня); 2) із судом; 3) з іншими представниками сторони обвинувачення; 4) потерпілим; 5) стороною захисту; 6) іншими учасниками кримінального провадження. Саме в діяльності прокурора як *сторони* кримінального провадження законодавчо закладена реалізація таких важливих засад, як *змагальність і диспозитивність* [2].

Говорячи про завдання прокурора у широкому розумінні, необхідно звернутися до гносеологічного визначення поняття «завдання». Під дефініцією «завдання» мається на увазі все те, що заплановано для виконання і з реалізацією чого пов'язується досягнення певної мети. Однак діяльність прокурора у кримінальному провадженні не можна окреслити лише тими заходами, які він запланував для виконання під час досудового розслідування, а потім під час реалізації процедури судового розгляду того чи іншого кримінального провадження (справи).

Відповідь на це питання можна знайти, лише звернувшись до положень ст. 2 КПК України, де законодавчо визначено завдання кримінального провадження в цілому.

Завданнями кримінального провадження відповідно до ст. 2 КПК України є:

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений

або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Таким чином, завдання прокурора у кримінальному провадженні впливають із змісту його повноважень, передбачених у КПК України.

При цьому необхідно враховувати, що прокурор у кримінальному провадженні є стороною обвинувачення, до якої законодавцем також віднесені слідчий, керівник органу досудового розслідування, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, передбачених у КПК України. До сторони захисту в кримінальному провадженні віднесені: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Завдання прокурора під час досудового і судового провадження конкретизовані в наказі Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [3]. Зокрема, згідно з пп. 1.2–1.5 п. 1 наказу цими завданнями визначено: безумовне реагування на виявлені порушення закону з часу надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення до прийняття остаточного рішення у провадженні; швидке, всебічне, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, обов'язкову участь прокурорів – процесуальних керівників досудового розслідування в їх судовому розгляді (у визначених законом випадках), поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; своєчасне вжиття заходів до усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відшкодування завданої ним шкоди фізичним та юридичним особам, державним і комунальним інтересам, розшуку майна, яке стало предметом злочинного посягання; пред'явлення процесуальними керівниками цивільних позовів у кримінальному провадженні в установлених законом випадках.

З метою виконання завдань кримінального провадження прокурори, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинні забезпечити інформування підозрюваного

та потерпілого про їхнє право на примирення, а крім того підозрюваного – про право на угоду про визнання винуватості. У кожному випадку процесуальний прокурор зобов'язаний роз'яснити не лише наявність відповідного права, а й механізм його реалізації.

Відповідно до пп. 14.1. галузевого наказу Генерального прокурора України у судовому провадженні в першій інстанції повинні брати участь прокурори або групи прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, або у разі їх заміни інші прокурори відповідно до вимог закону. З метою сприяння підвищенню авторитету та позитивного іміджу органів прокуратури участь у судових засіданнях прокурори зобов'язані брати у форменому одязі, дотримуючись при цьому правил прокурорської етики. У п. 37 наказу також зазначено, що взаємовідносини із судами прокурор має будувати в межах визначених повноважень відповідно до чинного законодавства, пріоритету поваги до незалежності суду при здійсненні правосуддя. Такі ж вимоги до прокурора містяться в Кодексі професійної етики та поведінки працівників прокуратури стосовно взаємовідносин з представниками органів судової влади та іншими учасниками судочинства. Зокрема, згідно зі статтями 23, 24 цього Кодексу з метою забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя працівник прокуратури у відносинах із суддями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності. Працівник прокуратури не може неправомірно впливати на здійснення правосуддя, у тому числі шляхом спілкування з представниками судової влади поза офіційною процедурою взаємовідносин у межах відповідного провадження. Оцінка дій суддів та законності судових рішень може публічно надаватися працівником прокуратури лише в межах і порядку, встановлених законодавством. У відносинах з іншими учасниками судочинства працівник прокуратури повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку, під час судового розгляду має демонструвати коректність, неупередженість та повагу до учасників судового процесу, не може вступати у будь-які позапроцесуальні стосунки з ними [4].

Працівник прокуратури не має права залишати поза увагою поведінку інших учасників процесу, включаючи головуючого у судовому засіданні, яка суперечить закону, порушує права і свободи грома-

дян, та повинен реагувати на ці прояви у порядку, передбаченому законодавством. Він має уважно ставитися до гарантування права особи на захист, дотримання адвокатської таємниці, не повинен перешкоджати передбаченому законом спілкуванню підозрюваного та обвинуваченого з адвокатом. Усі ці вимоги повною мірою стосуються процесуального прокурора, який підтримує державне обвинувачення в суді.

Таким чином, діяльність прокурора у судовому провадженні врегульовано нормами Конституції України, Закону України «Про прокуратуру», Кримінального процесуального кодексу України, а також наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурора у кримінальному провадженні». Розуміння процесуальним прокурором і керівником органу прокуратури своїх завдань та повноважень у кримінальному провадженні, реалізація ними наданих повноважень є запорукою досягнення завдань кримінального провадження, додержання прав людини й громадянина, інтересів держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: офіц. текст: [прийнятий 13 квітня 2012 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. *Нор В.* Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії / В. Нор // Інтернет-видання «Юриспруденція on-line» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=319>

3. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні [Текст]: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>

4. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розкриваючи зміст окресленої проблематики, передусім зазначимо, що при застосуванні на практиці нового законодавства завжди виникають певні непорозуміння та правові колізії. Для адаптації до вимог Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) та правильного застосування всіх його положень потрібен певний час та сучасна правова практика. Отже, говорячи про зазначені проблеми, зупинимось на двох найбільш, на наш погляд, актуальних питаннях практичного втілення положень КПК України.

У частині другій ст. 36 КПК України передбачено повноваження прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зокрема, здійснюючи свої повноваження, процесуальний керівник має надавати письмові вказівки слідчим; перевіряти законність та обґрунтованість прийнятих слідчим процесуальних рішень та у випадку необхідності скасовувати їх; погоджувати або відмовляти в погодженні повідомлень про підозру, клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, брати участь у їх розгляді слідчим суддею; погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань про проведення негласних слідчих дій; перевіряти законність заведення та закриття оперативно-розшукових справ; підтримувати державне обвинувачення; оскаржувати незаконні судові рішення, особисто брати участь в їх перегляді судом апеляційної інстанції тощо [1].

Таким чином, окрім процесуального керівництва досудовим розслідуванням, на зазначених працівників прокуратури покладено здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, та підтримання дер-

жального обвинувачення в суді, в тому числі у кримінальних справах, спрямованих до суду відповідно до ст. 232 Кримінально-процесуального кодексу 1960 року, яких у міських та районних судах залишалось ще дуже велика кількість. Більшість із таких кримінальних справ багатоепізодні або стосовно кількох осіб, а також про тяжкі та особливо тяжкі злочини, що і обумовлює тривалий час їх розгляду.

Загалом з набуттям чинності КПК України суттєво знизилася швидкість розгляду кримінальних справ та проваджень, оскільки відтепер, окрім підтримання державного обвинувачення в суді, прокурори прокуратури беруть участь у розгляді слідчим суддею клопотань і скарг з питань досудового розслідування, а також особисто беруть участь в апеляційному оскарженні ухвал, постановлених за результатами такого розгляду. У майбутньому виникне потреба особисто брати участь у перегляді в апеляційному порядку вироків та ухвал суду, постановлених за результатами судового розгляду кримінальних проваджень. Така завантаженість уповільнюватиме як хід досудового розслідування, в якому процесуальні керівники мають брати активну участь, так і судового провадження.

Крім того, значно уповільнюється динаміка розкриття злочинів, адже процесуальні керівники, враховуючи великий обсяг роботи, не завжди встигають детально дослідити всі кримінальні провадження, що впливає як на швидкість, так і на якість досудового розслідування.

На підставі викладеного, вважаю, що найбільш гострою та актуальною проблемою імплементації КПК України є нестача прокурорсько-слідчих працівників, які здійснюватимуть нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. На сьогодні з метою вирішення цього питання планується суттєве збільшення кількості прокурорсько-слідчих працівників.

Потребує уваги і наявна в КПК України правова колізія між ст. 291 та ст. 384. Зокрема, у ст. 291 КПК України передбачено вимоги до обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування. У ч. 4 цієї статті вказано, що до обвинувального акта додається: реєстр матеріалів досудового розслідування; цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного. Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється. Водночас у ч. 1 ст. 384 КПК України зазначено, що прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Ніде у КПК України ця правова колізія не вирішена, отже питання, як правильно чинити в таких випадках, залишається відкритим.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

*Вікторія КОЗАЧЕНКО,
аспірант денної форми навчання
кафедри кримінального процесу
Національної академії прокуратури України*

МІСЦЕ ЗАКОННОСТІ У СИСТЕМІ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА ТА УКРАЇНИ

Найкращий спосіб розкрити значення засади законності – це дослідити її тісний зв'язок із засадами кримінального судочинства України і Федеративної Республіки Німеччина, показати її дію в системі процесуальних засад.

Засади кримінального процесу – це закріплені в законі панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань, способу формування й здійснення правосуддя у кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне скасування вироку й інших рішень у справі [1, 222].

У формуванні та розвитку засад німецького кримінального процесу велику роль зіграла демократична революція в Німеччині 1848 року. У декларації «Про основні права німецького народу», прийнятій франкфуртським зібранням, а також у конституціях окремих німецьких держав було проголошено принципи нової організації правосуддя і ліквідації кабінетної юстиції, гласність і усність процесу, право на законного суддю, захист особистої свободи проти незаконних арештів, обшуків, введення суду присяжних. Пізніше після об'єднання Німеччини, низку засад було закріплено в німецькому Кримінально-процесуальному кодексі 1877 року.

У німецькій теорії немає єдиного погляду на визначення системи засад кримінального процесу. Так, відповідно до одного підходу система включає всі засади, які називаються загальними кримінально-процесуальними, а саме: офіційності; обвинувачення; законності; обов'язку дослідження всіх обставин кримінальної справи; правового

судового заслуховування; швидкості судочинства; безпосередності; вільної оцінки доказів; тлумачення сумнівів на користь підсудного; гласності; презумпції невинуватості; припустимого оскарження судових рішень; обов'язковості рішень суду.

Згідно з іншим підходом фактично ті самі засади класифікуються за окремими ознаками. Наприклад, до засад порушення провадження у справі належать засади офіційності, обвинувачення і законності. Або до засад доказування – обов'язковість дослідження всіх обставин кримінальної справи, безпосередність, вільна оцінка доказів, тлумачення сумнівів на користь підсудного.

Усі засади кримінального процесу, як українського, так і німецького, становлять єдину систему взаємодії, оскільки між собою вони тісно пов'язані. Як забезпечення законності має прямий та безпосередній вплив на засади, так і вони, в свою чергу, сприяють реалізації законності.

Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом Федеративної Республіки Німеччина (КПК ФРН) засада законності (Gesetzlichkeit) проголошує, що прокуратура зобов'язана застосувати заходи щодо всіх переслідуваних у кримінальному порядку діянь за наявності достатніх приводів і підстав. Однак, як визнається в німецькій процесуальній літературі, цю засаду порушують внаслідок численних винятків і практично замість засади законності діє засада доцільності (Opportunistätsprinzip) [2, 390].

У КПК ФРН визначено велике коло підстав, з яких прокуратура має право відмовитися від кримінального переслідування або закрити справу. Це не тільки справи про малозначні кримінально карані діяння і справи приватного обвинувачення. Восьмим законом від 26 липня 1968 року «Про зміни в кримінальному праві» введено принцип доцільності щодо державних злочинів (так звані справи про захист держави) і передбачено невизначені основи закриття справ цієї категорії. Так, Генеральний прокурор ФРН має право відмовитися від кримінального переслідування державних злочинів, якщо проведення судового процесу викликало б небезпеку серйозної шкоди Федеративній Республіці Німеччина і якщо переслідування суперечило б іншим вищим суспільним інтересам.

«Вступний закон до кримінального кодексу ФРН» від 2 березня 1974 року надав прокурору право закрити кримінальні справи з проступків до порушення публічного обвинувачення, якщо об-

винувачений у встановлений термін виконає покладені на нього обов'язки, наприклад, внесе визначену грошову суму в дохідну частину бюджету. Із цього приводу в процесуальній літературі ФРН зазначалося, що такі норми закону перетворюють кримінальне правосуддя на комерційну угоду. Водночас визнається, що на практиці спонукання до виконання покладених обов'язків не виключає застосування методів, заборонених законом.

Відповідно до ст. 129 Конституції України основною засадою судочинства є законність. Засаду законності можна визначити як вимогу нормативного характеру, що зобов'язує суддю, прокурора, слідчого, дізнавача, а також всіх осіб, які беруть участь у справі, застосовувати, виконувати норми Конституції України, кримінального та кримінального процесуального законодавства України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Засада законності є загальноправовою, однак у кримінальному процесуальному праві України вона має специфічний зміст і цілком правомірно розглядається як засада кримінального процесу. Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) передбачає, зокрема, що одним із завдань кримінального судочинства є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Законність стосується всіх стадій та інститутів кримінального процесу, всіх його суб'єктів, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всі грані процесуальної діяльності і процесуальних відносин, пронизує всі інші засади, сприяє їх фактичній реалізації. Законність посідає особливе місце серед засад кримінального процесу, які розкривають і конкретизують її. Законність – загальна, універсальна засада, яка виявляється у всіх засадах і нормах кримінального процесуального права.

Отже, законність тісно пов'язана із засадами кримінального процесу, і тільки у взаємодії з ними можуть реалізуватися законність і права всіх учасників судочинства під час провадження у справі.

Список використаних джерел:

1. *Гуценко К. Ф.* Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головки, Б.А. Филимонов. – М.: Зерцало, 2001.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии. – М.: Манускрипт, 1994.

*Петро МАЛАНЧУК,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи»
Національного банку України*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Проблеми процесуального права останнім часом набувають особливої актуальності, що обумовлено завданням побудови правової держави, неухильного дотримання встановлених процесуальних гарантій прав і свобод громадян України.

13 квітня 2012 року Верховною Радою України прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України). У його підготовці взяли участь відомі вчені, висококваліфіковані представники Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації, Міністерства юстиції України та народні депутати України.

Його прийняттю передувала об'ємна і копітка праця – вивчалися кримінально-процесуальні кодекси інших держав, зокрема Російської Федерації, Франції, Німеччини, інших європейських країн континентального права, зауваження і пропозиції, що надійшли від низки державних установ, наукових і навчальних закладів, відомих учених і практиків. Враховувалися рішення Конституційного Суду України, матеріали судової практики, результати наукових досліджень, положення міжнародно-правових документів.

Після набуття КПК України законної сили відбувається трансформація форми кримінального судочинства з пошукової у змагальну.

КПК України передбачає створення рівних можливостей для кожної із сторін у кримінальному процесі та реальне впровадження у кримінальне судочинство принципу змагальності, за якого результат розгляду судом конкретного випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності залежатиме виключно від обґрунтованості

позиції сторін. Із цією метою сторонам кримінального провадження надаються рівні права щодо подання доказів безпосередньо до суду.

КПК України передбачає вирішення проблеми змагальності вітчизняного кримінального судочинства шляхом запровадження нового порядку, згідно з яким суд повинен ґрунтувати свої висновки виключно на тих показаннях, які він безпосередньо отримав від сторін кримінального провадження у судовому засіданні або які були надані слідчому судді у судовому засіданні під час досудового розслідування.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що визначення допустимості доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди уповноважені оцінювати надані їм докази (параграф 34 рішення у справі «Тейксейр де Кастро проти Португалії» від 9 червня 1998 року, параграф 54 рішення у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року [1]), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, а саме: на свободу, особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції, на недоторканність житла (статті 5, 8 Конвенції) тощо. Відтак, докази не відповідають вимогам допустимості, якщо вони одержані з порушеннями, пов'язаними із незаконним обмеженням основоположних прав і свобод людини, закріплених у Конституції України.

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту наділяється правом здійснювати збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Зокрема, сторона захисту збирає докази, ініціюючи проведення слідчих (розшукових) дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому у ст. 220 КПК України для розгляду клопотань (ч. 3 ст. 93); відповідно до ч. 1 ст. 20 КПК України підозрюваному та обвинуваченому гаран-

тується право на захист, яке полягає у можливості надати його усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази та ін.; ч. 2 ст. 22 КПК України закріплює положення про те, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів; підозрюваний має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42); обвинуваченому гарантується право на збирання і подання доказів суду (п. 2 ч. 4 ст. 42). У свою чергу постановою слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ч. 3 ст. 93).

Також хотілося б зазначити, що КПК України запровадив цілу систему негласних слідчих (розшукових) дій (Глава 21), під якими розуміється різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених у КПК України (ч. 1 ст. 246). Намагання законодавця легалізувати значну частину оперативно-розшукової діяльності шляхом залучення її до сфери кримінального судочинства та об'єднання двох окремих видів провадження в одному спрямоване на спрощення механізму передачі матеріалів та процесуальної можливості їх використання у доказуванні (ч. 1 ст. 256), оскільки вони проводитимуться за постановою слідчого, у випадку погодження з прокурором та лише після отримання дозволу суду (окрім деяких видів негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад ч. 4 ст. 246).

У зв'язку з обмеженням прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених до участі у кримінальному процесі, КПК України зобов'язує уповноважених посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження, ретельно обґрунтовувати необхідність такого обмеження. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, які обумовлюються особливими ситуаціями, що виникають під час кримінального провадження.

Також варто окремо зупинитися на фактичному наділенні слідчого судді функцією нагляду за законністю в питаннях позбавлення свободи певної особи, адже до цього часу наглядова функція практично не була властива суду взагалі.

Так, відповідно до ст. 206 КПК України кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа,

яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Фактично ця норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної, а не лише пасивної форми, як при вирішенні окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів. Щоправда, недостатньо зрозуміло, якими будуть фактичні способи реалізації слідчим суддею зазначених повноважень і наскільки вони будуть дієвими, однак наявність такої норми у КПК України однозначно матиме позитивний превентивний вплив щодо ймовірних фактів незаконного позбавлення свободи окремої особи, адже кожен такий факт може бути негайно поставлений на контроль суду.

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, тобто: забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі.

Запроваджена в КПК України глава, що регламентує діяльність суду присяжних, є недосконалою, тому що самостійного рішення присяжні не приймають, а відтак, не відповідають за результат судо-

вого розгляду. Розгляд кримінального провадження судом присяжних передбачає винесення судом вироку на підставі вердикту присяжних. Пропонуємо відокремити питання про винуватість особи в скоєнні кримінального правопорушення, вирішення якого покласти на присяжних у формі вердикту, а питання про покарання – на суддю, який постановлятиме вирок, чим по суті розділити судову владу на дві взаємно контролюючі частини.

Проведений аналіз положення КПК України із зазначеної проблематики засвідчив про комплексний підхід законодавчої влади у спробі вирішення існуючих недоліків правового регулювання та створення умов для їх недопущення у подальшій правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року № 16404/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umdppl.info/index.php?id=1236239472>

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА НА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Останнім часом дедалі частіше оприлюднюють відомості і статистичні дані, що висвітлюють дійсний стан забезпечення прав людини у кримінальному провадженні, з аналізу яких можна зробити висновок про ступінь реалізації такої важливої засади, як презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини під час проведення досудового розслідування [1; 2, 55; 3, 6; 4].

Так, у ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) зазначається, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Крім того, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [5].

Презумпцією невинуватості та забезпечення доведеності вини необхідно керуватися у процесуальних діях під час досудового розслідування і судового провадження, тобто упродовж усього кримінального провадження.

Проте особливу увагу варто приділити реалізації принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини на початковому етапі досудового розслідування з огляду на те, що вказаному інституту новітнього кримінального процесу ще не «виповнилося» й півроку, але вже виникли проблеми у його теоретичному та практичному застосуванні.

На нашу думку, початок реалізації принципу презумпції невинуватості безпосередньо пов'язаний із самим початком кримінального провадження, специфіка якого визначається тими завданнями, які перед ним ставляться у ст. 2 КПК України. З огляду на ці завдання вважаємо, що вже з моменту виникнення кримінально-процесуальних відносин процесуальна діяльність повинна коригуватись із врахуванням вимог принципу презумпції невинуватості. Така точка зору обґрунтовується наступними міркуваннями.

Положення ст. 214 КПК України та п. 3.1 розділу 1 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (Положення) зазначають, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) [6].

З переліку відомостей, які відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України, п. 2.11 Положення підлягають внесенню до ЄРДР, під час дослідження механізму реалізації принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини особливу увагу слід приділити короткому викладу обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела, який відображається у ЄРДР як «Фабула кримінального правопорушення».

У багатьох випадках потерпілий, заявник вказують на порушення закону про кримінальну відповідальність конкретними особами, хоча під час досудового розслідування встановлюється відсутність у діяннях вказаних осіб складу кримінального правопорушення.

Наявність у ЄРДР кримінального провадження, яке розпочате за заявою, повідомленням про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою (особами), вже формує ставлення до останніх як до правопорушників з боку суспільства.

Варто наголосити на такій особливості початкового етапу досудового розслідування з погляду реалізації положень презумпції невинуватості, коли при внесенні відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР слідчий, прокурор із заяви, повідомлення або іншого джерела отримують дані, які підтверджують тією чи іншою мірою причетність конкретної особи до вчиненого кримінального правопорушення, але яких недостатньо для повідомлення особі про підозру або взагалі відсутні підстави для такого повідомлення. У чинному кримінальному процесуальному законодавстві не визначено процесуального статусу останніх, що призводить до виникнення непорозумінь у практичній діяльності.

Зокрема, відповідно до ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотним порушенням прав людини і основоположних свобод отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

З огляду на це слідчий, прокурор повинні діяти відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України: отримувати від особи, яка надалі може бути визнана підозрюваним, за її згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Водночас на практиці поширені випадки відмови зазначених осіб від дачі показань у зв'язку з тим, що вони не мають процесуального статусу у кримінальному провадженні, проте діяльність слідчого, прокурора направлена на встановлення їх винуватості у вчиненні кримінального правопорушення.

Під час проведення досудового розслідування слідчий, прокурор дуже часто ставлять перед собою мету довести вину особи, хоча відомості про вчинення нею кримінального правопорушення лише формально містяться у заяві, повідомленні про кримінальне правопорушення.

Зазначені випадки порушують принцип презумпції невинуватості. З огляду на це є потреба у зміні суб'єктивного ставлення сторони обвинувачення до осіб, відомості про вчинення якими протиправних дій містяться у заяві, повідомленні про кримінальне правопорушення.

Крім того, формально таких осіб не можна вважати підозрюваними, хоча до них можуть бути застосовані заходи, які значною мірою обмежують їхні права. Так, наприклад, щодо них можуть застосовуватись негласні слідчі (розшукові) дії, що передбачені Главою 21 чинного КПК України та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Також, на нашу думку, потребує вдосконалення порядок визнання особи потерпілим у кримінальному провадженні задля належної реалізації принципу презумпції невинуватості у кримінальному судочинстві.

Так, у ст. 55 КПК України зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Проте вважаємо, що заява, повідомлення про вчинення конкретно особою кримінального правопорушення в порядку ст. 214 КПК України не є підставою для визнання потерпілим особи, яка її подала.

Адже неможливо всупереч принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини визнати факт завдання моральної, фізичної або майнової шкоди особою, яка згідно із заявою, повідомленням вчинила певні дії. І тільки після повідомлення їй про підозру можна вважати, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення з настанням певних наслідків. В іншому разі при повідомленні правоохоронних органів про спричинені збитки, дії, якими вони були завдані, автоматично містять склад кримінального правопорушення, а особа, яка їх вчинила, вважається правопорушником.

Отже, існує необхідність внесення змін до ст. 55 КПК України щодо визнання особи потерпілим постановою слідчого, прокурора тільки після встановлення істотних відомостей про факт вчинення кримінального правопорушення.

Незважаючи на зазначені недоліки КПК України при реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, він гарантує реальну, а не лише декларативну рівність можливостей держави й окремої особи та забезпечує змагальність процесу кримінального провадження, надає громадянам значні можливості для захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Затримання та взяття під варту в Україні: стан, проблеми удосконалення законодавства та практики його застосування: посіб. / за ред. О.В. Беци, М.І. Мельника. – К.: Атіка, 2002. – 96 с.
3. *Бойко В. Ф.* Про стан здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції в 2000 році та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України / В.Ф. Бойко // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 3–7.
4. Виправдати неможливо // Іменем Закону. – 2006. – № 36. – С. 30.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 червня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17
6. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gp.gov.ua

*Олександр ВОЛИНСЬКИЙ,
аспірант аспірантури і докторантури
Національної академії
Служби безпеки України*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Суспільство захищене тоді, коли правоохоронні органи користуються найбільш результативним правовим інструментом для нейтралізації небезпечних антисоціальних елементів, не дозволяють їм скоювати злочини, що ставлять під загрозу існування соціальної структури [1].

Необхідною умовою належного застосування норм кримінального процесуального законодавства, окрім іншого, є протидія вчиненню кримінальних процесуальних правопорушень під час виконання завдань кримінального судочинства.

Історично у писаному праві, поширеному на території сучасної України, перші згадки про процесуальні правопорушення з'явилися у Х столітті. Однак найбільш систематизований та розширений перелік кримінальних процесуальних правопорушень наведено в «Уложеніи о наказаніях уголовных и исправительных» від 15 серпня 1845 року.

Цей документ містить перелік правопорушень у сфері забезпечення законності (глави «О преступлении и проступках чиновников по некоторым особенным родам служб», «О преступлении и проступках чиновников при следствии в суде», «О преступлении и проступках чиновников полиции»).

Так, ст. 378 зазначеного документа встановлювала відповідальність за незаконний арешт та незаконні дії під час обшуку і виїмки, ст. 462 – за надання службовцем винному недозволених законом засобів до виправдовування або намагання ослабити силу наявних доказів проти підсудного.

На окрему увагу заслуговує зміст ст. 391 розділу «О подлогах по службе», відповідно до якої «кто при отправлении должности... допустит подставных свидетелей..., или же вполне или частично, так же с намерением скроет истину в докладах, рапортах, протоколах..., или же дозволит себе подделку актов, отданных на сохранение, или похитит, истребит такие акты, тот за сие смотря по важности и другим обстоятельствам..., подвергается лишению прав и ссылке в Сибирь» [2].

Варто погодитись із тим, що в Україні з її змішаним континентальним типом кримінального процесу владним його суб'єктам традиційно потрібна сувора регламентація їх повноважень і порядку кримінальної процесуальної діяльності. З цією метою у кримінальному процесуальному законі чітко встановлено форму всіх процесуальних дій і рішень. Процесуальна форма в цілому є найважливішою процесуальною гарантією правосуддя, а також прав особи в кримінальному процесі. Оскільки вона передбачена законом, її порушення завжди означає порушення закону і може спричинити скасування або зміну прийнятого рішення [3].

Аналіз статистичних даних щодо вчинюваних співробітниками правоохоронних органів України правопорушень свідчить про подальше здійснення останніми протиправних діянь, пов'язаних із порушенням норм кримінального процесуального законодавства.

За інформацією Міністерства внутрішніх справ України (МВС України), серед поданих громадянами у 2011 році скарг на протиправні дії співробітників відомства 62,9% були пов'язані з тягатиною і неналежним розслідуванням злочинів, 11% – із вчиненням співробітниками міліції неправомірних дій, 7,7% – із необґрунтованим притягненням до відповідальності, 4% – із незаконним закриттям кримінальних справ, 2,4% – із бездіяльністю при перевірці заяв та повідомлень про злочини.

За результатами розгляду зазначених звернень громадян стосовно слідчих МВС України порушено 58 кримінальних справ, з яких за одержання хабара – 31, службове підроблення – 8, зловживання владою – 3, перевищення влади – 2, службову недбалість – 2 [4].

Однією з причин такого становища можна назвати недостатній рівень якості кримінального процесуального законодавства.

Зафіксовані Службою безпеки України факти одержання службовими особами органів досудового розслідування хабарів свідчать про те, що ці службові особи вимагали й отримували кошти саме за сприя-

ня підозрюваним та обвинуваченим в уникненні передбаченої законом відповідальності. При цьому сприяння суб'єктам в уникненні відповідальності передбачалось реалізувати шляхом використання можливостей неоднозначного трактування норм чинного законодавства [4].

Отже, на сучасному етапі розвитку кримінальної юстиції в Україні все більшої актуальності набуває питання протидії вчиненню кримінальних процесуальних правопорушень стороною обвинувачення, у тому числі пов'язаних із використанням останніми норм чинного кримінального процесуального законодавства України всупереч вимогам завдань кримінального провадження, що визначені у ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

Основні зусилля у цьому напрямі необхідно зосередити на розробці нормативно-правових актів, які систематизують облік доказів та прийнятих процесуальних рішень, унеможливають фальсифікацію вказаних матеріалів.

Водночас дискусійним залишається питання про потребу вдосконалити окремі норми КПК України щодо допустимості показання з чужих слів як доказів, можливості відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, широкого застосування угод про визнання винуватості тощо.

Щоб ефективно протидіяти кримінальним процесуальним правопорушенням сторони обвинувачення, доцільно:

- систематизувати кримінальні процесуальні правопорушення, надати їм чіткі визначення;
- створити належну систему обліку та ведення статистики кримінальних процесуальних правопорушень;
- провести класифікацію кримінальних процесуальних правопорушень, виокремити ті, що використовуються службовими особами правоохоронних органів для штучного нарощування результативності в роботі та сприяння винним в уникненні передбаченої законом відповідальності;
- визначити причини та умови вчинення кримінальних процесуальних правопорушень, запропонувати внесення відповідних змін до чинного кримінального процесуального законодавства;
- розробити механізм захисту та заохочення осіб, що сприяють викриттю протиправних намірів співробітників правоохоронних органів із вчинення кримінальних процесуальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Проявление принципа целесообразности в уголовно-процессуальном институте, предусмотренного главой 40.1 УПК РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.abshiava.com/node/49> – Заглав. с экрана.
2. *Ольков С. Г.* Уголовно-процессуальные правонарушения в Российском судопроизводстве: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Ольков Сергей Геннадиевич. – Тюмень, 1994. – 396 с.
3. *Бакулін О. В.* Верховенство права і законність в кримінальному процесі України / О. В. Бакулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d120102.html> – Заголовок з екрана.
4. Щодо результатів роботи СБУ у сфері боротьби з корупцією та організованою злочинністю в органах влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article;jsessionid=B0E19F8D6C992E93FBECF7BE7511A3ED?art_id=71490&mustWord=&search Publishing=1. – Заголовок з екрана.

*Владислав ДОЦЮК,
курсант взводу ПМПШ-27
факультету податкової міліції
Національного університету Державної
податкової служби України*

НАЦІОНАЛЬНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО СТВОРЕННЯ

Згідно з указом Президента України від 24 квітня 1997 року № 371/97 «Про Національне бюро розслідувань України» та з метою зміцнення національної безпеки держави, забезпечення належного захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина, посилення боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими формами, відповідно до пунктів 1 і 15 ст. 106 Конституції України (254к/96-ВР) постановлено: утворити Національне бюро розслідувань України як центральний орган виконавчої влади [1].

Національне бюро розслідувань України (НБР України) – державний правоохоронний орган спеціального призначення боротьби з організованою злочинністю і корупцією, підпорядкований Президенту України.

Першу спробу створення Національного бюро розслідувань здійснено 1997 року, тоді був намір об'єднати Головне слідче управління та управління боротьби з організованою злочинністю та боротьби з корупцією Міністерства внутрішніх справ України.

У 2012 році прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), який деякі юристи називають революцією в українському законодавстві. Були не тільки змінені положення, що існували протягом десятків років, а й запроваджено абсолютно нові норми і поняття, раніше в українській юриспруденції не застосовувані.

Водночас із набуттям чинності КПК України виникає низка питань, зокрема щодо Національного бюро розслідувань. Генеральний прокурор України В. П. Пшонка з цього приводу зазначив наступне: «Національне бюро розслідувань, на нашу спільну думку, не можна створювати зараз... Ми не передбачаємо його створення і в 2013 році, ми повинні попрацювати в рамках нового КПК України, відпрацювати його практичну діяльність».

Про створення НБР України, зауважує В. П. Пшонка, можна говорити після того, як буде узагальнена практика ведення досудового розслідування та судочинства відповідно до норм чинного КПК України. Створюючи Національне бюро розслідувань, як говорить Генеральний прокурор України, «не слід проявляти поспішності».

В. П. Пшонка зазначив, що 98% кримінальних проваджень розслідуватиме Міністерство внутрішніх справ України, а Служба безпеки України й Генеральна прокуратура України займатимуться розслідуванням лише 2% загальної їх кількості. Зокрема, до відання Генеральної прокуратури України, за словами В. П. Пшонки, належатиме розслідування, наприклад, проваджень щодо особливо важливих осіб.

Як зазначив народний депутат України В. Олійник, на створення бюро в Кримінальному процесуальному кодексі України відведено п'ятирічний строк. За його словами, згідно з новим КПК України 90% всіх кримінальних справ розслідуватиме міліція. Водночас частина справ, що стосуються діяльності самих правоохоронців, прокурорів, суддів, міліціонерів, представників Служби безпеки України, високих посадових осіб, має розслідуватися НБР України, але до його створення такі справи залишаться за прокуратурою. В. Олійник нагадав, що на створення самого бюро в чинному КПК України відведено п'ятирічний строк. «Потрібно провести хорошу підготовчу роботу, інакше можна отримати орган, що дискредитує себе. Завдання перед ним стоїть дуже важливе: не давати показники, що сільський голова притягнутий за корупцію, а високопосадовці. Значить, і підбір кадрів повинен бути відповідний, і заробітна плата, і методика. . . Потрібно шукати варіанти. Не робити поспіхом, щоб формально створили, а на практиці він не працює», – наголосив народний депутат.

Виконавчий директор організації Міжнародна амністія в Україні Тетяна Мазур вважає, що створення НБР України вкрай необхідне: «До процесу потрібно підійти ретельно і обережно, але зволікати з ним не можна. Ми закликаємо українську владу розпочати цей процес якнайшвидше».

Аналізуючи висловлювання керівників держави, можна дійти висновку, що НБР України потрібне безумовно, але його створення має бути здійснене у 5-річний строк.

Список використаних джерел:

1. Про Національне бюро розслідувань України: указ Президента України від 24 квітня 1997 року № 371/97 // Голос України. – 1997. – 6 травня. – С. 4.

*Сергій КРУШИНСЬКИЙ,
аспірант кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ДОКАЗІВ, ПОДАНИХ СТОРОНАМИ ТА ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Конституція України як одна з основних засад судочинства передбачає змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів у доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ч. 1 ст. 129). Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року, розвиваючи це конституційне положення, передбачав, що прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники беруть участь у судовому засіданні як сторони і користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом (ч. 5 ст. 16-1). Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) ще більше розвиває засаду змагальності і свободи у поданні сторонами обвинувачення і захисту здобутих доказів. Так, у ч. 2 ст. 22 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених Кодексом.

Отже, свобода подання доказів учасниками кримінального процесу розглядається законодавцем як складова частина базового принципу кримінального судочинства – принципу змагальності.

КПК України, регламентуючи статус окремих учасників кримінального провадження, зокрема підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника, законного представника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, заявника (статті 42, 44, 45, 56, 58, 60–63 КПК України), важливе місце відводить праву

на подання доказів. Водночас, крім загального дозволу (права) на подання учасниками кримінального провадження доказів, жодних інших конкретних вказівок щодо процедури його реалізації кримінальний процесуальний закон не містить. На нашу думку, цей факт свідчить про наявність прогалини у чинному законодавстві і слугує яскравим прикладом непослідовної нормотворчості.

Значимість права на подання доказів, з одного боку, і нормативна неврегульованість процедури його реалізації, з другого, обумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження теоретичних і практичних аспектів подання доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, потребують аналізу питання про процесуальну форму, яка забезпечувала б найбільш ефективну реалізацію права на подання доказів.

Законодавець прямо не визначив порядок подання предметів і документів учасниками кримінального провадження, а тому є необхідність у чіткій процесуальній регламентації цього способу одержання доказової інформації. Саме її відсутність нерідко призводить до того, що у практичній діяльності слідчих, прокурорів подання доказів процесуально закріплюється по-різному.

Як зазначає С.А. Шейфер, практика породила безліч різних форм, що часто не забезпечують законні інтереси осіб, які подають доказові матеріали, та індивідуалізацію останніх. Так, нерідко подання предметів і документів оформляється виїмкою, «вилученням», «добровільною видачею», оглядом тощо. Часто подання об'єкта взагалі не документується і про те, що він був вручений слідчому (суду) обвинуваченим, потерпілим, можна лише здогадуватися, ознайомившись із показаннями цих осіб [1, 52].

Щодо порядку подання доказів та їх закріплення слід погодитися з позицією Г.І. Алейнікова, який наголошує на тому, що подання доказів складається з таких елементів: надання слідчому зацікавленими особами певного об'єкта; заявлення клопотання про приєднання цього об'єкта до справи; розгляд слідчим клопотання і поданого об'єкта; фіксація цієї дії в протоколі і винесення ним рішення у вигляді постанови про приєднання поданого предмета чи документа до справи або про відмову у приєднанні [2, 30].

Передусім вважаємо за доцільне наголосити на відмінності у правовій природі подання доказів і їх витребування. Лише для подання доказів характерна їх добровільна передача слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду. Враховуючи це, неприпустимо оформляти

подання доказів їх витребування (вилученням), яке відбувається з ініціативи слідчого, прокурора або суду.

Щоб унеможливити подібні негативні явища, процесуальна форма подання доказів повинна обов'язково відображати ініціативу учасника провадження, направлену на поповнення комплексу доказів матеріалами, які відповідають його законним інтересам. При цьому особа, яка подає доказ, повинна вказати, для встановлення якої обставини, що входить до предмета доказування, подається предмет або документ.

Щоб уникнути можливих нарікань щодо підміни поданого об'єкта або скарг на необгрунтовану відмову у його приєднанні до матеріалів провадження, процесуальна форма подання доказів повинна передбачати фіксацію індивідуальних ознак об'єкта, що подається. Найкращою формою для цього в стадії досудового розслідування, на нашу думку, може слугувати протокол, який повинен відображати послідовність та результат цієї процесуальної дії.

Про необхідність складання протоколу у разі подання доказів наголошують більшість учених-процесуалістів. Проте щодо назви та змісту цього протоколу в науці кримінального процесу існують різні позиції.

Так, А. М. Ларін вважає, що доставлення до слідчого об'єкта особою, що ним володіє, оформляється протоколом прийняття предмета або документа [3, 67]. С. А. Шейфер, навпаки, впевнений, що дії особи, яка доставила предмет або документ, і правовідносини, що виникають у зв'язку з цим, неминуче залишаться в тіні, якщо протокол буде названий протоколом прийняття доказів [4, 18]. Справді, якщо такий документ назвати протоколом прийняття доказів, то він не буде відображати ініціативу учасника процесу чи іншої особи, направлену на поповнення доказової бази у кримінальному провадженні.

Тому видається, що найкращим чином факт подання матеріалів, які надалі будуть визнані доказами, може бути оформлено на досудовому розслідуванні протоколом подання доказів.

З. В. Макарова необхідність складання протоколу подання доказів ставить у залежність від того, яким суб'єктом ці докази були подані: якщо це особи, які не є учасниками процесу або не наділені правом заявляти клопотання, то такий протокол складати необхідно; якщо ж це учасники процесу, які наділені правом заявляти клопотання, то достатньо їх усного або письмового клопотання і постанови слідчого

про приєднання поданого доказу до справи як речового доказу або документа [5, 87].

З такою позицією погодитися важко, оскільки подання будь-якого предмета чи документа, хоч би від якого суб'єкта він надійшов (учасника процесу або будь-якого стороннього громадянина чи юридичної особи), вимагає закріплення його індивідуальних ознак, що найкраще зробити у протоколі подання предметів (документів).

Проблемним питанням є нормативна неврегульованість змісту протоколу подання предметів (документів). На нашу думку, у протоколі подання предметів (документів), окрім відомостей загальних для будь-якого протоколу процесуальної дії (ст. 104 КПК України), повинні бути зафіксовані факт добровільної передачі предметів і документів, відомості, повідомлені відповідним суб'єктом, важливі для оцінки поданих об'єктів як доказів (у тому числі відомості про походження об'єктів, обставини їх виявлення), зміст заявленого клопотання про приєднання поданих об'єктів до матеріалів кримінального провадження, а також зміст поданого документа або результати огляду поданого предмета, їх індивідуальні ознаки.

У судових стадіях кримінального провадження подання доказів повинно відображатися в журналі судового засідання. Така думка кореспондується з п. 4 ч. 1 ст. 108 КПК України, згідно з якою в журналі судового засідання з-поміж іншого зазначаються відомості про час, номер та найменування процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них.

Вважаємо, що, перевіривши поданий об'єкт на предмет належності його до провадження, слідчий, прокурор повинні винести мотивовану постанову, а суд – ухвалу про приєднання предмета або документа до матеріалів провадження або про відмову у приєднанні і повернення об'єкта за належністю.

Таким чином, доходимо висновку про необхідність правової регламентації процедури подання та оформлення учасниками кримінального провадження та іншими особами предметів і документів, які можуть бути доказами у справі. У зв'язку з цим слід доповнити КПК України нормою, яка регулювала б процесуальний порядок подання доказів (предметів і документів).

Список використаних джерел:

1. *Шейфер С. А.* Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – Тольятти: Волжский университет им. В. Н. Татищева, 1997. – 92 с.
2. *Алейников Г. И.* Теоретические и практические вопросы деятельности защитника по собиранию доказательств в стадии досудебного следствия по законодательству Украины и России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. И. Алейников. – М., 2004. – 220 с.
3. *Ларин А. М.* Истребование и представление предметов и документов в стадии расследования / А. М. Ларин // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. – Ташкент, 1982. – С. 62–67.
4. *Шейфер С. А.* Пути развития процессуальной формы получения доказательственных материалов на досудебных стадиях процесса / С. А. Шейфер // Уголовно-процессуальные проблемы предварительного следствия и пути его совершенствования: [сб. науч. трудов]. – Волгоград, 1985. – С. 14–22.
5. *Макарова З. В.* Процессуальная форма представления доказательств по уголовным делам / З. В. Макарова // Правоведение. – 1998. – № 1. – С. 84–87.

*Денис ШУЛЬГА,
магістрант 1 року навчання
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ГУМАНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Автори Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) мали на меті гуманізацію кримінального процесу та забезпечення його більшої ефективності.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що значна частина порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Конвенція) на досудовому етапі пов'язана з правом на свободу та особисту недоторканність, яке захищає ст. 5 Конвенції, а саме – порушення вимог щодо законного затримання особи, визначення моменту затримання, дотримання прав і свобод затриманого.

У КПК України передбачено застосування законодавчих норм з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), також практику ЄСПЛ необхідно враховувати при дотриманні головної засади кримінального провадження – верховенства права. А отже, рішення ЄСПЛ відіграють значну роль у кримінальному процесі, і ця тема є актуальною.

Основою для гуманізації інституту затримання у КПК України є положення із захисту прав людини, сформульовані у рішеннях ЄСПЛ.

Аналіз відповідності вітчизняного кримінального процесуального законодавства, практики його застосування положенням Конвенції свідчить про наявність суттєвих порушень [1].

Коли йдеться про законність затримання, зокрема про дотримання встановленої законом процедури, Конвенція посилається на зміст національного законодавства і зобов'язує керуватися його матеріальними і процесуальними нормами; але, крім цього, вона вимагає, щоб

будь-яке позбавлення волі узгоджувалося нормою, встановленою у ст. 5, – захистити людину від свавілля. Будь-яке позбавлення волі повинно здійснюватись не тільки відповідно до матеріальних і процесуальних норм національного закону, а також у згоді з дійсною метою ст. 5 Конвенції – захистити особу від безпідставного затримання. Невідповідність національному законодавству призводить до порушення Конвенції. Щодо відповідності внутрішньому законодавству термін «законний» охоплює як процесуальні, так і матеріальні норми. Існує, таким чином, певний збіг між цим терміном і загальною вимогою, яка міститься у ст. 5 § 1 Конвенції, а саме щодо дотримання «процедури, передбаченої законом». Справді, ці два вислови відображають важливість мети, що лежить в основі ст. 5 § 1 Конвенції: у демократичному суспільстві, яке керується принципом панування права, ніяке безпідставне затримання не може навіть розглядатися як «законне» [1].

До порушень вимог «законності» належать випадки затримання, що є незаконними з позицій норм Конвенції, зокрема:

- через відсутність реєстрації перебування під вартою внаслідок розбіжностей між часом складання протоколу затримання і фактичним часом затримання [2];
- через використання адміністративного арешту з метою кримінального переслідування [3];
- у результаті тримання під вартою після завершення розслідування без жодного на те судового дозволу [4];
- через перший розгляд подання про застосування запобіжних заходів за відсутності підозрюваного та/або його адвоката [5];
- у результаті відсутності будь-яких обов'язків з боку суду викласти підстави свого рішення при наданні санкції на тримання під вартою [6] або при визначенні будь-яких термінів такого тримання під вартою [7];
- через відсутність процедури для тримання осіб, що очікують на екстрадицію [6], а також через незаконне тримання під вартою неповнолітніх [8].

Гуманізацією КПК України є те, що в ст. 209 цього Кодексу чітко визначено момент затримання особи: особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [9]. На відміну від

чинного КПК України, попередній Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року такої норми не містив.

Також КПК України передбачає, що особа може бути затримана як за ухвалою слідчого судді з метою обрання запобіжного заходу чи приводу, так і без ухвали слідчого судді.

Затримання особи без ухвали слідчого судді є відображенням п. «с» ч. 1 ст. 5 Конвенції, оскільки затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді впродовж 60 годин для обрання їй запобіжного заходу, а протягом 24 годин з моменту затримання особі повинно бути повідомлено про підозру. Конвенція передбачає, що законне затримання особи здійснюється з метою, щоб вона предстала перед компетентною особою за вмотивованою підозрою в скоєнні правопорушення чи у випадку, коли є достатні підстави вважати, що необхідно попередити скоєння нею правопорушення [10].

Як зазначає ЄСПЛ, згідно із законодавством України позбавлення свободи без вмотивованого рішення суду можливе лише в обмеженій кількості досить чітко визначених випадків. Процедура обрання запобіжного заходу або затримання особи, права та обов'язки уповноважених на те осіб, строки затримання та тримання під вартою, порядок їх визначення та продовження тощо передбачено у ст. 29 Конституції України та в КПК України. Порушення вимог закону тягнуть за собою визнання порушення права особи на свободу та особисту недоторканність [11].

Підсумовуючи зазначене вище, зауважимо, що практика ЄСПЛ відіграє значну роль у захисті основоположних прав і свобод людини і громадянина, і КПК України в результаті гуманізації кримінального процесу зможе більш дієво захистити конституційні права затриманих.

Список використаних джерел:

1. *Джеремі МакБрайд*. Європейська конвенція з прав людини та Кримінальний процес / Джеремі МакБрайд. – К.: К.І.С., 2010. – С. 13.
2. Рішення Європейського суду з прав людини «Осипенко проти України» від 9 листопада 2011 року № 4634/04.
3. Рішення Європейського суду з прав людини «Доронін проти України» від 19 лютого 2009 року № 16505/02 і «Гаркавий проти України» від 18 лютого 2010 року № 25978/07.

4. Рішення Європейського суду з прав людини «Невмержицький проти України» від 5 квітня 2003 року № 54825/00 і «Харченко проти України» від 18 лютого 2011 року № 40107/02.

5. Рішення Європейського суду з прав людини «Молодорич проти України» від 28 жовтня 2010 року № 2161/02.

6. Рішення Європейського суду з прав людини «Салов проти України» від 6 вересня 2005 року № 65518/01 і «Харченко проти України» від 18 лютого 2011 року № 40107/02.

7. Рішення Європейського суду з прав людини «Єлоєв проти України» від 6 листопада 2008 року № 17283/02 і «Доронін проти України» від 19 лютого 2009 року № 16505/02.

8. Рішення Європейського суду з прав людини «Ічін та інші проти України» від 21 грудня 2010 року № № 28189/04 і 28192/04.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – № 11–12. – Ст. 88.

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР (475/97-ВР).

11. Рішення Європейського суду з прав людини «Солдатенко проти України» від 23 жовтня 2008 року № 2440/07.

*Ігор НАДТОЧІЙ,
студент 4 курсу
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*

ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з негативних рис вітчизняної практики діяльності органів кримінальної юстиції протягом тривалого часу були переповнені слідчі ізолятори, де в антисанітарних умовах трималася значна кількість осіб, що прямо порушує низку конституційних настанов і гарантій прав людини.

В останні роки більш активною стала робота з гуманізації українського законодавства, зокрема, у галузі кримінального процесуального законодавства України, яка завершилася прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [1]. У КПК України багато нового, а порівняно з попереднім Кримінально-процесуальним кодексом України – навіть революційного. Таким новим чи революційним, на наш погляд, можна назвати запобіжний захід у виді домашнього арешту. Щоправда, історії вітчизняного кримінального процесу цей інститут добре відомий [2, 73].

На одній з нарад у квітні 2013 року Генеральний прокурор України В. П. Пшонка повідомив, що в умовах дії нового КПК України майже на 12 тисяч осіб зменшено кількість ув'язнених, при цьому зареєстровано близько 600 випадків застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Домашній арешт є своєрідною проміжною ланкою між такими запобіжними заходами, як застава (більш м'який запобіжний захід) і тримання під вартою – (найбільш суворий). Але під час розгляду

клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд не повинен нехтувати метою застосування запобіжного заходу відповідно до ст. 177 КПК України розуміють як забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Неабияку роль відіграє і підстава застосування запобіжного заходу, тобто наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити зазначені вище дії.

Крім того, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про:

- наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України і на які вказує слідчий, прокурор;
- недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту прокурор доведе наявність усіх наведених вище обставин, слідчий суддя, суд застосовує цей запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором.

Практика застосування домашнього арешту порівняно з іншими запобіжними заходами є незначною, що призводить до деяких ускладнень [3, 136].

В Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 року № 511–550/0/4–13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового прова-

дження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» роз'яснено, що «слідчому судді, суду при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слід звертати увагу, що вжите законодавцем у ч. 5 ст. 181 КПК України словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: 1) є власником (співвласником) такого житла; 2) зареєстрований у такому житлі; 3) постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації тощо.

Правильною слід вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід у згаданих випадках, з'ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши усі обставини в сукупності, у тому числі: міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини й утриманців (місце їх фактичного проживання); достатність застосування такого запобіжного заходу для запобігання ризикам, визначеним у ст. 177 КПК України, зокрема спробам підозрюваного, обвинуваченого переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду тощо».

Дуже цікавим і водночас проблемним обов'язком з погляду його виконання є носіння електронного засобу контролю, бо до цього часу Міністерство внутрішніх справ України належним чином технічно не оснащено, персонал не пройшов навчання з використання нових технологій, що призводить до залучення великої кількості працівників органів внутрішніх справ для контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. Такий пристрій закріплюється на тілі підозрюваного, обвинуваченого, що дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження і має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Електронні засоби контролю можуть застосовуватися:

- слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на останнього покладено відповідний обов'язок;
- працівниками органу внутрішніх справ на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, встановленому Міністерством внутрішніх справ України. Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності у їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Слідчий, працівник органу внутрішніх справ перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а також намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту.

Якщо ж усі встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту обставини будуть достатніми для переконання, що саме цей запобіжний захід необхідно обрати і при його обранні буде в повному обсязі виконуватися мета застосування запобіжного заходу, слідчий суддя, суд виносить (постановляє) ухвалу про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту, яка передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у виді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. За необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу

у виді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Таким чином, можна зазначити, що домашній арешт як запобіжний захід є елементом гуманізації кримінального процесуального законодавства України і в сукупності з іншими елементами розбудовує шлях адаптації українського законодавства до норм і стандартів сучасних європейських країн, який здійснюватиметься з використанням правоохоронними органами електронних засобів контролю. Немає жодних сумнівів, що плідна праця з внесення змін та доповнень до відповідних законодавчих актів України дасть змогу своєчасно усувати будь-які перешкоди на шляху до застосування цього запобіжного заходу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

2. *Карастельов В. А.* Домашній арешт: питання застосування, аналіз світової практики / В. А. Карастельов, І. О. Вдовін // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: м-ли постійно діючого наук.-практ. семінар, м. Харків, ІПК СБУ НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 19 жовтня 2012 року. – Х.: Оберіг, 2012. – Вип. 4. – С. 71–78.

3. *Глобенко Г. І.* Проблемні питання застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / Г. І. Глобенко // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: м-ли всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 року). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 136–138.

*Інна МІЩЕНКО,
студентка 4 курсу
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом у кримінальному провадженні, під час застосування якого можливі істотні порушення прав і законних інтересів особи [1, 32–35]. Саме цим обумовлено важливість і практичну потребу аналізу проблемних питань, пов'язаних з реалізацією цього запобіжного заходу.

На досудовому розслідуванні взяття під варту як запобіжний захід застосовується слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора.

Одним із ключових елементів нового механізму взяття під варту є закріплення за слідчим суддею обов'язок при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначити розмір застави, достатній для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків. Виключно у випадках, перелік яких встановлено в ч. 4 ст. 183 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою має право не визначити розмір застави, зокрема: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею [2, 1370].

На сьогодні досить поширеними є ситуації, коли у провадженні про незаконний обіг наркотичних речовин слідчим суддею обирається запобіжний захід у виді тримання під вартою, а підозрюваний після внесення застави через кілька днів виходить на волю. Громадськість не схвалює такі факти, але це відбувається в межах чинної правової бази.

Проблемним є визначення підстав для тримання особи під вартою. Цей винятковий запобіжний захід застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим у ст. 177 КПК України. При розгляді клопотання про обрання або ж продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обов'язково має бути розглянуто можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів (правова позиція, викладена у п. 80 рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України»).

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обгрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків [3, 216], які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені у ч. 1 ст. 177 КПК України, зокрема: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

У КПК України розширено перелік обставин, які слідчий суддя зобов'язаний оцінити при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, вказаних у зазначеній вище статті, у тому числі: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим

умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

У пункті 49 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року зауважено про одну з типових проблем вітчизняного кримінального провадження, пов'язану з недостатнім обґрунтуванням застосування найсуворішого запобіжного заходу. Так, Суд зазначає, що «на додаток до серйозної підозри у постанові прокурора від 11 грудня 1999 року про взяття заявника під варту також містилось посилення на наявність ризику втечі заявника та його переховування від правосуддя у разі його звільнення. Проте прокурор обмежився повторюванням формальних підстав для взяття під варту, зазначених у статті 148 КПК України. Ці підстави були викладені без будь-якої спроби продемонструвати, яким чином вони застосовуються щодо справи заявника».

Отже, при підготовці уповноваженими посадовими особами та вирішенні слідчим суддею клопотання про взяття під варту особливу увагу необхідно приділяти наявності передбачених законом підстав і враховувати відповідні обставини, перелік яких розширено у КПК України, при цьому вони мають бути не тільки формально зазначені, а й підкріплюватися фактичними даними.

Список використаних джерел:

1. *Мовчан Г.* Дотримання прав громадян у місцях примусового обмеження їх особистої свободи / Г. Мовчан // Вісник прокуратури. – 2013. – № 3. – С. 30–37.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
3. *Косий О. М.* Запобіжні заходи як складові чинники кримінального переслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. М. Косий // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 року). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 216–219.

*Тарас СЕРВИЛО,
старшина 242 НГ
факультету охорони та захисту
державного кордону
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Найголовніша цінність у сучасному суспільстві – людина, її честь, гідність, свобода й недоторканність. Недоторканність особи охороняється державою, Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами.

Проблема недоторканності особи особливо актуальною стала нині, в час економічної й політичної нестабільності, зростання злочинності, і привертає увагу не лише вчених-юристів, а й практичних працівників, а також пересічних громадян. Сьогодні ми стоїмо на шляху становлення й розвитку правової держави. За нашої безпосередньої участі створюються нові закони, змінюється законодавча база, що повинна відображати ознаки правової держави й гармоніювати з нормами міжнародного права, відповідати їх вимогам.

З цією метою 13 квітня 2012 року Верховною Радою України і було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України).

У межах кримінального провадження органами охорони державного кордону України доводиться проводити певні дії з фізичного захоплення та доставлення особи у відповідний підрозділ Державної прикордонної служби України (ДПС України), а також проводити низку процесуальних заходів, що стосуються затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

У застосуванні тимчасового заходу процесуального примусу – затримання підозрюваного у вчиненні злочину – часто виникають труднощі.

Аналіз норм КПК України дає змогу виділити такі види затримання:

- затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (статті 187–191 КПК України);
- затримання без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: законне затримання (ст. 207 КПК України) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) [1, 15].

Саме з огляду на недостатню правову регламентацію затримання підозрюваної особи у вчиненні злочину згідно зі ст. 208 КПК України, наукову розробленість та практичну значущість для органів охорони державного кордону цього питання ми вирішили провести його дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, яка підозрюється у вчиненні злочину, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа відповідно до ст. 208 КПК України має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за таких умов:

- якщо затримана особа підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі;
- якщо особа підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але при цьому вона не виконала обов'язки, покладені на неї при обранні запобіжного заходу, або не виконала у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

При затриманні уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього

мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» зазначено, що згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожна особа, заарештована або затримана на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, має право постати перед суддею і бути вислуханою з питань, пов'язаних з її триманням під вартою. Тому суди повинні вимагати від органів досудового слідства, щоб це право роз'яснювалося підозрюваним під час їх затримання [2; 3, 20].

У разі затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, згідно зі ст. 208 КПК України гостро постає питання щодо визначення кола суб'єктів, яких закон визнає уповноваженими службовими особами. Аналіз чинного законодавства дає підстави для висновку, що такими особами можуть бути слідчий, прокурор, органи досудового розслідування, яким прокурором доручено відповідно до п. 19 ст. 36 КПК України провести розшук і затримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, слідчий та інші уповноважені службові особи. До інших осіб, зокрема, можна віднести керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України, який має право затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на сорок вісім годин, капітана судна України, який має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України (ч. 1 ст. 522 КПК України).

До інших уповноважених службових осіб на підставі п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію» слід віднести співробітників міліції.

Однак наведений перелік уповноважених службових осіб не є вичерпним. На нашу думку, законодавець мав на увазі значно ширше їх коло, для уточнення якого варто звернутися до відомчих нормативних актів.

Зокрема, пункт 1.2. Інструкції про порядок дій посадових осіб органів (підрозділів) охорони державного кордону під час затри-

мання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді або суду та порядок подальшої взаємодії органів (підрозділів) охорони державного кордону з органами досудового розслідування, затвердженої наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 14 листопада 2012 року № 931, визначено, що уповноваженою службовою особою є посадова особа органу (підрозділу) охорони державного кордону, яка безпосередньо виконує завдання з охорони державного кордону України [4].

Як правило, така особа не має юридичної освіти. Тому постає перша проблема – кваліфікація діянь особи. Адже існує умова затримання – вчинення злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі. Окрім того, уповноважена службова особа повинна вміти відрізнити адміністративне правопорушення від кримінального, скласти протокол затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, роз'яснювати процесуальні права підозрюваного. Усе це створює труднощі для такої уповноваженої службової особи без юридичної освіти, тому для оформлення протоколу затримання викликається адміністративно-оперативна група, що вимагає певного часу. Водночас відповідно до вимог ст. 278 КПК України не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання особи їй має бути вже вручене письмове повідомлення про підозру слідчим чи прокурором.

Поява такої проблеми пов'язана також із втратою Державною прикордонною службою України статусу органу дізнання у сфері кримінального судочинства. Адже раніше у разі затримання особи, що підозрюється у вчиненні злочину, існувала можливість прибуття дізнавально-оперативної групи, до складу якої входили штатні дізнавачі органів охорони державного кордону, компетентні у сфері кримінального судочинства.

Таким чином, прийняття КПК України остаточно так і не вирішило усіх проблемних питань, пов'язаних із затриманням підозрюваного у вчиненні злочину.

Зокрема, на наш погляд, необхідно законодавчо врегулювати поняття уповноважених службових осіб і визначити, хто до таких осіб належить. Також доцільно було б вирішити питання щодо надання тим органам, які в ході здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності можуть виявляти і кримінальні правопорушення, певної самостійності у сфері кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Голос України. – 2012. – 19 травня. – С. 9–49.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
3. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6 (40). – С. 20–24.
4. Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб органів (підрозділів) охорони державного кордону під час затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді або суду та порядок подальшої взаємодії органів (підрозділів) охорони державного кордону з органами досудового розслідування: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 14 листопада 2012 року № 931.

*Ігор ПЕРІГ,
курсант 4-го курсу
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ПРИ ПОРУШЕННЯХ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Поєднання законодавчих та організаційних заходів і наукових розробок, спрямованих на підвищення результативності розслідування і удосконалення проведення окремих слідчих дій, може повною мірою сприяти стабілізації рівня злочинності. Особливе місце серед усіх слідчих дій, спрямованих на збирання інформації зі слідів-відображень, посідає слідчий огляд. Значення слідчого огляду у розслідуванні злочинів без перебільшення є надзвичайно важливим. Ця дія дає слідчому можливість безпосередньо оглянути місце події, а також об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм вчинення злочину та особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування. Від своєчасності та якості проведення слідчого огляду у багатьох випадках залежить успіх розкриття та розслідування злочину.

Огляд, зокрема огляд місця події, належить до невідкладних першочергових слідчих дій, що визначається як чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, так і попереднім кримінально-процесуальним законодавством.

Питанням криміналістичних аспектів огляду місця події приділяли увагу вчені-криміналісти В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько [1] та інші, а щодо порушень державного кордону – Л. Ю. Капітанчук, Ю. І. Літвін, О. П. Левченко, О. І. Онисько [2; 3; 4; 5].

Ми маємо на меті звернути увагу на окремі особливості проведення та фіксації огляду місця події при порушеннях державного кордону України – незаконному переправленні осіб через державний кордон.

Своєчасність проведення огляду місця події як один із необхідних критеріїв його проведення значною мірою залежить від часу отримання інформації про порушення кордону, віддаленості місця дислокації органу досудового розслідування від місця порушення кордону, наявності та готовності засобів доставки, кліматичних умов та інших чинників.

Законодавець у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) визначає огляд місця події як слідчу (розшукову) дію, яка може бути проведена до початку кримінального провадження, і водночас у ст. 237 зазначеного Кодексу серед інших видів огляду не визначає її як таку [6].

Відповідно до КПК України передбачається проведення огляду місця події до початку кримінального провадження слідчим або прокурором, проте існує висока ймовірність втрати слідчо-доказової бази при порушеннях державного кордону саме у зв'язку із віддаленістю місця події від місця розташування органу досудового розслідування.

На проведення такого огляду в органах охорони державного кордону можуть бути уповноважені оперативні працівники із проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого, прокурора, яке може бути направлено лише у певному кримінальному провадженні. При цьому вони набувають повноважень слідчого та повинні застосовувати найбільш доцільні й ефективні тактичні прийоми.

При порушеннях державного кордону мають місце ряд чинників, що безпосередньо впливають на організацію і тактику огляду місця події. До них належать:

- особливості території, де проводиться огляд місця події та її правовий режим;
- природні явища та кліматичні умови, часовий чинник;
- огляду місця події, як правило, передує службовий огляд місця порушення державного кордону чи затримання порушників, який проводиться посадовими особами Державної прикордонної служби України, що виконують завдання з охорони державного кордону;
- наявність на окремих ділянках державного кордону спеціфічних об'єктів огляду – контрольно-слідова смуга, інженерно-технічні засоби охорони кордону тощо;
- необхідність залучення учасників службового огляду для уточнення первинної обстановки, внесених до неї змін.

Особливістю порушень державного кордону при незаконному переправленні осіб через державний кордон є те, що у 73,3% випадків вони здійснюються поза пунктами пропуску через державний кордон, що має безпосередній вплив на характер слідової картини порушення.

Через це при огляді місця події – ділянки державного кордону поза пунктами пропуску – важливе значення має фіксація в протоколі огляду місця події інженерно-технічних споруд, які визначають місце проходження лінії державного кордону; доріжок слідів, напрямку руху; інших ознак, які вказують на перебування осіб на лінії державного кордону, тощо.

Розкриття злочину, яке пов'язане з незаконним переправленням осіб – нелегальних мігрантів, значною мірою залежить від встановленого при огляді місця події ймовірного часу порушення державного кордону. На встановлення цієї обставини впливає низка чинників, які в умовах державного кордону залежать:

- від об'єкта огляду (ділянка місцевості із контрольно-слідовою смугою або без неї, інженерно-технічні засоби охорони кордону тощо);
- предмета огляду (сліди ніг, рук, зубів, місця пошкодження інженерних засобів тощо, їх стан); ґрунту, на якому є відображення, та його властивостей (в'язкий, щільний, рихлий, вологий, сухий);
- характеру порушення державного кордону і обстановки на території суміжної держави;
- кліматичних умов;
- пори року і часу порушення кордону;
- криміналістичної підготовки осіб, які проводять огляд.

При встановленні під час огляду місця події часу порушення державного кордону потрібно враховувати закономірності, процеси і явища, які відображаються як матеріально фіксовані ознаки і встановлюються за допомогою механічних, фізичних, хімічних і біологічних характеристик матеріальних джерел, а також своєчасність і якість службового огляду місця порушення кордону.

Ці обставини суттєво впливають на організацію заходів щодо затримання порушників державного кордону та їх переправників. Так, похибка у встановленні часу порушення кордону до 30 хв. збільшує радіус пошукових заходів до 4 км, а до 60 хв. – до 7 км відповідно [7, 239].

Результативність огляду місця події при порушеннях державного кордону залежить від повноти та якості отриманої при його проведенні криміналістичної інформації, яка, в свою чергу, залежить від географічних та погодних умов, стану системи охорони державного кордону в Україні та на суміжній території і характеру відносин України з сусідньою державою, професійної (криміналістичної) підготовки слідчих та їх криміналістичного забезпечення.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство щодо проведення огляду місця події не визначає забезпечення участі понятих, хоча тактично їх участь є необхідною, особливо при розслідуванні порушень державного кордону – незаконному переправленні осіб через державний кордон.

Розглянувши особливості проведення огляду, можна зазначити, що законодавець не повністю враховує окремі практичні питання, зокрема за чинним законодавством не передбачено проведення огляду місця події слідчо-оперативною групою, яка науковцями та практиками визнається однією з ефективних організаційних форм розслідування кримінальних правопорушень.

Тактика проведення та фіксації огляду місця події в окремих видах злочинів, зокрема при незаконному переправленні осіб через державний кордон, незалежно від нормативно-правового закріплення не змінюється, а розглянуті особливості огляду місця події можуть враховуватися у подальшому як слідчими, так і оперативними працівниками при виконанні доручень.

Список використаних джерел:

1. *Шепітько В. Ю.* Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. Ю. Шепітько. – Х., 1996. – 30 с.

2. *Капітанчук Л. Ю.* Особливості розслідування нелегальної міграції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Л. Ю. Капітанчук. – К., 2011. – 17 с.

3. *Литвин Ю. И.* Осмотр места происшествия при нарушении государственной границы Украины: дисс. ... канд. юрид. наук: 20.02.03 / Литвин Ю. И. – Хмельницкий, 1998. – 180 с.

4. *Левченко О. П.* Раскрытие и расследование преступлений, связанных с незаконной миграцией: [учеб.-метод. пособ.] / Левченко О. П., Портнов Ф. П. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 320 с.

5. *Онисько О. І.* Види слідів та їх використання при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами дізнання органів ПВУ): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. І. Онисько. – К., 2003. – 21 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // *Голос України*. – 2012. – № 90–91.

7. *Морозов И. В.* Охрана государственной границы пограничной заставой: учеб. / Морозов И. В. – Хмельницкий: Издательство Академии ПВУ, 1996. – 268 с.

*Євгенія ГАРБАРИНІНА,
студентка 3 курсу
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

МІСЦЕ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ ДІЙ. ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ ПРИ ОГЛЯДІ ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНОВО З ЕКСГУМАЦІЄЮ

Діяльність органів досудового розслідування і дізнання щодо розслідування кримінальних правопорушень складається з різноманітних дій, які врегульовані кримінально-процесуальним законом. Незалежно від їх безпосередніх завдань ці дії в цілому спрямовані на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного розслідування обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння. Активний пошуковий характер процесу розслідування, пов'язаний із збиранням, перевіркою, оцінкою і використанням доказів, зумовлює виконання слідчим комплексу процесуальних дій [1, 4].

У частині 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України від 19 листопада 2012 року (КПК України) зазначено, що слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [2].

Справді, прийняття рішення про проведення тієї чи іншої слідчої дії зумовлене можливістю максимально швидко та вичерпно вирішувати завдання, які стоять перед органами досудового розслідування. В одних випадках необхідність проведення певної дії виникає у зв'язку з вказівкою закону, в інших – ключову роль відіграє вольове рішення слідчого про доцільність проведення конкретної процесуальної дії у певний момент розслідування. Основою процесуального рішення є законність та доцільність запланованих дій:

потребує чи припускає закон таке рішення (і дії згідно з ним), чи обґрунтоване прийняте рішення, чи не будуть під час його реалізації порушені права учасників кримінального судочинства [3, 89; 4, 58].

Класифікація слідчих дій має здійснюватись за всіма ознаками. Розмаїття наявних у процесуальній і криміналістичній літературі класифікацій слідчих дій пов'язане насамперед з їх різною правовою регламентацією, відмінністю в методах здійснення пізнавальної діяльності, особливістю одержання доказової інформації. Так, С. А. Шейфер залежно від прийомів витягу інформації виокремлює такі слідчі дії:

- вербальні – в результаті яких одержується словесна інформація;
- нонвербальні (невербальні) – в результаті яких слідчий отримує інформацію, що міститься в об'єктах матеріального світу і виражається в предметно-просторових ознаках (форма, колір, одяг тощо);
- змішані слідчі дії – в результаті яких одержується інформація як словесна, так і та, що міститься в об'єктах матеріального світу [5, 35].

Класифікація, описана С. А. Шейфером, має важливе практичне значення, оскільки розмежовує принципово різні шляхи одержання інформації і запобігає необґрунтованій підміні однієї слідчої дії іншою.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, належить до невербальних слідчих дій, особливістю яких є те, що в ході їх проведення слідчий одержує інформацію через власне сприйняття та спостереження і в установленому законом порядку фіксує її в процесуальному акті. Проте необхідно зазначити, що тривалий час у юридичній літературі дискусійним залишалося питання про віднесення ексгумації трупа саме до слідчих дій. Деякі вчені-процесуалісти наголошують на тому, що ексгумація трупа є процесуальною, а не слідчою дією. Як зазначає В. І. Галаган, сама по собі ексгумація не є слідчою дією. Вона є допоміжною, процесуальною дією організаційно-технічного характеру, яка проводиться з метою подальшого проведення інших слідчих дій, в результаті яких можуть здобуватися докази при розслідуванні кримінальної справи [4, 60–61]. Однак дозволимо собі не погодитись з такою думкою автора. На нашу думку, ексгумація трупа належить саме до слідчих, а не процесуальних дій. На користь такої позиції свід-

чить той факт, що законодавець у чинному КПК України чітко визначив «долю» і місце ексгумації трупа. Так, у КПК України цій дії присвячена окрема стаття (ст. 239), яка має назву «Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією» і міститься у Главі 20 КПК України, що іменується: слідчі (розшукові) дії. Тому можна зробити висновок, що законодавець відніс ексгумацію саме до слідчих (розшукових) дій. Чого не можна, наприклад, сказати про Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року, у якому ексгумація трупа не була виокремлена в окрему статтю і не було визначено чіткого процесуального порядку проведення цієї дії. Законодавець обмежився лише ч. 2 ст. 192 («Огляд трупа») і визначив коло суб'єктів, які беруть участь у проведенні ексгумації, зазначивши, що коли виникне необхідність ексгумації трупа, слідчий складає про це постанову, яку затверджує прокурор. Труп виймається з місця поховання в присутності слідчого, судово-медичного експерта та двох понятих, про що складається протокол, який підписують усі зазначені особи [6].

У КПК України законодавець визначив процесуальний порядок ексгумації і визнав обов'язковою участь судово-медичного експерта. Його участь є обов'язковою тому, що складовою цієї дії є описування трупа, його зовнішнього вигляду. При цьому для правильного описування необхідно використовувати медичні терміни, а в цьому допоможе спеціаліст-медик, який є судово-медичним експертом або лікарем. Навіть якщо в подальшому потрібно буде проведення судово-медичної експертизи, описування все ж здійснюється при ексгумації, а отже, одержується відповідна інформація – відомості про факти. Оскільки описування становить пізнавальну основу будь-якої слідчої дії, то і ексгумація трупа належить саме до слідчих (розшукових) дій.

Крім того, це питання конкретизоване також в Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6. Згідно з пунктом 1.6 цієї Інструкції судово-медичні експерти як фахівці можуть залучатися у встановленому законом порядку до участі у початкових та інших слідчих діях: огляді трупів на місці події (знайдення), ексгумації, вилученні зразків та інших. Зі змісту цього пункту Інструкції вбачається, що ексгумація віднесена (відповідно до зазначеного документа) саме до слідчих дій [7].

Окремо розглянемо питання про участь незаінтересованих осіб (понятих) при огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією, та визначимо їх роль при провадженні такої слідчої (розшукової) дії.

Інститут понятих у кримінальному судочинстві має давню історію. У багатьох стародавніх правових джерелах згадується про участь у провадженні процесуальних дій окремих осіб, які не є учасниками кримінального процесуального судочинства. Вперше про понятих йдеться у Соборному уложенні 1649 року, згідно з яким поняті були присутні при вилученні доказів приставами, скріпляли своїми підписами факти виявленої воеводами протидії їх діяльності [8].

Проте нині у юридичній літературі досить часто висловлюється думка про недоцільність збереження інституту понятих у кримінальному процесі. Тому, досліджуючи процесуальний порядок проведення ексгумації трупа на стадії досудового розслідування, актуальним буде з'ясувати, ким є поняті при здійсненні цієї слідчої (розшукової) дії – гарантією додержання законності чи процесуальним архаїзмом.

Кримінально-процесуальна діяльність з розслідування злочинів насамперед пов'язана з проведенням процесуальних і слідчих дій як найбільш ефективних засобів збирання доказів. У випадках, коли необхідно перевірити наявну чи отримати ще невідому інформацію про обставини смерті людини та виконати завдання всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин розслідуваного злочину, проводиться ексгумація трупа [4, 8, 11].

Ексгумація (від лат. *exhumatio*: *ex* – з, *gumus* – ґрунт, земля) визначається як виймання трупа з місця поховання [9, 165]. На думку М. І. Скригонюка, ексгумація – це виймання трупа з місця його поховання згідно з правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством для проведення судово-медичного дослідження [10, 43]. З цього приводу В. Ю. Шепітько зазначає, що ексгумація – це виймання трупа з місця поховання з метою огляду, судово-медичного дослідження або пред'явлення для впізнання [11, 80].

Ексгумація трупа як слідча (розшукова) дія унормована ст. 239 чинного КПК України, в якій законодавець визначив, що ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Труп виймається з місця поховання в присутності судово-медичного експерта, який може вилучати зразки тканин і органів або частини трупа, необхідних для проведення експертних досліджень. Натомість

у коментованій статті законодавець не закріпив положення, яке регулювало б участь незаінтересованих осіб (понятих) при проведенні огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, обмежившись лише загальними положеннями ст. 223 КПК України. Так, у частині сьомій цієї статті зазначено, що слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією. Однак винятком є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Тож можемо зробити висновок, якщо при огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією, буде здійснюватись безперервний відеозапис ходу цієї слідчої (розшукової) дії, то участь понятих по суті не є обов'язковою, а їх залучення до участі у слідчій дії буде вже не обов'язком, а правом слідчого та прокурора. Такий підхід законодавця, на нашу думку, є абсолютно правильним. Адже на сьогодні переважна більшість слідчих і експертно-криміналістичних підрозділів оснащені технічними засобами, такими як кінозйомка та відеозапис, які застосовуються при провадженні слідчих дій, у тому числі при ексгумації трупа. Використання цих технічних засобів гарантує об'єктивність і законність під час збору доказів, їх виконання, дає можливість ретельно простежити послідовність та хід здійснення окремих дій учасників процесу на місці й точно, достовірно і, економно витрачаючи процесуальний час, зафіксувати спостереження відповідної процесуальної дії, не порушуючи при цьому процесуальних прав учасників. Тобто застосування технічних засобів при проведенні ексгумації трупа, залучення спеціалістів для фіксації її результатів сприяють відтворенню об'єктивної реальності, нівелюючи суб'єктивне особисте сприйняття явищ дійсності учасниками процесу [12, 81–82]. До того ж слідчий повною мірою персонально відповідає за свої дії. Існують також відомчий контроль і процесуальний нагляд за досудовим розслідуванням кримінальних справ. Тому інститут понятих не завжди відповідає своєму призначенню з урахуванням труднощів, що виникають на практиці.

Безперечно, певний психологічний бар'єр у проведенні ексгумації трупа виникає внаслідок того, що на її учасників нерідко впливає обстановка місця, де проводиться ця слідча дія – кладовище [4, 82]. Крім того, учасники дії вимушені стикатися з трупами, кров'ю, брудом, з різними негативними явищами [13, 245–246]. Це також емоційно і психологічно впливає на непідготовлених понятих, які не здатні

кваліфіковано оцінити законність, доцільність та ефективність дій слідчого, в яких зазвичай вони зовсім некомпетентні і фактично стають статистами, людьми «для підпису», який вони, як правило, ставлять без вагань і сумнівів [14, 350–351].

Інститут понятих – це пережиток тієї недовіри до об'єктивності особи, яка веде розслідування, та прояв презумпції вини слідчого. Проте презумпцію винуватості і несумлінності правоохоронних органів необхідно усувати підвищенням довіри до їх діяльності, а не встановленням додаткового контролю з боку сторонніх спостерігачів (понятих), які мають лише поверхове уявлення про свою роль у слідчій дії [15, 199]. У США, наприклад, інституту понятих немає, бо закон покладає повну довіру за законність й об'єктивність виконання процесуальних дій на слідчого і поліцейського.

Однак у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві повністю відмовитись від інституту понятих при огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією, недоцільно, зважаючи на своєрідність такої слідчої дії, її складність у плані взаємин слідчого з близькими родичами особи, труп якої ексгумується. Необхідно звернути увагу на необхідність отримання згоди близьких родичів на проведення ексгумації. Під час підготовки до ексгумації трупа слідчий повинен враховувати певний психологічний стан близьких родичів покійного при отриманні їх згоди. Почуття гніву, страху, відчаю, пригніченості характерні для емоційного стану родичів покійного. Способи встановлення психологічного контакту різноманітні, а їх вибір залежить від конкретної слідчої ситуації, особливостей психологічного стану родичів покійного та самого слідчого. Тому цілком слушною видається думка Д. А. Натури про те, що у ході ексгумації присутність понятих є обов'язковою умовою в силу можливого виникнення претензій матеріального (можливо, морального) характеру з боку рідних і близьких покійного [16, 67].

Отже, враховуючи викладене, необхідно ст. 239, яка спеціально присвячена ексгумації трупа, але в якій нічого не зазначено про понятих, доповнити положенням такого змісту: «Участь незаінтересованих осіб (понятих) при проведенні огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, є обов'язковою у разі відсутності безперервного відеозапису ходу проведення такої слідчої (розшу-

кової) дії. У разі якщо виникають претензій матеріального (або морального) характеру з боку рідних і близьких особи, тіло якої ексгумується, присутність понять є обов'язковою незалежно від того здійснюється, чи ні відеозапис ходу проведення даної слідчої (розшукової) дії».

Список використаних джерел:

1. *Стахівський С. М.* Слідчі дії як основні засоби збирання доказів / Стахівський С. М. – К.: Атіка, 2009. – С. 4.
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: rada.gov.ua
3. *Берназ В. Д.* Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): моногр. / В. Д. Берназ, С. М. Смоков; МВС України, Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ. – Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ, 2005.
4. *Галаган В. І.* Проведення ексгумації трупа у кримінальному судочинстві України: моногр. / В. І. Галаган, М. Й. Кулик. – Луганськ: СПД Резніков, 2012. – С. 58.
5. *Шейфер С. А.* Следственные действия. Система и процессуальная форма / Шейфер С. А. – М.: Юридическая литература, 1981.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: rada.gov.ua
7. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: rada.gov.ua
8. *Тихомиров М. Н.* Соборное уложение 1649 года: учеб. пособ. / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М.: Московский государственный университет, 1961.
9. Юридична енциклопедія / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 2. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – С. 165.
10. *Скригонюк М. І.* Криміналістична термінологія: навч. посіб. / М. І. Скригонюк. – К.: Київський університет, 2003.
11. *Шенітько В. Ю.* Криміналістика: енциклопедичний словник / за ред. В. Я. Тація. – Х.: Право, 2001. – С. 80.

12. *Черчукіна Л.* Інститут понять: гарантії додержання законності або процесуальний архаїзм / Л. Черчукіна // *Право України.* – 1999. – № 6. – С. 81–82.

13. *Маляренко В. Т.* Про інститут понять у кримінальному процесі України / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов // *Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку.* – К.: Ін Юре, 2004. – С. 245.

14. *Белкин А. Р.* Теория доказывания: науч.-метод. пособ. / *Белкин А. Р.* – М.: Норма, 2000. – С. 350–351.

15. *Лук'янчиков Є. Д.* Участь понять у кримінальному судочинстві / Є. Д. Лук'янчиков // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* – 2004. – № 5. – С. 199.

16. *Натура Д. А.* Эксгумация на предварительном следствии и особенности тактики следственных действий, связанных с эксгумированным трупом: дисс. ... канд. юрид. наук / *Натура Д. А.* – Краснодар: Краснодарский юридический институт, 2002. – С. 67.

*Ольга ТИБІНКА,
студентка 5 курсу
юридичного факультету
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ВСТАНОВЛЕННЯ СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Серед злочинів проти життя і здоров'я, передбачених кримінальним законодавством, особливе місце посідають умисні чи вчинені з необережності тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості. Залежно від характеру і ступеня тяжкості тілесного ушкодження визначається і юридична кваліфікація вчиненого.

Окремі питання, пов'язані з визначенням ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, висвітлено у дослідженнях таких науковців, як: А. П. Громов, В. Г. Науменко, І. Є. Панов, Ю. Л. Мельников, В. В. Ушаков, В. Л. Попов та інші [1; 2].

Метою нашої статті є визначення поняття тяжкості тілесного ушкодження, детальна характеристика ушкоджень, небезпечних для життя, а також загрозливих для життя станів.

Тілесні ушкодження – це протиправне і винне порушення анатомічної цілісності тканин, органів потерпілого та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів.

Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є обов'язковим видом судово-медичної експертизи. Встановлення тяжкості тілесних ушкоджень повинно проводитись з обов'язковим обстеженням потерпілого, в результаті чого складається акт судово-медичного обстеження.

Оцінка тяжкості тілесних ушкоджень проводиться, враховуючи характер самого ушкодження, зокрема безпеку ушкодження для життя, тривалість викликаного ним розладу здоров'я, результат чи наслідки ушкодження.

Відповідно до ст. 121 Кримінального кодексу України (КК України) і п. 2.1.1. Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень ознаками тяжкого тілесного ушкодження є не-

безпека для життя; втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій; психічна хвороба; розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; переривання вагітності; непоправне знівечення обличчя.

Небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю [3].

До ушкоджень, що небезпечні для життя, належать:

– ті, що проникають у черепну порожнину, у тому числі й без ушкодження мозку (ушкодження м'яких тканин, кісток черепа і твердої мозкової оболонки).

Як відомо, проникаючі поранення є різновидом відкритої черепно-мозкової травми (ЧМТ), невід'ємною ознакою якої є ушкодження твердої мозкової оболонки. Водночас ушкодження головного мозку є обов'язковою ознакою проникаючих поранень.

Синець – це порушення цілісності поверхневих шарів шкіри.

Гематома – крововилив у підшкірний жировий шар. Гематома локалізується у будь-яких відділах голови.

Рана – ушкодження м'яких тканин шкіри. Забійні рани утворюються від дії предметів з необмеженою травмуючою поверхнею. Рвані рани виникають за механізмом розтягу. Забійно-рвані рани – від поєднання вдарення й розтягування;

– відкриті й закриті переломи кісток склепіння й основи черепа, за винятком кісток лицевого скелета та ізольованої тріщини тільки зовнішньої пластинки склепіння черепа [2; 4].

Усі черепно-мозкові ушкодження поділяються на дві основні групи – закриті й відкриті. До закритих ушкоджень черепа і головного мозку належать усі види травм при збереженні цілісності шкіри або при пораненні м'яких тканин черепа, але без ушкодження його кісток. За таких умов інфікування твердої мозкової оболонки і мозку незначне. Відкриті ушкодження слід розглядати як первинно бактеріально забруднені [5];

– забій головного мозку тяжкого ступеня як зі здавленням, так і без здавлення головного мозку; забій головного мозку середньої тяжкості за наявності симптомів ураження стовбурної ділянки.

Забій мозку середнього ступеня належить до середньотяжкої ЧМТ. Забій мозку важкого ступеня належить до важкої нейро травми.

Виявлення клінічних ознак дислокації стовбура мозку вказує на тяжкість черепно-мозкової травми і, як правило, потребує екстреної хірургічної корекції;

– ізольовані (епідуральні, субдуральні і субарахноїдальні) внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозливих для життя явищ.

Епідуральний крововилив – це скупчення крові між внутрішньою поверхнею черепа і твердою мозковою оболонкою. Субдуральний крововилив – скупчення крові між твердою мозковою і павутинною оболонкою. Субдуральні крововиливи зустрічаються не тільки при переломах черепа, а й при збереженні його цілісності. Субарахноїдальний крововилив – скупчення крові у підпавутинному просторі. Такий вид внутрішньочерепних крововиливів при ЧМТ найпоширеніший;

– ушкодження, що спричинили шок тяжкого ступеня, велику втрату крові, кому, гостру ниркову, печінкову недостатність, гостру недостатність дихання, кровообігу, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонарного і органного кровообігу, жирову чи газову емболію.

До небезпечних для життя можуть бути віднесені тяжкі наслідки переливання іншогрупної крові чи інші варіанти гемотрансфузійних конфліктів; тяжкі отруєння речовинами загальнотоксичної дії без явищ місцевого хімічного ураження; наслідки опромінення організму масивним іонізуючим опроміненням; потрапляння в порожнину черепа інфекції.

До небезпечних для життя станів (загрозливих для життя явищ) належать:

- 1) кома – універсальний синдром розладу центральної регуляції функцій органів і систем;
- 2) шок – універсальний синдром в системі макро- і мікрорегуляції;
- 3) синдром розладу регіонарного і органного кровообігу;
- 4) синдром недостатності дихання (дихальна недостатність);
- 5) синдром недостатності кровообігу;
- 6) гостра недостатність печінки;
- 7) синдром недостатності нирок;
- 8) гнійно-септичні стани.

Таким чином, згідно зі ст. 121 КК України і п.2.1.1. Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозливі для життя явища і які без надання медичної

допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю.

Пункт 2 ч. 2 ст. 242 КПК України визначає, що встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є обов'язковим видом судово-медичної експертизи.

До ушкоджень, що небезпечні для життя, належать:

– ті, що проникають у черепну порожнину, у тому числі й без ушкодження мозку;

– відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа;

– забій головного мозку тяжкого ступеня як зі здавленням, так і без здавлення головного мозку; забій головного мозку середньої тяжкості за наявності симптомів ураження стовбурної ділянки;

– ізольовані внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозливих для життя явищ;

– ушкодження, що спричинили шок тяжкого ступеня, масивну крововтрату, кому, гостру ниркову, печінкову недостатність, гостру недостатність дихання, кровообігу, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонарного і органного кровообігу, жирову чи газову емболію.

Оцінка тяжкості тілесних ушкоджень проводиться з урахуванням характеру самого ушкодження. Судово-медична оцінка тяжкості тілесних ушкоджень проводиться для вирішення передусім таких питань: вид і характер ушкодження (гематома, рана, опік), давність ушкодження, ступінь тяжкості ушкодження відповідно до встановленої КК України кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. *Иргер И. М.* Нейрохирургия / Иргер И. М. – М.: Медицина, 1982. – С. 189–191.

2. *Попов В. Л.* Черепно-мозговая травма: судебные-медицинские аспекты / Попов В. Л. – Л.: Медицина, 1988. – С. 52–60.

3. *Тагаєв М. М.* Судовая медицина: підруч. / М. М. Тагаєв; [за заг. ред. проф. О. М. Бандурки]. – Х.: Факт, 2003. – С. 888–890.

4. *Козлов В. В.* Судебно-медицинское определение тяжести телесных повреждений / Козлов В. В. – Саратов, 1976. – 15 с.

5. *Еделев Н. С.* Морфологические особенности некоторых телесных повреждений (принципы описания): учеб.-метод. реком. / Еделев Н. С. – Нижний Новгород: Нижегородский медицинский институт, 1991.

*Сергій ЖУВАКА,
студент 1 року навчання 9 групи
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Формування демократичної та соціально орієнтованої державності в Україні пов'язано з перебудовою правоохоронних органів та поліпшенням кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування і судів. Кримінальне процесуальне законодавство повинно відповідати європейським стандартам, сприяти утвердженню і забезпеченню прав і свобод людини.

Важливим завданням кримінального судочинства є удосконалення порядку проведення слідчих дій, утворення найбільш оптимальної їх системи та підвищення ефективності її реалізації. Суттєву роль в системі слідчих дій відіграє слідчий експеримент. Однак ще й досі триває дискусія про його роль, місце та значення. На сьогодні проведення такої слідчої дії здійснюється в межах ст. 240 КПК України [1].

Питання щодо права «на життя», перевірки показань на місці як слідчої дії були дискусійними ще до прийняття КПК УРСР 1960 року. Певна невизначеність щодо цих питань на момент прийняття кримінально-процесуального законодавства у 1958–1960 роках призвела до того, що під час підготовки кримінально-процесуальних кодексів союзних республік колишнього СРСР перевірка показань на місці та слідчий експеримент у кримінально-процесуальному законодавстві по-різному називалися. Зокрема, крім України (ст. 194), ще в Киргизії (ст. 174) ця слідча дія мала назву «відтворення обстановки та обставин події»; в інших республіках: Литві (ст. 205), Латвії (ст. 185), Казахстані (ст. 130¹), Узбекистані (ст. 142¹) та Туркменії (ст. 173) – «перевірка показань»; а в Росії (ст. 183), Молдові (ст. 162) та в деяких інших суб'єктах федерації – як «слідчий експеримент» [2, 1].

Належна організація роботи, зокрема на початкових етапах кримінального провадження, має надзвичайно велике значення для забезпечення винесення судом законного й обґрунтованого вироку. Тому до основних концептуальних підходів необхідно внести суттєві корективи з метою усунення недоліків, підвищення їх ефективності, посилення гарантії прав суб'єктів кримінального процесу, забезпечення повноти й об'єктивності дослідження обставин кожної справи.

Система теоретичних положень і практичних рекомендацій з організації та планування розслідування, визначення оптимальної поведінки осіб, які проводять розслідування, з урахуванням їх стосунків і взаємодії з іншими учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу становить один з розділів криміналістики – криміналістична тактика. Основне завдання її полягає в найбільш ефективній організації криміналістичної діяльності відповідно до цілей слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів і розслідування в цілому на основі найбільш раціональної побудови системи взаємин і взаємодій учасників процесу [3, 32].

Слідчий експеримент найчастіше спрямований на перевірку вже зібраних у справі доказів. Необхідність його проведення може виникнути тоді, коли з'явилися або можуть з'явитися сумніви в можливості існування яких-небудь фактів, явищ, подій чи здійснення яких-небудь дій за певних умов, що мають істотне значення для розслідуваної події.

Під час слідчого експерименту проводяться лише спостереження і фіксація процесу слідчих дій і отримуваних результатів. Його мета – наочна демонстрація можливості чи неможливості дії або події, що перевіряється. Дослідним шляхом можуть також перевірятися й дані, отримані непроцесуальними діями, наприклад, у результаті оперативно-розшукових заходів, а також припущення слідчого щодо тих чи інших обставин вчиненого злочину, тобто здійснення перевірки слідчих версій. Дослідницький характер проведених під час експерименту дій дає змогу виокремити його відмінні ознаки. Розслідування, проведені в межах слідчого експерименту, не вимагають для з'ясування їхньої суті й результатів спеціальних знань і доступні для сприйняття всіма учасниками експерименту [4].

Метою слідчого експерименту є не лише перевірка достовірності доказів, отриманих у результаті проведення інших слідчих дій, і оцінка висунутих версій, а й отримання нових доказів у справі.

Особливою ознакою, притаманною лише слідчому експерименту, є його експериментальний характер. Тобто він обов'язково передбачає розслідування, експерименти та дослідження як методи пізнання, що надають слідчому можливість поєднати чуттєвий та логічний рівні своєї пізнавальної діяльності.

Поділяємо думку О. В. Бишовця та Г. Ю. Нікітіної, що КПК України необхідно доповнити новою главою за назвою «Слідчий експеримент, уточнення показань на місці», де передбачити положення, які визначали б поняття таких слідчих дій, як слідчий експеримент та уточнення показань на місці. Їх розміщення в Главі 17 чинного КПК України недоречно, оскільки, по-перше, вони не є різновидами слідчого огляду (як наприклад, огляд місця події, огляд трупа на місці, його виявлення чи освідчування), яким присвячена ця глава; по-друге, їх спільною ознакою є перевірка та уточнення доказів, отриманих у справі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nau.com.ua>

2. *Калюжна Л. Є.* Щодо можливості проведення перевірки показань на місці за новим КПК України / Л. Є. Калюжна // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 16. – С. 1–4.

3. *Белоусов В. И.* Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. И. Белоусов. – Краснодар, 2003. – 32 с.

4. *Бишовець О. В.* До питання щодо слідчого експерименту і його співвідношення з відтворенням обстановки та обставин подій / О. В. Бишовець, Г. Ю. Нікітіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/40-stattya/215-dopitannja-schodo-slidchogo-eksperimentu-i-jogo-spivvidnoshennja-z-vidtvorennyam-obstanovki-ta-obstavyn-podij.html>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У зв'язку з необхідністю реформування системи кримінальної юстиції в Україні, концептуальні засади якої визначені рішенням Ради національної безпеки та оборони «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 року, Верховною Радою України було розроблено та схвалено чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) [1]. З урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн у сфері кримінального переслідування і положень міжнародних нормативних актів із захисту прав людини у КПК України закладено принципово нові засади кримінального провадження. Найбільш суттєвою новелою вітчизняного кримінального переслідування стало впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій, що забезпечує злиття двох окремих видів діяльності: оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної.

Відповідно до положень Глави 21 КПК України негласними слідчими (розшуковими) діями є різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, встановлених КПК України [2]. Загалом Главою 21 КПК України встановлюється досить детальна правова регламентація кожної з них, що забезпечує адекватне тлумачення норм законодавства правозастосовувачами і пересічними громадянами. Порівняно з іншими, на наш погляд, найменш урегульованою чинним КПК України лишилася негласна слідча (розшукова) дія з контролю за вчиненням злочину, форми та порядок проведення якої передбачені ст. 271 КПК України. Згідно із законодавством контроль за вчиненням злочину може відбуватися винятково за рішенням про-

курора у кримінальному провадженні щодо розслідування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Формами контролю є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину [2]. Аналіз практики діяльності оперативних підрозділів та положень статті закону вказує на те, що у певних випадках контроль за вчиненням злочину може бути пов'язаним із втручанням у приватне життя особи. З огляду на викладене ч. 8 ст. 271 КПК України закріплює, якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватись у межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді, в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством [2]. Проте законодавцем не враховано чіткого переліку випадків, за яких контроль за вчиненням злочину може відбуватися за рішенням слідчого судді. На нашу думку, дозвіл слідчого судді може бути необхідним, якщо спосіб організації негласної слідчої (розшукової) дії передбачає втручання в права людини. Наприклад, оперативна, контрольована закупка, що відбувається в житлі, іншому володінні особи, публічно недоступних місцях за умови негласного чи зашифрованого входження до таких об'єктів. За умови, що організація контролю за вчиненням злочину пов'язана із втручанням у приватне життя, він також здійснюватиметься за рішенням слідчого судді (контрольована поставка засобами телеграфно-поштового зв'язку). Враховуючи те, що передбачені ст. 271 КПК України форми контролю за вчиненням злочину за змістом є абсолютно різними, вважаємо, що організація та проведення кожної з них потребує детальної правової регламентації. Окрім того, норми цієї статті КПК України не встановлюють порядку документування результатів цієї негласної слідчої (розшукової) дії, що на практиці може створити проблеми у використанні результатів контролю за вчиненням злочину у кримінальному провадженні.

Таким чином, побіжний аналіз положень Глави 21 КПК України свідчить про те, що цей нормативний акт не забезпечує достатньої правової регламентації кожної з форм контролю за вчиненням злочину та використання отриманих за ними результатів. Тому розглянемо зміст інших нормативних актів, що регулюють проведення аналогічних оперативно-розшукових заходів або визначають процедурні особливості здійснення негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані згідно з законом, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування [2]. Згідно з зазначеними нормами про результати контролю за вчиненням злочину також складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Протоколи за результатами контролю за вчиненням злочину можуть додаватися до сфери кримінального процесуального доказування через таке процесуальне джерело як документ, адже вони спеціально створені з метою збереження інформації матеріальними об'єктами, які містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, тобто є джерелами доказів. Речі і документи, що є додатками до протоколів, можуть бути визнані джерелами доказів на підставі положень статей 98, 99 КПК України.

Положення ст. 256 КПК України визначають, що особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Показання осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, а також осіб, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії, відповідно до положень ст. 95 КПК України можуть визнаватися показаннями, тобто джерелами доказів.

Результати контролю за вчиненням злочину оформлюються протоколами з відповідними додатками. Враховуючи положення п. 5.1, постанова, клопотання слідчого, прокурора про проведення негласних

слідчих (розшукових) дій, ухвала слідчого судді про надання дозволу на її здійснення, протокол з додатками матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню [3]. Відповідно до положень чинного законодавства з метою використання їх результатів у кримінальному провадженні застосовується процедура розсекречення. Порядок розсекречування визначається Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПС України та Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 листопада 2012 року. Згідно з положеннями цього нормативного акта після завершення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Розсекречення цієї інформації відбувається з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України [4]. Якщо розсекречення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій недоцільне, і в разі наявності в них відомостей, що становлять державну таємницю, кримінальне провадження відбувається із дотриманням вимог режиму секретності і в порядку, передбаченому Главою 40 КПК України.

Отже, необхідно наголосити, що Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює положення про контроль за вчиненням злочину, суб'єктів його проведення та визначає, що його результати можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Однак для правомірного використання його результатів необхідна розробка та прийняття нормативних актів, які детально регулювали б організацію та проведення всіх форм контролю за вчиненням злочину та визначали засади документування протиправних діянь, адже від цього прямо залежить оцінка доказів (визнання доказів допустими-

ми). Враховуючи те, що практика застосування норм законодавства, яким регламентуються підстави та порядок контролю за вчиненням злочину у кримінальному провадженні на етапі становлення, зазначена проблема буде предметом подальших наукових досліджень автора.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України: від 8 квітня 2008 року № 311/2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 року: указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]: – К.: Центр учбової літератури. – 2012. – 292 с.

3. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, реєстр. номер Міністерства юстиції України від 17 серпня 2005 року № 902/11182: наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440.

4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної податкової служби України та Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 14/1042/516/1199/936/1681/51.

*Володимир КОМАШКО,
здобувач Національної академії
Служби безпеки України,
старший помічник заступника
Генерального прокурора України*

КОНТРОЛЬОВАНА ПОСТАВКА ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Масштаби і тенденція поширення транснаціональної злочинності, зростання обсягів незаконного виробництва, попиту і обігу наркотичних засобів і психотропних речовин становлять серйозну загрозу для суспільства як на національному, так і міжнародному рівнях. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зловживання ними та інші форми транснаціональної організованої злочинності підривають економічний, політико-правовий, екологічний потенціал держави і створюють загрозу для її стабільності, безпеки та суверенітету.

З метою виявлення, попередження та припинення діяльності транснаціональної організованої злочинності міжнародними організаціями, національними правоохоронними органами тощо застосовується система методів та заходів політико-правового, адміністративного, організаційного характеру, до яких віднесено контрольовану поставку. У зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), який вносить докорінні зміни як в оперативно-розшукове законодавство, так і в досудове розслідування, організаційно-правові основи провадження контрольованої поставки потребують теоретико-прикладного дослідження [1].

В Україні проведення контрольованої поставки здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України [2; 3].

Контрольована поставка як одна із форм контролю за вчиненням злочину полягає в організації та здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [4].

Термін «контрольована поставка» вживається як у національному законодавстві, так і в міжнародних нормативно-правових актах, ратифікованих Верховною Радою України. Основоположним міжнародним правовим актом, що регламентує застосування контрольованої поставки, у тому числі в українському законодавстві, є Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин» від 20 грудня 1988 року. Положеннями ст. 1 зазначеної Конвенції контрольована поставка визначається як метод, при якому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох країн незаконних або таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів, психотропних речовин, або речовин, що їх замінюють, з відома і під наглядом їх компетентних органів з метою виявлення осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень, визнаних такими відповідно до положень Конвенції [5].

У національному законодавстві контрольована поставка регламентована ст. 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними». Відповідно до положень зазначеного законодавчого акта під контрольованою поставкою розуміється допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюється з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому [6].

Суб'єктами провадження контрольованої поставки відповідно до положень чинного законодавства є уповноважені оперативні підрозділи. Положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначають, що оперативні підрозділи мають право проводити контрольовану поставку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно

від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Стаття 5 зазначеного вище законодавчого акта містить перелік оперативних підрозділів відповідних державних органів: Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної податкової служби України, Державної пенітенціарної служби України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Державної митної служби України. При цьому проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється [7].

Положеннями чинного КПК України суб'єктами, уповноваженими на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, визначено: слідчих органів прокуратури (на час дії п. 1 Розділу XI «Перехідних положень» КПК України), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [8].

Відповідно до частини шостої ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення в Україну або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України. Порядок і тактика проведення контрольованої поставки визначається законодавством (ч. 5 ст. 271 КПК України).

Предметом контрольованої поставки можуть бути лише ті товари, предмети та речовини, що фактично знаходяться у незаконному обігу, тобто діяння, які здійснюється з порушенням вимог чинного

законодавства та відповідальність за які передбачена нормами кримінального права.

Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочину проводиться на підставі рішення прокурора, яке оформлюється постановою. Постанова прокурора є процесуальним документом, в якому викладається мотивоване рішення або розпорядження, прийняте у ході здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення. Зазвичай постанова щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й контрольованої поставки, складається з: вступної частини, яка містить відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка винесла постанову; мотивувальної частини, яка містить відомості, що обґрунтовують прийняте за постановою рішення із посиланням на норми законодавства України; резолютивної частини, яка відображає відомості щодо суті та змісту прийнятого процесуального рішення, місця та часу (строків) його виконання, і вказує на виконавців постанови [9].

Відповідно до частини третьої ст. 271 КПК України під час підготовки та проведення контрольованої поставки забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона не вчинила б, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи, не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Таким чином, у зазначеній постанові, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, викладаються обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину, а також зазначається про застосування, у разі необхідності, спеціальних імітаційних засобів.

Відповідно до частини п'ятої ст. 246 КПК України у рішенні про проведення контрольованої поставки зазначається строк її проведення, який може бути продовжений прокурором до вісімнадцяти місяців. Якщо при проведенні контрольованої поставки виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (наприклад, права на недоторканність житла, особисте і сімейне життя), воно має здійснюватися відповідно до положень Конституції України, на підставі рішення слідчого судді за поданням прокурора згідно з вимогами статей 246–249 КПК України. В ухвалі слідчого

судді також повинно бути вказано конкретного виконавця проведення контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочину.

Відповідно до вимог статей 104, 106, 252 КПК України про результати контрольованої поставки складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контрольована поставка закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи. Протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

Контрольована поставка є допустимою за умов, якщо встановленими або невстановленими особами вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин; цей злочин є незакінченим; розкриття та розслідування підготовлюваного або вчинюваного злочину шляхом провадження інших гласних та негласних дій неможливо; можливість припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях її вчинення. Крім перелічених вище, умовами контролю за вчиненням злочину, до форм якого віднесено контрольовану поставку, за змістом положень КПК України, є те, що ця негласна слідча (розшукова) дія не проводиться, якщо при цьому неможливо повністю запобігти:

- посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- екологічній або техногенній катастрофі.

Враховуючи важливість провадження та ефективність у протидії транснаціональній організованій злочинності, національний законодавець у Кримінальному процесуальному кодексі України визначив окреме місце контрольованій поставці серед заходів міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій. Так, ст. 569 КПК України визначає, що слідчий органу досудового розслідування України у разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди

її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій.

Отже, контрольована поставка як одна із форм контролю за вчиненням злочину є законною за умов:

- здійснення її в межах кримінального провадження щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- провадження уповноваженою законом особою;
- прийнятого рішення про її проведення прокурором.

За результатами проведення контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення його провадження. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Контрольована поставка є допустимою за умов, що встановленими або невстановленими особами вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин; цей злочин є незакінченим; розкриття та розслідування підготовлюваного або вчинюваного злочину шляхом провадження інших гласних та негласних дій неможливе; можливість припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях її вчинення.

Особливими умовами провадження контрольованої поставки є те, що під час її підготовки та проведення забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона не вчини б, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 292 с.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: закон України від 13 квітня 2012 року № 4652-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року // Законодавство у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: зб. нормат. актів. – У 2 ч. – Ч. 1. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. – С. 191–231.

6. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

7. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 116.

8. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: указ Президента України від 24 грудня 2012 року № 726/2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua>

9. Негласні слідчі (розшукові) дії. Коментар до глави 21 Кримінального процесуального кодексу України / [за заг. ред. С. Д. Скулиша]. – К.: Науково-видавничий центр НА СБ України, 2012. – 132 с.

*Гор КОЖЕМ'ЯКА,
студент 9 групи 1 року навчання
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Теоретичні і практичні питання, пов'язані з повідомленням особі про підозру, фактично нові в юридичній літературі. Проблема обґрунтованості повідомлення особі про підозру на стадії досудового розслідування, суворого дотримання законності під час здійснення такої дії дуже актуальна.

Історія становлення інституту «повідомлення про підозру» свідчить про те, що подібні положення містилися й у нормативно-правових актах, що діяли до набуття Україною незалежності, зокрема, у Статуті кримінального судочинства 1964 року, першому республіканському Кримінально-процесуальному кодексі 1922 року. Проте низький освітній рівень поліцейських чиновників, панування інквізиційного процесу, що наділяв їх великою владою й позбавляв підозрюваного (обвинуваченого) значних прав, негативно впливали на стан досудового провадження того часу [1, 4].

Порушення закону і помилки, яких припускаються при повідомленні особі про підозру, можуть призвести до істотних обмежень прав і свобод громадян, спричинити обурення та обґрунтовані скарги.

Законодавець надав належної уваги зазначеному процесуальному інституту, присвятивши йому Главу 22 КПК України. Проте деякі положення цієї глави викликають певні проблеми у застосуванні.

КПК України передбачено, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у деяких випадках, серед яких – затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Проте у частині третій ст. 278 КПК України зазначено, що у випадку, якщо особі не вручено повідомлення про

підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Тобто фактично обов'язковість повідомлення про підозру у випадку затримання особи не є імперативною вимогою, хоча передбачена законом.

Ще один випадок обов'язкового повідомлення про підозру – обрання до особи одного з визначених КПК України запобіжних заходів. Проте Глава 18 КПК України, що регламентує питання запобіжних заходів, передбачає можливість їх застосування лише до підозрюваного, обвинуваченого. Фактично слідчий суддя може вирішувати питання обрання запобіжного заходу лише стосовно особи, якій уже повідомлено про підозру. Таким чином, це положення КПК України також зумовлює певні проблеми на практиці.

Зрештою остання підстава повідомлення про підозру – наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Поняття «достатність» має оціночний характер, тобто прокурор і слідчий вирішуватимуть самостійно у кожному конкретному випадку, чи потрібно повідомляти особі про підозру, що теж вказує на певну диспозитивність у цьому питанні.

Стаття 278 КПК України має назву «Вручення письмового повідомлення про підозру». Фактично йдеться про порядок повідомлення про підозру. У контексті статті поняттям «вручення» охоплюється низка процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або прокурором (не лише власне «вручення», а й усне оголошення повідомлення про підозру, роз'яснення суті підозри, повідомлення про права підозрюваного і їх роз'яснення, відібрання в особи розписки про виконання слідчим чи прокурором зазначених процесуальних дій) [2, 698].

КПК України також передбачає можливість зміни повідомлення про підозру, а саме: повідомлення про нову підозру і зміну раніше повідомленої підозри. Разом з тим КПК України не передбачено випадків, коли у частині раніше повідомлена підозра не була підтверджена. У таких випадках необхідно діяти за аналогією з КПК 1960 року – приймати рішення про закриття кримінального провадження у частині непідтвердження раніше повідомленої підозри [3, 357].

Є певні проблеми із застосуванням положень Глави 37 КПК України, яка передбачає особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб. Наприклад, народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України

з прав людини, Голові Рахункової палати, його першому заступнику, заступнику, головному контролеру, секретарю Рахункової палати, заступникам Генерального прокурора України повідомлення про підозру здійснюється Генеральним прокурором України. Можлива ситуація їх законного затримання, а, як зазначалося вище, в такому разі повідомлення про підозру має бути вручено не пізніше 24 годин з моменту затримання. Однак, враховуючи можливість вчинення злочину в різних куточках держави, а також особливості статусу народних депутатів України, на притягнення до кримінальної відповідальності яких необхідна згода Верховної Ради України, така процедура повідомлення про підозру є проблематичною.

Значні перепони законному перебігу кримінального провадження створює ст. 281 КПК України, яка передбачає можливість розшуку підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме. Проте не виключено, що можливе переховування від органів досудового розслідування особи, якій не було повідомлено про підозру, проте є певні дані, що свідчать про її причетність до вчинення злочину. Питання на предмет того, яким чином оголосити таку особу в розшук, залишається не вирішеним.

Отже, законодавчі положення, які стосуються повідомлення про підозру, викликають дискусії в науці і суперечності в процесі правозастосування, а тому потребують більш точного, чіткого і змістовного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. *Фаринник В.* Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 24. – С. 2–14. – 16–22 червня.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
3. *Юрченко Л. В.* Повідомлення про підозру: новела кримінального процесуального законодавства України // зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми публічного та приватного права», 3 жовтня 2012 року / Класичний приватний університет. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – С. 355–357.

*Мар'яна БОГУЦЬКА,
студентка 9 групи 1 року навчання
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Необхідною умовою здійснення конституційного принципу законності в кримінальному судочинстві є правильно організована діяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду, встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою досягнення об'єктивної істини. Через об'єктивні обставини органи досудового розслідування не завжди можуть закінчити досудове розслідування. У зв'язку з цим для збереження строку, прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні існує інститут зупинення досудового розслідування.

Зупинення досудового розслідування складно назвати позитивним фактором, адже зупинення (навіть тимчасове) роботи з розслідування злочинів тягне настання негативних наслідків. Небажані юридичні наслідки проявляються в тому, що затягування розслідування ускладнює процес встановлення істини, відновлення порушених прав та інтересів осіб, передусім відшкодування шкоди потерпілим і цивільним позивачам часто виявляється неможливим, а інколи перерва у провадженні ставить під загрозу безпеку учасників процесу, щодо яких після зупинення досудового розслідування вчиняються протиправні дії злочинцями, які переховуються. Зрештою це призводить до невизначеності судової перспективи кримінального провадження. Залишення злочину нерозкритим, а злочинця без покарання сприяє вчиненню нових злочинів, тобто погіршення криміногенної ситуації. Ці проблеми обумовлені недостатнім теоретичним напрацюванням питань зупинення досудового розслідування, необхідних для слідчої практики науково-обґрунтованих рекомендацій.

Значення інституту зупинення не можна недооцінювати. В умовах правової реформи, яка триває в Україні, пріоритетним є захист прав, свобод і законних інтересів кожної особи, а отже, обов'язок держави – захищати суспільство і громадян від злочинних посягань – набуває особливого значення. Держава реагує на протиправні діяння, які містять ознаки складу злочину, через діяльність правоохоронних органів, вживаючи комплекс заходів щодо встановлення осіб, які їх вчинили, доведення їхньої провини та притягуючи винних до кримінальної відповідальності.

Інститут зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні був предметом досліджень протягом багатьох років. Різні аспекти цього інституту вивчались у роботах відомих вчених-процесуалістів: В. М. Викова, П. С. Елькінд, М. С. Єгорової, Е. Ф. Закірової, А. В. Кочетової, Г. К. Кожевнікова, А. М. Ларіна, В. Д. Ломовського, М. С. Строговича, Г. П. Хімічевої, В. М. Репкіна, К. Д. Шатило, І. В. Лешукова, Б. М. Коврижних та інших. Попри значну кількість праць, присвячених розгляду різноманітних питань зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні, окремі актуальні аспекти його використання та правової регламентації відображені у наукових дослідженнях недостатньо, щодо деяких у літературі висловлено суперечливі судження.

Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року пов'язував підстави зупинення попереднього (досудового) слідства з неможливістю участі у справі обвинуваченого. Раніше таких підстав було чотири і вони були регламентовані у ст. 206 КПК [1].

За чинним КПК України зупинення досудового розслідування – це тимчасова перерва в кримінальному провадженні, яка може бути зумовлена однією з трьох підстав, передбачених ч. 1 ст. 280 КПК України, а саме, якщо:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;
- наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Серед зазначених підстав від попереднього Кодексу за змістом залишилися пункти 1 та 2. Суть вказаних підстав не змінилася, однак їх аналіз і подальше наукове дослідження є вкрай актуальними.

Перелік підстав, з настанням яких досудове розслідування може бути зупинено, вичерпний. Що стосується зупинення розслідування, коли невідоме місцезнаходження підозрюваного, то зазначену підставу законодавець помістив у другому пункті, а не в першому, як це було у Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року. Змінився також і зміст підстави: якщо згідно з Кодексом 1960 року слідство зупинялось у випадку, коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме, то у КПК України досудове розслідування може бути зупинено, якщо підозрюваний переходується від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме [2].

Також Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року передбачав таку підставу зупинення досудового слідства, коли не встановлено особу, яка вчинила злочин, а в ч. 3 ст. 206 зазначалось, що досудове слідство може бути зупинене лише після проведення всіх необхідних і можливих слідчих дій для встановлення особи, яка вчинила злочин. Деякі науковці висловлювали думки щодо недоцільності існування цієї підстави зупинення досудового слідства. Ще М. С. Строгович зазначав: «Якщо подія злочину безсумнівна, а злочинець невідомий, треба вести слідство до тих пір, доки не вдасться розкрити злочин і виявити винного; треба продовжувати слідство, а ніяк не зупиняти його, так як зупинення слідства означає, що слідчі дії більше не проводяться. При невдалій спробі виявити винного слід знову і знову направляти зусилля на розкриття злочину...» [3]. Пункт щодо зупинення розслідування у зв'язку з невстановленням особи, яка вчинила злочин, у чинному КПК України не передбачений. Законодавець пов'язує цей факт із тим, що строк досудового провадження починає відраховуватися з моменту повідомлення особі про підозру у причетності до вчинення кримінального проступку або злочину; строк з моменту початку кримінального провадження до повідомлення особі про підозру не встановлено.

Питання про перелік підстав для зупинення досудового розслідування вирішується неоднозначно. На думку деяких науковців, зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні можливе і за наявності інших обставин, що непередбачені процесуальним законом.

Так, на думку Х. Ж. Кенжаєва, практика деяких слідчих із призупинення розслідування у разі тяжкої хвороби свідка, проведення великої за обсягом інвентаризації, ревізії чи експертизи є цілком

виправданою [4]. Але В. В. Навроцька зазначає, що відсутність свідка заважає проведенню лише окремих слідчих дій, а розслідування загалом може продовжуватися; також не може бути причиною для зупинення досудового слідства і проведення ревізії чи експертиз «за наявності обставин, які перешкоджають закінченню розслідування, але не передбачених законом як підстави для його призупинення, розслідування продовжується, якщо встановлений законом строк слідства спливає, слідчий порушує перед прокурором клопотання про його продовження» [5]. Навряд чи прийнятна пропозиція про встановлення як підстави призупинення досудового слідства необхідність проведення великої за обсягом експертизи, ревізії. Проведення цих процесуальних дій не може слугувати причинами відстрочки завершення розслідування.

Таким чином, подальша трансформація кримінального процесуального законодавства є вкрай важливою для удосконалення, оптимізації, пришвидшення досудового розслідування і залежатиме як від наукових розробок у цьому напрямі, так і від узагальнень практичної діяльності прокурорсько-слідчого апарату.

Список використаних джерел:

1. *Кривонос І. С.* Зупинення досудового розслідування у випадку, якщо підозрюваний переховується від органів слідства та суду в контексті нового КПК / І. С. Кривонос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2012_58/58/14.pdf

2. *Малютін І. А.* Зупинення досудового розслідування: навч.-метод. посіб./ Малютін І. А.; [за заг. ред. З. Д. Смітійко]. – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2003. – 140 с.

3. *Юркова Г.* Зупинення досудового слідства та розшуку обвинуваченого у разі, коли його місце перебування невідоме / Г. Юркова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 6. – С. 86–90.

4. *Кенжаев Х. Ж.* Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Кенжаев Х. Ж. – М., 1995. – 22 с.

5. *Навроцька В. В.* Проблемні питання зупинення досудового слідства / В. В. Навроцька // Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 281–290.

ЗАКОНОДАВЧА ЗАБОРОНА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Феномен зловживання правом не є новелою сучасного правозастосування. На сучасному етапі розвитку кримінального процесу, який обумовлює розширення засади змагальності, і проблема зловживання процесуальними правами, і проблема зловживання правом на захист підозрюваним, обвинуваченим стають все більш актуальними.

Однією з найпоширеніших форм зловживання правом підозрюваними, обвинуваченими є зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Процесуальний порядок ознайомлення регламентовано в ст. 290 КПК України 2012 року. Втім, цей процесуальний інститут зазнавав постійних змін, а тому аналіз його розвитку та удосконалення є цікавим.

Так, у КПК УСРР 1922 року в ст. 211 було визначено таке положення: «Визнавши попереднє слідство закінченим, слідчий оголошує про це обвинуваченому, і в разі його прохання пред'являє йому все провадження по справі». Очевидно, по-перше, матеріали провадження надавалися лише на прохання обвинуваченого, по-друге, ніяких заходів протидії затягуванню строків ознайомлення закон не визначав.

У КПК 1960 року в першій редакції (в ч. 6 ст. 218) зазначено, що «... обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи. Якщо обвинувачений і його захисник явно намагатимуться затягнути закінчення справи, слідчий вправі своєю мотивованою постановою визначити певний строк для ознайомлення з матеріалами справи».

Про можливість обмеження строку ознайомлення з матеріалами справи М. С. Строгович свого часу зауважував, що застосування такого заходу допустиме лише у виняткових випадках, при явній та безсумнівній недобросовісності осіб, які ознайомлюються із справою [1, 153].

У 2003 році це положення було змінено відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 3 квітня 2003 року.

Згідно із цими змінами з ч. 6 ст. 218 КПК 1960 року виключили друге і третє речення, які містили положення про можливість обмеження часу ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Втім, слідча та судова практика застосування засвідчила, що сторона захисту досить часто намагається затягнути час при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, при тому, що кримінально-процесуальний закон на той час не визначав можливості цьому протидіяти. Така ситуація обумовила чергові зміни до ст. 218 КПК 1960 року.

Так, згідно із змінами до КПК 1960 року, закріплених законом України від 8 квітня 2011 року, у ч. 6 ст. 218 КПК України було визначено, що обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи в розумні строки. Надалі цю норму було доповнено частиною сьомою, у якій законодавець передбачив, що у разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником слідчий за погодженням із прокурором або прокурор вносить до суду за місцем провадження слідства подання, яке суддя розглядає і своєю постановою може визначити строк, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання.

У чинному КПК України практично збереглася зазначена вище процедура щодо можливості протидії зловживанню правом ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Так, у ч. 10 ст. 290 КПК України визначено, що «... сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний

встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів» [2, 627].

Отже, право підозрюваного, обвинуваченого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження – це гарантія їх ефективної участі під час судового розгляду. Водночас затягування строків ознайомлення може зумовити порушення вимог Європейської конвенції щодо розумності строків розгляду справи.

Наведений вище аналіз законодавчого удосконалення інституту ознайомлення з матеріалами кримінального провадження свідчить про те, що законодавець постійно в пошуку такої законодавчої моделі регламентації, яка гарантувала б можливість реалізації права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, але за необхідності при явній недобросовісності сторін – передбачала б можливість протидії зловживанню цим правом.

Список використаних джерел:

1. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – 1970. – Т. 2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. – 1970. – 516 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.

*Віталій МОСКАЛЮК,
студент 4 курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ОСОБЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

З набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) особливе значення мають питання щодо практичного застосування новел кримінального процесу. Однією з таких новел є введення у кримінальне провадження особливих процедур, а саме: укладення угод.

Очевидно, що цей правовий інститут запозичений в українську правову систему з практики судочинства Сполучених Штатів Америки та країн Європи.

Структурно регламентацію інституту угод у кримінальному провадженні охоплено статтями 468–476 КПК України, які входять до Глави 35 КПК України, що відноситься до особливих порядків кримінального провадження (Розділ VI) [1, 142].

Можна погодитись з думкою науковців про те, що положення Глави 35 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року ще не досліджені в кримінально-процесуальній науці [2, 93].

Оскільки про ефективність та досягнення мети нововведення на сьогодні говорити ще зарано і для цього потрібен певний час його апробації на практиці, доцільно зупинитись на змісті основних положень запроваджених процедур.

КПК України передбачає два види угод: про примирення; про визнання винуватості.

Згідно з нормами КПК України, які регулюють кримінальне провадження на підставі угод, можна виділити такі основні стадії: 1) ініціювання угоди, 2) укладення угоди, 3) судовий розгляд щодо угоди; 4) прийняття судом рішення щодо угоди.

На стадії ініціювання угоди і залежно від особи, яка ініціює це питання, угоду про примирення може бути укладено: між потерпілим та підозрюваним або між потерпілим та обвинуваченим. У свою чергу, угоди про визнання винуватості за цим же критерієм укладаються: між прокурором та підозрюваним і між прокурором та обвинуваченим.

Важливо, що при ініціюванні угоди про примирення закон допускає так звані домовленості. Зокрема, домовленості щодо угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, захисником, представником або з допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). У цьому контексті виняток становлять особи, які не можуть брати участь у таких домовленостях, адже, визначивши певних учасників цих домовленостей та застосувавши словосполучення «іншої особи», кримінальний процесуальний закон не встановлює їх вичерпного переліку.

Ще одним суттєвим аспектом ініціювання у кримінальному провадженні угод як про примирення, так і про визнання винуватості є момент, з якого допускається можливість ініціювання укладення таких угод. Відправним моментом у цьому плані є повідомлення особі про підозру, а завершальним – вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Саме ці обставини є межами ініціювання укладення вказаних угод.

Водночас М. Хавронюк вважає неправильною позицію законодавця, який допускає укладення угоди на будь-якій стадії досудового розслідування, а не після того, як зібрані докази, достатні для складання обвинувального акта [3].

Стадія безпосереднього укладання угод включає як вимоги щодо їх змісту, так і щодо можливості їх укладення. Зокрема, КПК України висуває певні вимоги щодо можливості укладання угод у кримінальному провадженні залежно від ступеня тяжкості кримінального «вчинку». Так, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Угода іншого виду – про визнання винуватості – може бути укладена між прокурором та підозрюваним (чи обвинуваченим) щодо

кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. При цьому кримінальний процесуальний закон увів застереження, за яким укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається.

Вимоги щодо змісту угод про примирення і угоди про визнання винуватості мають як спільні елементи, так і відмінності. Загальними для оформлення вказаних угод є вимоги про необхідність зазначення в них дати їх укладення і скріплення їх підписами сторін.

Спільними щодо змісту обох видів угод є й те, що в них зазначаються їх сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України, наслідки невиконання угоди.

Наразі особливістю угоди про примирення є необхідність зазначення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, і строк їх вчинення. В угоді про визнання винуватості такою особливістю є беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо були відповідні домовленості).

Наступним етапом (стадією) кримінального провадження на підставі угоди є судовий розгляд щодо угоди, який проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди. Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє передбачені кримінальним процесуальним законом права, наслідки укладення та затвердження угоди, характер кожного обвинувачення, щодо якого

він визнає себе винуватим, вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом.

Перед прийняттям рішення про затвердження іншої угоди – про примирення – суд під час судового засідання також повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє процесуальні права, наслідки укладення та затвердження угоди, характер кожного обвинувачення, вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. При цьому суд повинен з'ясувати і в потерпілого, чи цілком він розуміє процесуальні наслідки затвердження угоди. Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, а також перевіряє угоду на відповідність вимогам цього Кодексу і закону.

Завершальною стадією кримінального провадження на підставі угоди є прийняття судом рішення. У визначених КПК України випадках суд може відмовити в затвердженні угоди, внаслідок чого досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку і повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. Натомість, якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених КПК України.

Можна погодитись з висновками юристів про те, що кримінальне провадження на підставі угод є диспозитивною погоджувальною процедурою між учасниками кримінального провадження, основною метою якої є сприяння якнайшвидшому залагодженню конфлікту з метою процесуальної економії часу органів досудового розслідування та суду [4, 274–275].

Підсумовуючи викладене, доцільно також прислухатись до думки В. І. Боярова, який зауважує, що у Рекомендаціях № 6R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи (від 17 вересня 1987 року) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» (підпункт 7 п. «А») державам рекомендується застосовувати процедуру «угоду про визнання вини» або аналогічні їй. Саме це треба було б розглядати як кінцеву мету такого запровадження: досудове розслідування отримує інструмент для легального запровадження компромісу, захист – можливість покращення становища підзахисного, а в результаті – підвищення ефективності досудового розслідування. [5, 151].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Закон і бізнес, 2012. – № 22 (1061). – 26 травня.
2. *Берназ В.* Деякі проблеми реалізації новітньої доктрини КПК України / В. Берназ, Н. Неледва / Вісник прокуратури. – 2012. – № 7 (133). – С. 93.
3. *Хавронюк М.* «Правопрокурорья», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості / М. Хавронюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16/1177-pravoprokurorya-abo-deiaki-problemy-uhody-pro-vyznannia-vynuvatosti.html>
4. Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. у Міжрегіональній фінансово-юридичній академії (16 листопада 2012 року). – С. 274–276.
5. *Бояров В. І.* Скорочена процедура судового слідства та угода про визнання вини: проблемні питання нового Кримінального процесуального кодексу України / В. І. Бояров / Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 4 (7). – С. 150–154.

*Ростислав БАТІГ,
студент 9 групи 1 року навчання
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Кримінальний процесуальний кодекс України, що вступив в силу 20 листопада 2012 року, привніс багато новацій у правову систему України, зокрема її кримінальний процес. Інститут угод є абсолютно новим для нашої держави, проте в правових системах загального права він існує і має свою історію.

На кінець XVIII століття звичайний суд присяжних у системі загального права відбувався без адвокатів, з тотальним домінуванням судді у процесі й забезпечував швидкий розгляд справи [1, 1]. Водночас ширяться ідеї про змагальний процес, рівність сторін у справі та обов'язкове доведення вини, які зумовили суттєве ускладнення процесу, а разом з тим і сповільнили його.

На початок XIX століття такий розвиток процесуального права, а також інші обставини зумовили перенесення навантаження, яке лягало на судові органи, в русло угод у кримінальному провадженні. Саме відтоді формується практика застосування угод у кримінальному процесі в США [1, 2].

На сьогодні більш як 90% кримінальних справ у США не розглядаються в судах, а завершуються саме шляхом укладення угоди між обвинуваченим і прокурором.

Сам процес укладення угоди може ініціюватись будь-ким із сторін (прокурором чи стороною захисту) і полягає у виробленні домовленості, під час якої кожна зі сторін фактично жертвує певними правами чи повноваженнями для того, щоб в результаті обидві сторони отримала певну вигоду.

Такі угоди можуть укладатися в кримінальних справах щодо будь-яких злочинів. Проте це правило може бути модифіковане правовими системами штатів, які зазвичай накладають певні обмеження щодо того, в яких провадженнях можуть укладатися угоди.

Угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження від моменту висунення особі обвинувачення до виходу присяжних до нарадчої кімнати і навіть у той час, протягом якого присяжні вирішують винуватість особи у вчиненому.

Порядок проведення переговорів неунормований. У деяких штатах судді зобов'язані брати активну участь у переговорах, однак їх результат завжди повинен бути задокументованим, в якому мають бути викладені всі умови, на які погодилися сторони, а також зазначено, що дана угода укладається обвинуваченим з повним розумінням того, що він втрачає певні процесуальні права, робить це свідомо і з власної волі [2, 4–5].

Прокурор, укладаючи угоду, може зменшити обсяг обвинувачення, змінити правову кваліфікацію вчиненого, звинуватити особу у вчиненні злочину без застосування обтяжуючих обставин, висунути обвинувачення на основі законодавства штату замість федерального законодавства, яке передбачає жорсткіше покарання, або взяти на себе обов'язок рекомендувати судді призначити більш м'яку міру покарання. Обвинувачений, в свою чергу, зобов'язується визнати себе винним у повному обсязі обвинувачення і відмовляється від свого конституційного права на суд присяжних, а також низки інших прав, зокрема: права на захисника; права відмовитися від давання показань проти себе; права допитувати свідків обвинувачення; права вимагати від сторони обвинувачення доведення кожного факту, в якому особа обвинувачується [3, 3].

Укладення угод завжди вигідно для обох сторін. Прокурор швидко засуджує злочинця, а найголовніше обов'язково його засуджує. Така перевага особливо важлива, коли в справі недостатньо доказів або свідків, або існує велика ймовірність, що злочинця буде виправдано у зв'язку зі слабкою позицією прокурора. Укладення такої угоди також дає змогу полегшити провадження щодо співучасників. В обмін на свідчення стосовно іншого співучасника або активну співпрацю зі слідством прокурор може укласти угоду з одним із злочинців.

Для обвинуваченого переваги угоди полягають у засудженні за менш тяжкий злочин із легшим покаранням. Уклавши угоду, обвинувачений витратить набагато менше коштів на послуги адвоката [3, 4].

Проаналізувавши норми чинного Кримінального процесуального кодексу України можна з упевненістю сказати, що в ньому досить вичерпно регламентовано порядок укладення і прийняття судом угоди.

Крім того, виділено окремий вид угод – угоди про примирення між підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим. Чітко визначено злочини, щодо яких можливе укладення таких угод, а також зміст і форма кожного виду угод для забезпечення кримінального процесу від зловживань. Визначено наслідки невиконання угоди сторонами, які полягають у скасуванні вироку і призначенні судового розгляду або продовженні досудового розслідування в загальному порядку [4, 327–347].

Інститути угод у правових системах обох країн у ключових характеристиках дуже подібні, тому можна зробити припущення: те, що дійсне для однієї системи, буде дійсним і для іншої. Оскільки в Україні цей інститут діє досить короткий строк, не можна чітко визначити його недоліки, однак, ґрунтуючись на попередньому припущенні, можна взяти до уваги проблеми укладення угод в кримінальному процесі США, на яких наголошують американські юристи, і розглянути їх через призму застосування цього інституту в Україні.

Однією з головних проблем, які постали за майже два сторіччя існування інституту угод в кримінальному процесі США, є добровільність вступу в такі угоди обвинувачених. Укладення таких угод велика перевага для обвинуваченого, але це діє лише тоді, коли достеменно відомо, що саме ця особа вчинила діяння, і що це діяння є злочином.

Можливість укладення таких угод ґрунтується на конституційній функції, що держава не каратиме особу за вибір нею судового розгляду замість укладення угоди. Проте деякі судові справи в США («США проти Джексона», «Брейді проти США», «Сантобелло проти штату Нью-Йорк»), в яких оспорується конституційність такої форми кримінального провадження, свідчать про те, що свобода вибору у обвинувачених вкрай обмежена – їм доводиться вибирати найменше зло із двох. Погрожуючи суворим покаранням, яке буде прийняте в результаті повного судового розгляду, державний обвинувач отримує в розпорядження вагомий інструмент для впливу на волю особи, яка підозрюється у вчиненні злочину [3, 5].

Отже, інститут угод у кримінальному процесі, який покликаний зробити кримінальне провадження більш гуманним, може стати механізмом репресій і примушування. Особливо гостро ця проблема постане у поєднанні з проблемою корупції в правоохоронних органах, а тому Україні необхідно взяти до уваги досвід застосування правового інституту угод у кримінальному процесі для того, щоб, врахувавши чужі помилки, уникнути власних.

Список використаних джерел:

1. *Langbein, John H.*, «Understanding the Short History of Plea Bargaining» (1979). Faculty Scholarship Series. Paper 544 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/544
2. *Bagirov Anar Ramiz Oglu*. Technical paper on Plea bargaining and issues related to its implementation in Azerbaijan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/azpac/coexpertsresentations_en.asp?toPrint=yes&
3. *Lynch, Timothy*. The Case Against Plea Bargaining. Regulation, Vol. 26, No. 3, pp. 24–27, Fall 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=511222>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Groшевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

З моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) минуло майже півроку. Практика застосування його норм свідчить про те, що не все так добре, як це, на перший погляд, здавалося при першому ознайомленні з новим Законом. Мають місце позитивні механізми застосування КПК України, зокрема: введення Єдиного реєстру досудових розслідувань, скорочення строків тримання під вартою, збільшення кількості складів злочину, за якими кримінальне провадження може бути розпочате лише у формі приватного обвинувачення, поява нового суб'єкта кримінального провадження – слідчого судді, відсутність інституту додаткового розслідування тощо. Але науковці та практики і досі дискутують щодо ефективності застосування в Україні кримінального провадження на підставі угод та інституту суду присяжних, як наслідок – проведено чимало науково-практичних конференцій, семінарів та опубліковано низку праць з цього питання.

Угоди про визнання вини – це переговори, у результаті яких підозрюваний (обвинувачений) у вчиненні кримінального правопорушення відмовляється від права на судовий розгляд у загальному порядку в обмін на зниження міри покарання або пом'якшення вироку. Інститут угоди, зокрема про визнання вини, розвинений у кримінальних процесах Великої Британії та США, де 70–90% усіх кримінальних справ вирішується шляхом укладання такої угоди між сторонами обвинувачення та захисту. Таке вирішення справи відповідає завданням кримінального судочинства: швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних й охоронна прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Прак-

тика свідчить, що угода про визнання вини є основним способом вирішення великої кількості кримінальних справ у судах США та більшості держав, які належать до англосаксонської правової сім'ї [1, 111–112].

Відповідно до ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

– угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

– угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Противники введення цього інституту в правове поле нашої держави стверджують: враховуючи правосвідомість та правову культуру громадян, цілком можливо, що в процесі укладення угоди матиме місце корупційний прояв у цих відносинах. Тільки в 2011 році, за світовим Індексом сприйняття корупції, опублікованому некомерційною організацією Transparency International, Україна посідала 152 позицію зі 183 [2]. Враховуючи це, можна зробити висновок, що зважаючи на обов'язок суду переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді, все-таки існує великий ризик того, що таку угоду може бути укладено незаконно, і як наслідок, невинну особу притягнуть до кримінальної відповідальності, або, навпаки, винній особі безпідставно буде знижено міру покарання або пом'якшено вирок.

Однак це лише припущення, оскільки корупційні прояви – явища, на жаль, стали в нашій державі, які виникають у будь-яких випадках, а головне – застрахуватися від цього неможливо, бо кожна людина є індивідуальністю та діє за власними переконаннями.

Другим не менш актуальним питанням після прийняття КПК України є ефективність застосування суду присяжних у кримінальному провадженні та його особливості за чинним Кодексом.

Інститут присяжних вперше з'явився в Англії в XII столітті. Подальшого розвитку набув у США під час англійської колонізації у XVII столітті. Саме там і були напрацьовані основні принципи участі присяжних у кримінальному процесі, на яких ґрунтувалася робота судів присяжних як в Англії, так і за кордоном. У Європі суд присяжних з'явився наприкінці XVIII століття – спочатку у Франції,

після чого цей інститут було запроваджено у XIX столітті в національні судові системи деяких інших країн [3, 70; 4, 19].

Сучасному кримінальному процесу відомі дві форми участі народного непрофесійного елемента у здійсненні правосуддя: суд присяжних і суд шефенів. Ще їх розрізняють як дві моделі суду присяжних – англо-американську і європейську. Перша модель застосовується в Англії, США та більшості англomовних країн і передбачає, що присяжні складають окрему колегію і вирішують питання про винуватість чи невинуватість підсудного, а професійні судді – питання про покарання. Друга модель, яка властива континентальній системі права і відома під назвою «суд шефенів», існує в більшості європейських та інших неанглomовних країнах (Німеччина, Франція та ін.) і регламентує такий порядок судового розгляду, за якого професійні і непрофесійні судді об'єднані в єдину колегію і спільно визначають вину підсудного та міру покарання [5, 19].

Оскільки суд присяжних – це абсолютно нова для нашої держави інституція, законотворець врахував світову практику застосування інституту суду присяжних при написанні КПК України.

Суд присяжних за КПК України не має класичного «американського» виду, замість 12 присяжних засідателів і одного професійного судді, головуючого на засіданні, є 5 осіб: двоє професійних суддів і три присяжних засідателя, де один із професійних суддів є головуючим.

Тому можна констатувати, що запроваджена чинним кримінальним процесуальним законодавством модель суду присяжних за своєю суттю аналогічна до суду за участю народних засідателів, яка існувала з радянських часів [6, 39]. Зважаючи на це, вкрай складно сказати, чи ефективно працюватиме інститут суду присяжних у вітчизняному кримінальному провадженні.

Також згідно із ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

У реальному житті інститут суду присяжних носить досить обмежений характер, тому що випадки, коли такі судді будуть виступати суб'єктами кримінального провадження, є вкрай поодинокими, оскільки суд присяжних може розглядати справи про злочини, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі і лише за кло-

потанням обвинуваченого. Чинний Кримінальний кодекс України (КК України) містить усього 11 таких складів злочину, а саме:

- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України);
- умисне вбивство за кваліфікуючих ознак (ч. 2 ст. 115 КК України);
- терористичний акт, що призвів до загибелі людини (ч. 3 ст. 258 КК України);
- посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України);
- посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України);
- посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України);
- опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, пов'язане з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 4 ст. 404 КК України);
- порушення законів та звичаїв війни, поєднані з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України);
- застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 439 КК України);
- геноцид (ч. 1 ст. 442 КК України);
- посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України). З цього випливає, що суд присяжних буде застосовуватись у кримінальному провадженні не часто [7, 99].

Отже, чинний кримінальний процесуальний закон, безумовно, є революційним і прогресивним нормативно-правовим актом, оскільки спрямований на реалізацію принципу захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у кримінальному провадженні. А ті недоліки, які мають місце в ньому, потрібно усувати, зокрема шляхом внесення змін і доповнень до нього.

Тривала практика застосування положень КПК України зможе розставити все на свої місця, лише після цього виявляться їх слабкі та сильні сторони.

Список використаних джерел:

1. *Теремецький В.* Угода про визнання вини у новому кримінальному процесуальному кодексі України / В. Теремецький, Г. Соловей // Юридична наука. – 2012. – № 7. – С. 111–112.
2. Індекс сприйняття корупції: Україна на одному місці з Сирією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/12/121205_corruption_index_oz.shtml
3. *Яновська О.* Окремі аспекти запровадження суду присяжних / О. Яновська // Право України. – 2007. – № 8. – С. 70.
4. *Тернавська В.* Суд присяжних як складова частина демократичної судової влади / В. Тернавська // Адвокат. – 2006. – № 8. – С. 19.
5. *Куцин М.* Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальне судочинство України / М. Куцин // Адвокат. – 2006. – № 2. – С. 19.
6. *Миронов А.* Новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Черговий крок на шляху посилення захисту прав людини та громадянина / А. Миронов // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 39.
7. *Карпенко М.* Реформування кримінальної юстиції: плюси та мінуси / М. Карпенко, М. Самойлов // Юридична наука. – 2012. – № 12. – С. 99.

*Екатерина БЕЛОУСОВА,
соискатель кафедры уголовного
процесса и правосудия
Луганского государственного университета
внутренних дел им. Э. А. Дидоренко*

ПОДДЕРЖАНИЕ ОБВИНЕНИЯ В СУДЕ ПОТЕРПЕВШИМ (ПРИ ОТКАЗЕ ОТ ПОДДЕРЖАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБВИНЕНИЯ ПРОКУРОРОМ)

Реформирование уголовного процессуального законодательства в части регламентации им уголовной процессуальной деятельности по поддержанию государственного обвинения вызвали и вызывают оживленные дискуссии как среди ученых, так и практиков. В особенности это касается института изменения обвинения прокурором и отказа от поддержания государственного обвинения, который в действующем УПК Украины [1, 1370] не остался незамеченным и также претерпел существенные изменения [2, 9], а точнее можно констатировать его конкретизацию и попытку взаимоувязывания с позицией потерпевшего.

Это право государственного обвинителя является реализацией общих основ уголовного судопроизводства, включающих состязательность сторон и публичность в уголовном процессе. Какими бы не были мотивы этих решений, их соответствие букве закона и материалам уголовного производства, они в любом случае обязательны для суда. Уместно напомнить, что указанная проблематика частично отразилась и в изменениях в УПК в редакции 1961 года. После обретения Украиной независимости были упразднены нормы процессуального закона, предусматривающие обязанность суда (после отказа прокурора от поддержания государственного обвинения) рассмотреть дело и вынести приговор. Тем самым на суд законодательно возлагались функции стороны обвинения, что наряду с другими процессуальными нормами позволяло отнести форму этого уголовного процесса к инквизиционной. Однако лишение суда права вынесения приговора в случае отказа государственного обвинителя

от поддержания обвинения не нашло своего развития в других нормах УПК Украины. В частности, законодательно не предусматривалась обязанность государственного обвинителя согласовать в этом случае вопрос с вышестоящим прокурором. Это способствовало усилению фактора субъективизма, выхолащивало надзорное начало за соблюдением законности со стороны вышестоящего прокурора. В действующем УПК Украины вопросы отказа прокурора от поддержания государственного обвинения выписаны более конкретно. Тем не менее и здесь, на наш взгляд, есть весьма спорные моменты, нуждающиеся в научной полемике с целью оптимизации и возможного законодательного реагирования.

Это тем более актуально, что каких-либо существенных наработок на этом направлении по объяснимой причине недавнего принятия УПК Украины, пока нет. И хотя на сегодняшний день в порядке УПК Украины в суд направляется достаточно мало обвинительных актов [3, 22], по мере наработки практики его применения эти и другие проблемные вопросы будут возникать всё чаще.

Прежде всего, обращает внимание несколько противоречивый процессуальный статус потерпевшего, имеющего право поддерживать обвинение в случае отказа от такого государственного обвинителя. Согласно п. 19 ч. 1 ст. 3 УПК Украины потерпевший, его представитель являются сторонами уголовного производства со стороны обвинения. Однако параграф 2 Главы третьей («Сторона обвинения») вообще не включает потерпевшего и его представителя – адвоката в ее состав. Их процессуальное положение не урегулировано нормами параграфов, касающихся сторон уголовного производства. Тем самым эти участники процесса законодательно не отнесены к сторонам и впервые появляются лишь в параграфе 4, причем без конкретизации того, к какой стороне уголовного производства они, собственно, относятся. Объем их прав существенно меньший, нежели права защиты. То есть де-факто потерпевший и его представитель не являются участниками уголовного производства со стороны обвинения. В частности, в отличие от своих процессуальных оппонентов они лишены существенного права на соби́рание доказательств. На стадии судебного разбирательства приходится вновь констатировать о процессуальном неравенстве потерпевшего и его представителя со сторонами судопроизводства. Статус стороны процесса подчеркивается статьями 323 и 324 УПК Украины, предусматривающими в качестве

последствий неявки в суд прокурора, обвиняемого и защитника, безусловное откладывание дела, а неявка сторон не является нарушением непрерывности судебного разбирательства (ст. 322 УПК Украины). В то же время ст. 325 УПК Украины допускает рассмотрение дела в отсутствие потерпевшего, что дает достаточно веские основания для вывода о том, что ни он, ни его представитель участниками производства со стороны обвинения не являются.

Не являясь субъектом доказывания, потерпевший в ходе уголовного производства, вплоть до отказа прокурора от поддержания государственного обвинения, лишен возможности реализовать принцип состязательности и диспозитивности. Но и этот момент не усиливает по существу позицию потерпевшего, поскольку основная часть доказательств не только представлена сторонами, но уже и исследована судом, причем профессиональный государственный обвинитель официально признал бесперспективность дальнейшего судебного рассмотрения. Более того, потерпевший, как правило, не юрист, должен противостоять профессиональному защитнику – адвокату с уже сформированной правовой позицией, подкрепленной не только доказательственной базой, но и, будем откровенны, – объективно отказом государственного обвинителя от поддержания обвинения. При таких обстоятельствах наделение правом потерпевшего поддерживать обвинение носит не столько содержательный, сколько декларативный характер. Имеются и другие не менее спорные вопросы при разрешении вопроса о поддержании обвинения потерпевшим в случае отказа прокурора от этого права и прямой обязанности.

В части пятой ст. 340 УПК Украины предусмотрено, что при возникновении подобной ситуации, уголовное производство получает статус частного и осуществляется по процедуре частного обвинения. К сожалению, это положение противоречит Главе 36 УПК Украины, регламентирующей порядок производства по делам частного обвинения. В ней содержатся нормы, касающиеся лишь оснований для начала досудебного следствия, а не процесса судебного разбирательства.

Представляется, что в процессуальном законе не нашли своего законодательного регулирования следующие существенные вопросы:

- несоответствие принципу публичности как приоритетному и руководящему положению, определяющему построение всех

- стадий производства, право потерпевшего поддерживать обвинение в частном порядке;
- производство частного обвинения согласно ст. 477 УПК Украины ограничено сравнительно небольшой категорией преступлений, в то время как ч. 5 ст. 340 УПК Украины распространяет право потерпевшего на поддержание обвинения в порядке частного производства по всем преступлениям без исключения, включая тяжкие и особо тяжкие;
 - потерпевший наделяется правами стороны на судебной стадии и лишь при исключительных обстоятельствах, что лишает его возможности их реализации, а соответственно нарушает принцип состязательности и диспозитивности;
 - процедура частного обвинения, предусмотренная Главой 36 УПК Украины, не наделяет потерпевшего правами стороны обвинения, а лишь учитывает его волеизъявление о производстве по делам определенной категории.

Наконец нельзя не отметить, что разъяснение судом права потерпевшего поддерживать обвинение в частном порядке, на наш взгляд, больше присуще представителю потерпевшего – адвокату, а не суду, не являющемуся стороной процесса. В то время как функцией, свойственной суду, могло бы стать выяснение обстоятельств, связанных с отказом потерпевшего поддерживать обвинение, в первую очередь добровольности при принятии этого решения.

Представляется, что в действующем УПК Украины процессуальное положение потерпевшего в достаточной степени не определено. Права, которыми он наделен, противоречат как положениям публичности, так и состязательности.

Разрешение обозначенной проблемы возможно двумя путями.

Первый: включить потерпевшего в сторону уголовного производства со стороны обвинения, наделив его соответствующими правами на стадиях досудебного расследования и судебного производства. Оговорить при этом в ст. 25 УПК Украины право поддержания обвинения потерпевшим в случае отказа прокурора от поддержания государственного обвинения по процедуре частного обвинения. Соответственно, нуждается в дополнении и Глава 36 УПК Украины, в которой должен быть конкретизирован порядок частного обвинения.

Второй: наделить потерпевшего правами стороны обвинения лишь по делам частного обвинения, указанным в Главе 36 УПК

Украины, исключив его право на поддержание обвинения в случае отказа прокурора от поддержания государственного обвинения.

Тем самым будут приведены в соответствие основные положения УПК Украины в части публичности и состязательности уголовного процесса с нормами, регламентирующими процессуальный статус потерпевшего.

Список использованной литературы:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
2. Дьомін Ю. Особливості підтримання державного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним законодавством України / Ю. Дьомін // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. 7–13.
3. Войцишен В. Діяльність за новим КПК: перші результати / В. Войцишен // Вісник прокуратури. – 2013. – № 2. – С. 17–23.

*Тамара ДОКТОРОВИЧ,
студентка 9 групи 1 року навчання
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ПРОВЕДЕНІ В ПОРЯДКУ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 року (КПК України) міжнародну правову допомогу визначено як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави чи міжнародною судовою установою. [1, 541].

На сьогодні питання міжнародної правової допомоги та міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства є окремою темою й актуальним питанням в науці кримінального процесуального права. Це питання зумовлене необхідністю звернення як до міжнародного права, так і до внутрішньодержавних норм. У своїх працях цю проблему досліджували, а також проблему проведення процесуальних дій, що можуть надаватися в порядку міжнародної правової допомоги, Т. С. Гавриш, С. Ф. Кравчук, В. Т. Маляренко, А. С. Сизоненко, О. М. Толочко й інші науковці та практики. Законодавство України не встановлює вичерпного переліку процесуальних дій і заходів, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги. Цей перелік не вичерпуються положеннями КПК України, а й відображається у нормах міжнародного законодавства. Процесуальні дії можна класифікувати на такі, які не потребують спеціального дозволу, й такі, які його потребують, і їх перелік є вже вичерпним. Незважаючи на те, що процесуальні дії вчиняються в межах надання правової допомоги, якщо вони потребують спеціального дозволу, то його можна отримати в загальному порядку [2, 1107].

Україна взяла на себе зобов'язання виконувати всі процесуальні дії, передбачені КПК України та міжнародними договорами, за винятком тих положень, які залишила за собою право не приймати. КПК України містить вичерпний перелік процесуальних дій, здійснення яких можливе лише за відповідним рішенням слідчого судді чи суду: тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук; слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи; примусове залучення особи до проведення медичної або психіатричної експертизи, відбирання біологічних зразків примусово для проведення експертизи, втручання у приватне спілкування, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, місцем; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Також передбачена можливість проведення дій із санкції прокурора, а саме: огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, освідування особи та контроль за вчиненням злочину. Говорячи про основні аспекти проведення процесуальних дій, необхідно згадати забезпечення присутності компетентних органів запитуючої держави, про що йдеться не лише у ст. 563 КПК України, а й у Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року. Конвенція передбачає, що посадові та зацікавлені особи можуть бути присутні під час виконання судового доручення, з обов'язковим повідомленням дати та місця його виконання, якщо запитувана сторона на це згодна [3, 4] Важливою гарантією є й те, що представнику компетентного органу іноземної держави забороняється самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії. Розглядаючи аспекти проведення процесуальних дій, варто звернути увагу на тимчасову передачу особи і на виклик особи, яка перебуває за межами України. Тимчасова передача використовується тоді, коли в показаннях особи є нагальна потреба для виконання завдань кримінального судочинства. Вона здійснюється на основі прохання, яке обов'язково має містити гарантії тримання особи під вартою та своєчасне її повернення. Виклик особи здійснюється на основі запиту, який, крім обов'язкових реквізитів, містить додаток, а саме: повістку про виклик та гарантії, наприклад, гарантія про те, що особа вже не може бути притягнута до кримінальної відповідальності або гарантія про те, що вона не буде затримана та до неї не буде обрано запобіжного заходу. Такий запит містить і додаткові вимоги: його необхідно направити компетентному органу іноземної

держави не пізніше шістдесяти діб до дати явки особи, а також вказівку про відшкодування витрат, пов'язаних із викликом.

Окремі проблемні питання пов'язані із процесом отримання фактичних даних шляхом допиту свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, експертів у межах міжнародного співробітництва. Регламентуючи виклик свідка, потерпілого, експерта й інших осіб до правоохоронних органів сторони, яка запитує правову допомогу, більшість міжнародних договорів містять загальне положення про те, що ці особи не можуть бути притягнуті до відповідальності у зв'язку з неявкою. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 9 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року (Мінська конвенція), ч. 4 ст. 9 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 7 жовтня 2002 року (Кишинівська конвенція) виклик свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їх представників, експертів, які проживають на території однієї договірної сторони, до установ юстиції іншої договірної сторони не повинен містити погрози, застосування заходів примусу на випадок неявки [4].

Існують деякі проблеми щодо оформлення результатів допиту. Наприклад, як зазначає С. Ф. Кравчук, «... законодавство деяких країн Європи дозволяє співробітникам поліції обмежуватися лише складанням звіту за наслідками проведеної роботи щодо виконання запиту іноземної держави. Скажімо, ми звертаємось до компетентних органів іноземної держави провести допит конкретних осіб. У відповідь отримуємо поліцейський звіт, у якому йдеться, що з особою, яка цікавить наше слідство, проведено співбесіду, та наводяться її відповіді на поставлені запитання. Однак протокол допиту окремо не складається та до звіту не долучається» [5].

Розшук, арешт та конфіскація майна як процесуальні дії врегульовані не лише КПК України, а й Конвенцією Ради Європи від 16 травня 2005 року про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, де зазначається, що арешт означає тимчасову заборону передачі, знищення, відчуження чи руху майна або взяття під охорону чи контроль майна на підставі рішення суду чи компетентного органу [6, 1]. Водночас КПК України не обмежує коло тих дій, які можуть бути здійснені для розшуку.

Не можна не звернути уваги на прикордонне переслідування, що може розпочинатися не на підставі запиту іноземної держави про міжнародну правову допомогу, а відповідно до норм КПК України. Запит слугує юридичною підставою для передачі матеріалів щодо документування незаконної діяльності зазначеної особи на території України згідно з міжнародними договорами про прикордонне переслідування [7, 533]

Отже, в умовах дії Кримінального процесуального кодексу України змінилися й деякі аспекти проведення процесуальних дій у межах надання міжнародної правової допомоги. Дійсно, на сьогодні ще немає чіткого механізму проведення таких дій, але, сподіваємося, що в подальшому теорія та практика розроблять єдину налагоджену систему міжнародного співробітництва і проведенні процесуальних дій, передбачених не лише КПК України, а й міжнародними договорами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – 8 березня. – № 9–10. – Ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
3. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року // Офіційний вісник України. – 2004. – 16 липня. – № 26. – Ст. 1735.
4. *Грошевий Ю.* Допит у рамках міжнародного співробітництва: окремі аспекти. / Ю. Грошевий, І. Тітко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 12.
5. *Кравчук С.* Міжнародне співробітництво Генпрокуратури / С. Кравчук // Юридична газета. – № 12. – 2003. – С. 4–5.
6. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – Ст. 3374.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

*Оксана ФІЛАНОВА,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Кримського економічного інституту
«Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»*

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ХОДІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) зацікавило інші держави в міжнародному співробітництві та відкрило для України нову перспективу наближення до Європи. Дослідження теми про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні пов'язано з вирішенням проблеми використання в доказуванні фактичних даних, отриманих за межами України, в тому числі приватним шляхом. Так, для полегшення збору та використання доказів у державах – учасницях Європейського Союзу розробляється правова база щодо впровадження Європейського ордеру із забезпечення доказування (European Evidence) [1]. Венеціанська комісія затвердила офіційний висновок й зазначила про позитивні сторони нового КПК України, серед яких – дистанційне провадження [2]. Окресленій тематиці присвячено роботи Л. В. Брусніцина [3], А. Г. Волеводз [4], М. І. Пашковського [5], Т. В. Михальчука [6], Ю. М. Черноуса [7] та інших. Однак ці роботи були написані до прийняття нового КПК України, тому проблемні питання реалізації на практиці норм щодо можливостей проведення дистанційного провадження в міжнародному співробітництві у кримінальному судочинстві є вкрай актуальними.

Дистанційне провадження слідчих дій дає змогу економити як матеріальні, так і людські та часові ресурси, змінювати тактику провадження процесуальної дії (наприклад, формувати запитання під час допиту) і, як результат – оперативніше та продуктивніше розслідувати та розглядати в суді кримінальне провадження. Ви-

користання інформаційних технологій у судочинстві за кордоном має великі перспективи та вже застосовується в межах міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні. [8, 9]. Важливо зазначити, що в Україні можливість проведення дистанційного провадження було упроваджено спочатку в цивільне, господарське й адміністративне судочинство у серпні 2012 року [9; 10].

Чинний КПК України присвятив дистанційному провадженню низку статей. Шляхом аналізу норм КПК України можна дати визначення терміна «дистанційне провадження» як проведення допиту, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування та судового провадження у режимі відео- та телеконференцзв'язку при трансляції з іншого приміщення.

Можливість дистанційного провадження в межах міжнародної правової допомоги при проведенні допиту передбачено ст. 567 КПК України в порядку, визначеному процесуальним законом запитуючої сторони тією мірою, якою такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загально-визнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод. На жаль, норми цієї статті не передбачають можливість проведення впізнання особи чи речей. 15 лютого 2013 року у Верховній Раді України зареєстровано проект закону про внесення змін до КПК України щодо скасування відеоконференції, ініціатором якого став Геннадій Москаль, мотивувавши це наступним:

- недостатній для нормального спілкування рівень технічного зв'язку між судом та установою виконання покарань (попереднього ув'язнення);
- неможливість подання на розгляд суду письмових клопотань, доказів та інших процесуальних документів, які є на руках в учасника процесу, що перебуває в установі виконання покарань;
- неможливість для учасника процесу, що перебуває в установі виконання покарань, конфіденційно порадитись зі своїм захисником (адвокатом), який перебуває в залі суду територіально в іншому місці;
- здійснюваний в Україні режим відеоконференцій суперечить загальним засадам кримінального провадження (ст. 7 КПК України) [11].

Однак, на нашу думку, з такою позицією погодитися не можна з наступних міркувань.

Хоча на практиці висловлюється багато зауважень щодо технічного забезпечення проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, проте це не може бути підставою для її виключення із КПК України. Ці проблеми потрібно вирішувати. Технічні недоліки можна виправити, залучаючи фахівців і вкладаючи кошти в сучасне обладнання, тому що дотримання прав людини та учасників кримінального провадження є найважливішим. Отже, у пп. (d) п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція) передбачено право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, допитувати свідків обвинувачення або вимагати їх допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих же умовах, що й свідків обвинувачення (право конфронтації). Близький до нього за значенням і змістом інститут перехресного допиту в судочинстві країн загального права.

Також можна допитати як свідка громадянина України, який перебуває на території держави з іншою системою кримінально-процесуального законодавства, використовуючи можливості проведення відеоконференцзв'язку в приміщенні дипломатичних або консульських представництв, дотримуючись прав людини, без виклику його до правоохоронних органів іноземної держави. Тут доречним, на мій погляд, був би допит по *skype*. Щодо неможливості подання на розгляд суду письмових клопотань, доказів та інших процесуальних документів, які є на руках в учасника процесу, зауважимо, що в судовій практиці розгляду цивільних та господарських справ у дистанційному провадженні вже були випадки передачі документів у форматі pdf з виведенням їх на екран у залі судового засідання, де сторони мали можливість ознайомитися з ними та поставити питання щодо них [12]. Крім того, письмові докази можна отримати й через електронну пошту. Прикладом цього може служити практика судового розгляду та прийняття рішення у кримінальному провадженні Голосіївським районним судом міста Києва [13]. Для подолання зловживань з боку сторін та інших учасників кримінального провадження при наданні доказів через електронну пошту та в форматі pdf при дистанційному провадженні пропонуємо використовувати два екрани у приміщеннях, що відводяться для проведення відеоконференцзв'язку, у органах розслідування, суду, установ виконання покарань. Дійсно, можна погодитися з тим, що будуть порушені права учасника процесу, який перебуває в установі виконання покарань, на конфіденційну пораду

зі своїм захисником (адвокатом), який перебуває в залі суду територіально в іншому місці. Але пропонуємо для захисту прав такої особи передбачити її право користуватися послугами не менше двох захисників. Хоча б одного за місцем знаходження особи, а другого – за місцем проведення процесуальних дій в режимі відеоконференцзв'язку в залі суду тощо. А при проведенні таких дій в межах міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні обов'язок забезпечення захисника покласти на компетентний орган, який забезпечує виконання запиту.

Тому не можна погодитися з думкою, що режим відеоконференцій суперечить загальним засадам кримінального провадження. Зауважимо, що багато авторів пропонують використовувати для цього наявну вже комп'ютерну мережу захищеного зв'язку Інтерполу [14, 171]. Отже, причини до скасування дистанційного провадження немає, у тому числі і при міжнародному співробітництві у ході кримінального провадження.

У ході проведення дистанційного судового провадження може постати питання, що робити головуючому судового засідання стосовно особи, яка допитується, веде себе некоректно та перебуває за межами залу судового засідання. У дистанційному судовому провадженні тоді, на мій погляд, судом має бути прийнято рішення про переривання судового засідання на деякий час або припинення і притягнення порушника до відповідних санкцій.

На сьогодні понад 20 держав Європи вже використовують засоби криміналістичної техніки зі сфери відеоконференцзв'язку та телекомунікаційних мереж під час проведення допиту, очної ставки в процесі як досудового, так і судового розгляду (зокрема, Велика Британія, Франція, Бельгія, Італія, Російська Федерація, Молдова, Латвія та ін.), зокрема й при міжнародному співробітництві. Після реформування національного кримінального процесуального законодавства закономірно постає питання про розробку криміналістичних характеристик та особливостей тактики проведення процесуальних дій в формі теле- та відеоконференцзв'язку.

Крім того, ст. 11 Конвенції проти тортур та інших жорстоких нелюдських видів поводження чи покарання, що принижують гідність, дає змогу державам періодично переглядати власну практику, правила, методики проведення допитів [15].

Як зазначалось раніше, докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [16, 66]. Чимало країн вже перейшли на електронну систему надсилання як процесуальних документів, так і документів, які слугують доказами у справах. Як зазначають юристи-практики (наприклад, Юліана Малєєва, юрист ЮФ LCF), можливість користування технологічними новинками мають і учасники судового процесу, зокрема як письмові докази приймаються електронні документи, передбачені такі засоби доказування, як аудіо-, відеозаписи тощо [17, 67].

25 лютого у Брюсселі відбувся XVI саміт Україна–ЄС. Європейський Союз на ньому представляли Президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та Президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу. Україну представляв Президент України Віктор Янукович. Лідери висловили свою повну підтримку щодо нового КПК України та наближення України до Європи завдяки впровадженню нових інститутів, у тому числі й дистанційного провадження [18].

Отже, відеоконференцію слід розглядати як новий необхідний засіб техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування і судового провадження у справах про злочини міжнародного характеру, що дасть змогу чітко й ефективно вирішувати поставлені завдання, пов'язані із застосуванням цього інституту у кримінальному провадженні. Положення, вказані в статті, не є вичерпними, але подальше розроблення вказаних питань необхідне для боротьби з міжнародною злочинністю в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві: спеціальний курс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://intercrip/specialnij-kurs-miznarodne-spivrobitnictvo-u-kriminalnomu-sudocinstvi/programa-spekursu>

2. Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf>

3. *Брусницин Л. В.* Меры безопасности для содействующих уголовному правосудию: отечественный, зарубежный и международ-

ный опыт / Л. В. Брусницин // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 45–56.

4. *Волеводз А. Г.* Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса / А. Г. Волеводз. – М., 2002. – 15 с.

5. *Михальчук Т. В.* Використання інформації, отриманої телекомунікаційним шляхом, у розслідуванні злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Т. В. Михальчук. – К.: Національний університет внутрішніх справ, 2009. – 19 с.

6. *Пашковський М. І.* Дистанційне кримінальне правосуддя: міф чи реальність / М. І. Пашковський // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 5. – С. 36–40.

7. *Чорноус Ю. М.* Застосування відеоконференції при проведенні слідчих дій у межах міжнародної правової допомоги у кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnvvs/2012_56/56/25.pdf

8. *Patterson J. L.* Policing in a Global Society. – P. 9.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: закон України від 4 липня 2012 року № 5041–17 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

10. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): наказ Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155.

11. Законопроект про скасування відеоконференції у кримінальному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrjustice.com.ua/unesenozakonoproektproskasuvannyavideokonferentsijiukryminalnomuprotsesi/>

12. *Богунов В.* Видеоконференции позволят участникам процесса экономить время и деньги / В. Богунов // Закон і бізнес. – 2012. 29 серпня – 7 вересня. – № 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ru/11349-videokonferencii_pozvolyat_uchastnikam_sudebnih_zasedaniy_ek.html

13. Рішення Голосіївського районного суду міста Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Captcha?no=24225805>

14. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписана в м. Кишинів 7 жовтня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

15. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984 г. // Ведомости СССР. – 1987. – № 45. – Ст. 47.

16. Молдован А. В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 66.

17. Биленчук П. Д. Транснациональная преступность: состояние и трансформация / П. Д. Биленчук, С. Е. Еркенов, А. В. Кофанов; [под ред. П. Д. Биленчука]. – К., 1999. – С. 171.

18. Задніпровський А. Застосування у судовій практиці Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / А. Задніпровський // Юридическая практика. – 2000. – № 3.

*Артем АНТОНЮК,
слухач 351 НГ Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
старший лейтенант*

ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Необхідність проведення демократичних перетворень у нашій державі, приведення законодавства України до європейських стандартів та його гуманізація стало поштовхом до зміни кримінального процесуального законодавства.

Враховавши як позитивні аспекти Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), так і його недоліки, зосередимо увагу на особливостях діяльності органів охорони державного кордону та їх оперативних підрозділів із реалізації окремих положень кримінального процесуального законодавства.

Із прийняттям КПК України [1] Держприкордонслужба України втратила статус органу дізнання. Оптимізувавши систему органів досудового розслідування, законодавець вирішив все-таки не позбавляти Держприкордонслужбу України кримінально-процесуальних повноважень повністю, закріпивши за нею кілька видів кримінально-процесуальної діяльності.

Так, аналіз КПК України, а також правозастосовної практики органів охорони державного кордону, яка склалась від моменту набрання ним чинності і дотепер, дає змогу виділити такі види кримінально-процесуальної діяльності Держприкордонслужби України, які характеризують її кримінальний процесуальний статус, а отже і правоохоронний вектор відомства. Зокрема, до них належать:

- виявлення кримінального правопорушення та повідомлення про це орган досудового розслідування (ст. 60 КПК України);

- затримання уповноваженою службовою особою органу охорони державного кордону особи без ухвали слідчого судді, суду та доставлення затриманого до органу розслідування (ст. 208 КПК України);
- виконання оперативними підрозділами Держприкордонслужби України доручень слідчого, прокурора на здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 41 КПК України);
- невідкладне направлення зібраних матеріалів, які містять ознаки злочину, оперативним підрозділом за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу розслідування (ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);
- участь у слідчо-оперативних групах (статті 39, 40 КПК України).

Необхідно зазначити, що перераховані вище дії виконують оперативні підрозділи Держприкордонслужби України. Лише виявлення кримінального правопорушення, повідомлення про його вчинення та затримання підозрюваної особи здійснюється всіма уповноваженими службовими особами органів охорони державного кордону, які виконують наказ на охорону державного кордону України.

Виявлення кримінального правопорушення та повідомлення про це орган досудового розслідування (ст. 60 КПК України)

У нашому випадку заявником є юридична особа в особі підрозділу охорони державного кордону, зі складу якого вислався прикордонний наряд на охорону кордону, який під час виконання обов'язків виявив кримінальне правопорушення. При цьому заявник має право:

- отримати від органу, до якого він подав повідомлення, документ, що підтверджує його прийняття і реєстрацію;
- подавати на підтвердження повідомлення речі і документи;
- отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Так, за перший квартал 2013 року за результатами оперативно-службової діяльності органів охорони державного кордону органами досудового розслідування розпочато провадження за 118 повідомленнями, що внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Затримання уповноваженою службовою особою органу охорони державного кордону особи без ухвали слідчого судді, суду та доставлення затриманого до органу розслідування (ст. 208 КПК України)

Затримання підозрюваної особи за КПК України водночас тлумачиться як захід забезпечення кримінального провадження і запобіжний захід, що застосовується слідчим суддею під час досудового розслідування, і є процесуальною дією, оскільки факт і результати її проведення мають фіксуватися у відповідному протоколі, що є ознакою слідчої (розшукової) дії.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Уповноважена службова особа може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

Виконання доручень слідчого на здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами (ст. 41 КПК України)

У ст. 41 КПК України зазначено, що у кримінальному провадженні Держприкордонслужбу України представляють її оперативні підрозділи.

На оперативні підрозділи згідно зі ст. 41 КПК України покладається обов'язок проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень співробітників оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні з власної ініціативи або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Вважається, що співробітники оперативних підрозділів можуть звертатися лише до слідчого, тоді як під час здійснення оперативно-розшукової діяльності керівники цих підрозділів можуть звертатися до прокурора й слідчого судді.

Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

З метою упорядкування проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій підготовлено спільні Інструкції про порядок організації виконання у кримінальному провадженні письмових доручень слідчого, прокурора та про проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами. Для виконання цього виду кримінально-процесуальної діяльності в органах охорони державного кордону та їх оперативних підрозділах створено і діють відділення (групи) з проведення слідчих (розшукових) дій, які за штатом знаходяться у оперативних підрозділах.

Так, упродовж першого кварталу 2013 року оперативні підрозділи органів охорони державного кордону отримали 718 доручень на проведення слідчих (розшукових) дій, з яких 528 вже виконано.

Невідкладне направлення зібраних матеріалів, які містять ознаки злочину, оперативним підрозділом до органу розслідування (ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [2]

Зокрема, в Законі зазначається, що в разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.

Проте питанню правової оцінки таких матеріалів на даному етапі діяльності правоохоронних органів не приділяється увага в законодавстві і є суто оціночною категорією.

Також необхідно зазначити, що ці матеріали потрапляють до Єдиного реєстру досудових розслідувань без їх перевірки слідчим, а тому на оперативних підрозділах лежить й моральна відповідальність про результати своєї діяльності.

Якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправну діяльність окремих осіб та груп до відповід-

ного органу досудового розслідування. При направленні матеріалів необхідно дотримуватися правил про підслідність. Їх оцінка повинна здійснюватися за правилами належності та допустимості доказів.

Так, за перший квартал 2013 року за результатами оперативно-розшукової діяльності органів охорони державного кордону органами досудового розслідування розпочато провадження по 155 повідомленням, що внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками злочинів, передбачених статтями 149, 201, 249, 305, 332, 358 Кримінального кодексу України.

*Участь у слідчо-оперативних групах
(статті 39, 40 КПК України)*

У КПК України передбачено груповий метод розслідування згідно з п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України, коли особливо складні, великі за обсягом багатоепізодні кримінальні справи до розслідування керівником органу досудового розслідування призначаються двоє і більше слідчих, один із них призначається старшим.

Ця норма застосовується за аналогією, оскільки оперативні працівники можуть набувати статусу слідчого, відповідно – брати участь у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Єдиною підставою для прийняття рішення про створення слідчо-оперативних груп є необхідність інтенсивної, постійної взаємодії слідчого та оперативних працівників оперативного підрозділу у кримінальному провадженні. Тобто неможливість або труднощі в розкритті злочину без постійного оперативно-розшукового забезпечення діяльності слідчого (слідчих). Необхідно зауважити, що працівників оперативних підрозділів Держприкордонслужби України на підставі КПК України можна залучати також до міжвідомчих та міждержавних слідчо-оперативних груп.

Отже, за чинним КПК України здійснення кримінального провадження у справах про порушення державного кордону належить до підслідності слідчих підрозділів різних правоохоронних органів (органів безпеки та органів внутрішніх справ). Однак, на нашу думку, в сучасних умовах вести досудове розслідування у справах про порушення державного кордону було б доцільно слідчими тієї структури, діяльність якої безпосередньо пов'язана із охороною державного кордону. Саме фахівці цієї структури є найбільш досвідченими в мотивах, цілях і способах правопорушень, тактики дій порушників законодавства про державний кордон, формах і способах

протидії прикордонникам тощо, а отже – і більш обізнаними в їх розкритті та розслідуванні, тим більше, що оперативний супровід розслідування цих злочинів забезпечують оперативні підрозділи органів охорони державного кордону. У зв'язку із чим відповідно до ст. 1 Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року від 19 червня 2006 року [3] з метою реалізації основних заходів щодо розвитку Держприкордонслужби України було б доцільно наділити прикордонне відомство статусом слідчого органу, що значно розширило б його кримінально-процесуальні повноваження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [станом на 22 травня 2012 року]. – К.: Алерта, 2012. – 304 с. – (Відповідає офіц. тексту).
2. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, затверджена указом Президента України від 19 червня 2006 року № 546/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/546/2006>

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

*Збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції
26 квітня 2013 року
м. Київ*

*Організатори конференції не несуть відповідальності
за зміст поданих матеріалів*

Відповідальний за випуск
Редактори:

І. М. Козьяков
З. В. Пономаренко
Т. І. Рябокінь
І. О. Байдачна
Д. М. Алексєєв
Д. М. Алексєєв

Комп'ютерна верстка
Обкладинка

Підписано до друку 26.09.2013. Формат 60 x 84^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс». Друк офсетний.
Обл.-видав. арк. 8,04. Умовн.-друк. арк. 9,77.

Видавництво «Алерта»
04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, 223-15-30.

E-mail: alerta@ukr.net, веб-сайт: www.alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.